

გენერალ-მარშალი

თურქეთის საზინაო პოლიტიკა 1980-2011 წლებში

**ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი**

განათლებისა და მეცნიერებათა ფაკულტეტი

ე მ ზ ა რ მ ა კ ა რ ა ძ ე

**თურქეთის საზინაო პოლიტიკა
1980-2011 წლებში**

ნაწილი I

**გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2012**

უაკ 323 (560)

მ-183

წიგნში განხილულია თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 1980–2011 წლებში.

წიგნი განკუთვნილია თურქოლოგების, აღმოსავლეთმცოდნეების, ისტორიკოსების, სტუდენტებისა და შესაბამისი საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორები:

პროფ. ო. გოგოლიშვილი

პროფ. რ. დიასამიძე

რეცენზენტები:

პროფ. ელისო მაჩიტაძე

პროფ. გიორგი ჭილვარია

თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 1980–2011 წლებში, თბილისი, 2012

© ემზარ მაკარაძე, 2012

E-mail: makaradze@hotmail.com

ტელ. +(995)577179745

gamomcemloba `universali~, 2012

Tbilisi, 0179, i. WavWavaZis gamz. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-787-3

Batum Şota Rustaveli Devlet Üniversitesi

Eğitim ve Bilimler Fakültesi

Emzar Makaradze

**1980-2011 YILLARI ARASINDA
TÜRKİYE’NİN İÇ POLİTİKASI**

Bölüm I

**„UNİVERSALİ” YAYINEVİ
TİFLİS 2012**

შ ი ნ ა ა რ ს ი

თავი I

თურქეთის საშინაო პოლიტიკა XX საუკუნის

80-იან წლებში.....7

1. თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 1980-1990

წლებში7

თავი II

თურქეთის ეკონომიკური პოლიტიკა XX

საუკუნის

80-90-იან წლებში.....28

1. თურქეთის ეკონომიკური მდგომარეობა

1980-1990 –იან წლებში28

თავი III

თურქეთის საშინაო პოლიტიკა XX საუკუნის

90-იან წლებში41

1. თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 1990-2002

წლებში41

თავი IV

თურქეთის საშინაო პოლიტიკა XXI საუკუნის

10-იან წლებში105

1. თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 2002-2011

წლებში105

ბიომგრაფიული ცნობები141

თავი I

თურქეთის საშინაო პოლიტიკა XX საუკუნის 80-იან წლებში

1. თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 1980-1990 წლებში

XX საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს და 80-იანი წლების დასაწყისში თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში მეტად მძიმე ვითარება შეიქმნა. მკვეთრად გაუარესდა ქვეყნის სოციალურ - ეკონომიკური მდგომარეობა, გაიზარდა უმუშევრობა, ინფლაცია, ტერორი. გამწვავდა დაპირისპირება მემარჯვენე და მემარცხენე მოძრაობებს შორის. ქვეყანაში თანდათან იზრდებოდა პოლიტიკური ძალადობის მსხვერპლთა რიცხვი, რასაც მოჰყვა ათასობით ადამიანის დაპატიმრება. 1980 წლის ივლისში მოკლეს ყოფილი პრემიერ-მინისტრი ნიჰათ ერიმი და რევოლუციური სავაჭრო კავშირის კონფედერაციის ყოფილი პრეზიდენტი ქემალ თურქელი.

კრიზისს ის ფაქტიც ართულებდა, რომ ბოლო ათი წლის განმავლობაში თურქეთში თოთხმეტჯერ შეიცვალა მინისტრთა კაბინეტი, რითაც ეცემოდა სახელმწიფო ხელისუფლების პრესტიჟი. პარალიზირებული იყო პარლამენტის მუშაობა და სხვა.

ერთადერთი ძალა, რომელსაც ამ ქაოსის შეჩერება შეეძლო, იყო არმია. მისი ხელმძღვანელობა მზად იყო გადამწყვეტი მოქმედებისათვის, მაგრამ ელოდებოდა ხელსაყრელ მომენტს.

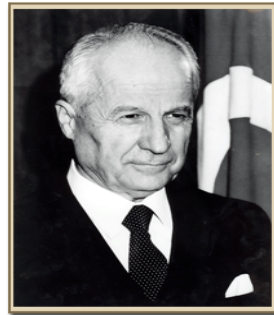
80-იანი წლების დასაწყისში, თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ფაქტი იყო ქვეყნის ახალი პრეზიდენტის არჩევა. 1980 წლის აპრილის დასაწყისში ვადა გაუდიოდა პრეზიდენტ ფაჰრი კორუთურქის რწმუნებულებას. მეჯლისში დანყებულმა საპრეზიდენტო დებატებმა თავისი შედეგი ვერ გამოიღო (თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტს დიდი ეროვნული კრება ირჩევს საკუთარი შემადგენლობიდან), ჩატარებული 110 ტური საკმარისი არ აღმოჩნდა იმისათვის, რომ კენჭისყრაში მონაწილე კანდიდატებს დაეგროვებინათ ხმების უმრავლესობა. ამის მიზეზი იყო მეჯლისში „სამართლიანობისა“ და „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიების შეუთანხმებლობა. მათ შორის დაპირისპირების გამო ვერ მოხერხდა ვერცერთი მნიშვნელოვანი საკითხის გადაჭრა. ფაქტობრივად პარალიზირებული იყო მეჯლისის საქმიანობა, რის შედეგადაც არაქმედითუნარიანი შეიქმნა როგორც საკანონმდებლო, ასევე აღმასრულებელი ხელისუფლება. ასეთი სიტუაცია თურქეთში ექვსი თვის განმავლობაში გრძელდებოდა. 1980 წლის 7 აპრილიდან თურქეთის პრეზიდენტის მოვალეობა დროებით დაევალა სენატის თავმჯდომარეს იჰსან საბრი ჩალლაიანგილს.

სამხედრო ხელისუფლებამ მიზანშეწონილად ჩათვალა, რომ ახალი სახელმწიფო გადატრიალება გარდაუვალი იყო. ასეთ ვითარებაში, 1980 წლის 12 სექტემბერს, დილის 4 საათზე, თურქეთის რადიომ მთელს ქვეყანას ამცნო სახელმწიფო გადატრიალების შესახებ.

შეიარაღებული ძალების ხელმძღვანელობამ მთელი ძალაუფლება აიღო ხელში და შექმნა ე.წ. ეროვნული უშიშროების საბჭო. 1980 წლის 14 სექტემბერს საბჭოს სხდომაზე, სახელმწიფოს მეთაურად აირჩიეს არმიის გე-

ნერალი ქენან ევრენი, რომელმაც უმთავრეს პრიორიტეტად დაისახა „ქემალიზმის პრინციპების დაცვა.“

ეროვნული უშიშროების საბჭოს შემადგენლობაში შედიოდნენ: სახმელეთო, საჰაერო და საზღვაო შეიარაღებული ძალების სარდლები, აგრეთვე ჟანდარმერიისა და პოლიციის მეთაურები. 1980 წლის 21 სექტემბერს თურქეთის რესპუბლიკის პრემიერ-მინისტრი გახდა ყოფილი ადმირალი ბიულენტ ულუსუ, ხოლო მოადგილე თურგუთ ოზალი. ეს არ იყო რეალური მთავრობა. ის უბრალოდ, ქვეყნის მმართველის, ე.წ. ეროვნული უშიშროების საბჭოს ადმინისტრაციული ორგანო იყო.

ქენან ევრენი

1981 წლის 16 ოქტომბრის სპეციალური კანონით, ეროვნული უშიშროების საბჭომ დაითხოვა მეჯლისი. შეაჩერა 1961 წლის კონსტიტუციის მოქმედება. აკრძალა ყველა პოლიტიკური პარტიებისა და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების საქმიანობა და მათი ქონება ნაციონალიზირებული იქნა. ეროვნული უშიშროების საბჭომ დაასახელა 242 პირი, რომელთაც ათი წლით აეკრძალათ პოლიტიკური საქმიანობა. ამ სიაში მოხვდნენ ყოფილი პოლიტიკური პარტიის ხელმძღვანელები – სულეიმან დემირელი, ნეჯმეთინ ერბაქანი, ალფარსლან თურქეში, ბიულენტ ეჯევითი და სხვა. მთელს ქვეყანაში საგანგებო მდგომარეობა გამოაცხადეს.

გადატრიალების შემდეგ, ერთი წლის განმავლობაში თურქეთში დაპატიმრებული იყო – 650.000 ადამიანი, მათ შორის 3.854 მასწავლებელი, 120 უნივერსიტეტის პროფესორი და 47 მოსამართლე. სიკვდილით დასაჯეს 49 ადამიანი, ხოლო 300 კაცი დაიღუპა „გაურკვეველ გარემოში.“

30.000 ადამიანამდე აღმოჩნდა უცხოეთში, პოლიტიკურ დევნილობაში.

მთელ ქვეყანაში საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებით და უკიდურესი შეზღუდვებით ეროვნული უშიშროების საბჭომ უზრუნველყო საერთო შიშის სინდრომის დანერგვა, რაც სამხედროთა მოქმედების და ჩაფიქრებული პოლიტიკის განხორციელებას აადვილებდა.

თურქეთის რესპუბლიკის ისტორიაში ეს იყო მესამე სახელმწიფო გადატრიალება (1960 წლის 27 მაისი; 1971 წლის 12 მარტი და 1980 წლის 12 სექტემბერი), რო-

დესაც სამხედროებმა დროებით აიღეს ხელში ძალაუფლება.

გადატრიალების მიზეზი გახდა არა არმიასა და ხელისუფლებას შორის უთანხმოება ეკონომიკური პოლიტიკის საკითხებზე, არამედ ხელისუფლების უუნარობა - შეენარჩუნებინა წესრიგი, რაც იქნებოდა ქვეყნის სტაბილური პოლიტიკური და ეკონომიკური განვითარების გარანტია.

საერთოდ, თურქეთის ისტორიაში სამხედროები ყოველთვის მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ. მთელი ქემალისტური პერიოდის მანძილზე ისინი ერთადერთ ძალას წარმოადგენდნენ, რომლებიც ბოლომდე იცავდნენ ქემალიზმის პრინციპებს. ის დღესაც წარმოადგენს ლაიციზმის¹ ერთ-ერთ მთავარ საყრდენს რესპუბლიკურ თურქეთში.

¹ ლაიციზმი - (წარმოდგება ფრანგული სიტყვისაგან „laïcité“, რაც ნიშნავს საერო ხასიათს). იგი გულისხმობს რელიგიის გამოყოფას სახელმწიფოსაგან.

1982 წლის 7 ნოემბერს სახალხო რეფერენდუმზე დამტკიცდა ახალი კონსტიტუცია, რომელსაც მხარი დაუჭირა 17 მილიონმა ამომრჩეველმა და ძალაში შევიდა 18 ნოემბერს. კონსტიტუციის მიღებით თურქეთში დამყარდა მესამე რესპუბლიკა, რომლის პრეზიდენტად აირჩიეს ქენან ვერენი. 1982 წლის კონსტიტუცია, მიუხედავად განხორციელებული ცვლილებებისა, ძალიან შორს იდგა დემოკრატიული სტანდარტებისაგან. ის თურქული კონსტიტუციონალიზმის განვითარებაში უკან გადადგმული ნაბიჯი იყო. კონსტიტუცია პრეამბულიდან დაწყებული უკანასკნელ თავამდე თავისი აკრძალვებით და შეზღუდვებით პრაქტიკულად გამორიცხავდა ადამიანის ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების გამოყენებას.

1982 წლის კონსტიტუციით აიკრძალა პოლიტიკური პარტიების მიერ რელიგიური საკითხით სარგებლობა, ხოლო მისი 136-ე მუხლი ავალებდა რელიგიურ საქმეთა სამმართველოს თავის საქმიანობაში ეხელმძღვანელა ლაიციზმის პრინციპებით და სხვა.

სამხედრო ადმინისტრაცია, მიუხედავად დიდი შეზღუდვებისა, იძულებული იყო სასულიერო პირების წინაშე მთელ რიგ დათმობებზე წასულიყო. ამ მხრივ, მეტად საინტერესოა პრეზიდენტ ქენან ვერენის გამოსვლა ქონიის ისლამურ ინსტიტუტში, სადაც მან პირობა დადო, რომ გაზრდიდა რელიგიურ მოღვაწეთა უფლებებს. 1982 წლის კონსტიტუციის 24-ე მუხლში აღინიშნა, რომ „მოსახლეობის რელიგიური და ზნეობრივი აღზრდა უნდა მომხდარიყო სახელმწიფო კონტროლის ქვეშ.“

1982 წლიდან მოყოლებული, ხელისუფლებამ დაწყებით და საშუალო სკოლებში შემოიღო რელიგიის სავალდებულო სწავლება. გარდა ამისა, სახელმწიფომ გაზარდა მეჩეთების მშენებლობის დაფინანსება და სხვა. მოგვიანებით, 1986 წელს მიღებულ იქნა კანონი, რომელიც მორ-

ნმუნეთა რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფისათვის ითვალისწინებდა თავისუფლების აღკვეთას 6 თვიდან 2 წლამდე.

„უნივერსიტეტის რეფორმის“ შედეგად უმაღლესი სასწავლო დაწესებულებების ზემოდან გაკონტროლების მიზნით, კონსტიტუციის 130-ე და 131-ე მუხლების შესაბამისად თურქეთში შეიქმნა ყველაზე მნიშვნელოვანი არალიბერალური ინსტიტუტი – უმაღლესი განათლების საბჭო (Yüksek Öğretim Kurulu), რომელიც უშუალოდ ნიშნავდა ყველა რექტორსა და დეკანს. ეს ღონისძიება იმაზე მიუთითებდა, რომ ახალმა რესპუბლიკამ კურსი აიღო „მართულ“ დემოკრატიაზე. სწორედ ამის ნიშანი იყო ის ფაქტი, რომ სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ, უნივერსიტეტებიდან დაითხოვეს 300-ზე მეტი მემარცხენე შეხედულების მქონე თანამშრომელი.

მაღე თურქეთში პოლიტიკური სიტუაციის დათბობა დაიწყო. სამხედროებმა ნელ-ნელა დაიწყეს ხელისუფლების სამოქალაქო პირებზე გადაცემა.

1983 წლის 24 აპრილს პოლიტიკური პარტიების შესახებ კანონის მიღების შემდეგ, მოიხსნა პარტიების აკრძალვა და მათ ლეგალური საქმიანობის უფლება მიეცათ

1) თურქეთში შეიქმნა ახალი პოლიტიკური პარტიები: „ნაციონალურ – დემოკრატიული“ პარტია (*Milliyetçi*

Demokrasi Partisi);

2) მემარცხენე ორიენტაციის „სახალხო“ პარტია (*Halkçı Partisi*);

3) ნაციონალურ – კონსერვატიული „დედასამშობლოს“ პარტია (*Anavatan Partisi*);

4) ზომიერად მემარჯვენე „დიდი თურქეთის“ პარტია

(*Büyük Türkiye Partisi*), რომლის გაუქმების შემდეგ შეიქმნა „ჭეშმარიტი გზის“ პარტია (*Doğru Yol Partisi*);

5) „სოციალ - დემოკრატიული“ პარტია (*Sosyal Demokrasi Partisi*);

6) 1983 წლის 19 ივლისს, ისლამური „ეროვნული ხსნის“ პარტიის ნაცვლად ჩამოყალიბდა ახალი „კეთილდღეობის“ პარტია (*Refah Partisi*).

ამ პერიოდში ქვეყნის სახელისუფლებო პარტიებს წარმოადგენდა „დედასამშობლოს“ და „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიები.

1983 წლის 10 ივნისს თურქეთში მიიღეს ახალი საარჩევნო კანონი. რომლითაც დაწესდა ცვლილებები საარჩევნო პროცედურაში. ამიერიდან, პარტია რომელიც ვერ გადალახავდა 10%-იან ბარიერს, ვერ იქნებოდა წარმოდგენილი პარლამენტში.

1983 წლის 6 ნოემბერს თურქეთში ჩატარდა მეჯლისის არჩევნები, რომელშიც ეროვნული უშიშროების საბჭომ სამ პოლიტიკურ პარტიას მისცა არჩევნებში მონაწილეობის უფლება („დედასამშობლოს“, „ნაციონალურ დემოკრატიულ“ და „სახალხო“ პარტიებს). ეროვნული უშიშროების საბჭომ ღიად დაუჭირა მხარი მის მიერ შექმნილ „ნაციონალურ-დემოკრატიულ“ პარტიას, თუმცა შედეგები მათთვის აბსოლუტურად მოულოდნელი აღმოჩნდა. თურგუთ ოზალის „დედასამშობლოს“ პარტიამ თურქეთის ეროვნულ კრებაში მოიპოვა ხმების 45% და პარლამენტში მიიღო 211 ადგილი. „სახალხო“ პარტიამ 30%, ხოლო „ნაციონალურ-დემოკრატიულმა“ პარტიამ კი - 23%. თურგუთ ოზალის ასეთი წარმატების ერთ-ერთი მთავარი განმსაზღვრელი ფაქტორი იყო ის, რომ თურქეთის იმდროინდელ პირობებში ამომრჩევლისათვის „დედასამშობლოს“ პარტია ერთადერთ სამოქალაქო ალტერნა-

ტივას წარმოადგენდა. თანაც ოზალი სარგებლობდა ლიბერალის და ანტიბიუროკრატიის იმიჯით. არჩევნებამდე ორი დღით ადრე ქენან ვერენის მიერ ოზალზე ღია სატელევიზიო თავდასხმებმა ეს იმიჯი კიდევ უფრო გაამყარა. „დედასამშობლოს“ პარტიის წარმატების კიდევ ერთი მიზეზი იყო მისი ეკლექტური² იდეოლოგია, რომელიც გამოიხატებოდა ოთხი ერთმანეთისაგან განსხვავებული პრინციპის გაერთიანებით, რაც ყველა ფენისათვის მისაღები იყო. გარდა ამისა, „დედასამშობლოს“ პარტია სხვა პარტიებისაგან განსხვავებით, რიტორიკაზე უფრო მეტად საქმის კეთებას, ახალი პროექტების განხორციელებასა და დასაქმებას აქცევდა ყურადღებას.

არჩევნების გამოკვეთილი შედეგების გამო, პრეზიდენტი ქენან ვერენი იძულებული გახდა მთავრობის დაკომპლექტების უფლება თურგუთ ოზალისათვის დაეკისრებინა. ამ უკანასკნელმაც სამხედროებთან უპრობლემო თანამშრომლობის უნარი გამოამჟღავნა და 1983 წლის 8 დეკემბერს თურგუთ ოზალმა პრემიერ-მინისტრის თანამდებობა დაიკავა.

თურქეთში დემოკრატიული ნორმების თანდათანობითი აღდგენის პარალელურად, დაიწყო მუსლიმური მოძრაობის ახალი ეტაპი, რომელმაც განსაკუთრებული გასაქანი 1985 წლიდან მიიღო, როდესაც იგი განთავისუფლდა სახელმწიფოს მკაცრი კონტროლისაგან და ქვეყანაში ჩამოყალიბება იწყო ძლიერმა მუსლიმურმა ოპოზიციამ, რომელიც დიდ გავლენას ახდენდა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროზე.

² ეკლექტიზმი – (eclecticism; eclectisme; eklektikos - ამომრჩევი) შინაგანიდან დაპირისპირებული სხვადასხვა მეთოდის, თვალსაზრისის არაორგანული, გარეგნული შეერთება.

მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფო იდეოლოგიაში ლაიციზმი გადამწყვეტ როლს ასრულებდა, ქვეყანაში ისლამურმა მოძრაობამ 80-იანი წლების მეორე ნახევარში

თურგუთ ოზალი

ხალხთა მასების ფართო მხარდაჭერა მოიპოვა. 1986 წელს ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკითხვის თანახმად, ხუთი თურქი მოქალაქედან სამი თავს მორწმუნედ მიიჩნევდა, ყოველი მეოთხე (26,3%) ყოველდღიურად ასრულებდა ნამაზს,³ 18,3% მტკიცედ მისდევდა შარიათის⁴ ნორმებს, 60,8% რეგულარულად ინახავდა მარხვას, 62% მსხვერპლს სწირავდა, ხოლო 71%–

ს ჰქონდა ბედისწერის რწმენა. რელიგიური სწავლების სისტემის გაფართოებაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ ჯერ კიდევ 1987 წელს თურქეთში ფუნქციონირებდა ყურანის შემსწავლელი 3.900 კურსი და იმამ-ჰათიბების 716 სკოლა 230.000 მსმენელით.

1980-იანი წლების თურქეთში ისლამის გავლენისა და რელიგიური დაჯგუფებების აქტიურობის ზრდის ტენდენცია გამომწვეული იყო მთელი რიგი მიზეზებით: კერძოდ, 1983 წელს პოლიტიკურ პარტიათა მოღვაწეობის განახლებამ და მეჯლისის ფორმირებამ, საზოგადოებაში სხვადასხვა სოციალურ - პოლიტიკური ძალების დაპირისპირება გამოიწვია. ამ პროცესში ჩაებნენ ისლამური ორიენტაციის ორგანიზაციებიც. 80 -იან წლებში დაიწყო თურქეთის კონსერვატიული მიმართულების საზოგადოების

³ ამაზი ან სალათი (არაბ. صلاة; სპარს. نماز), ისლამში სავალდებულო ლოცვის სახელწოდება, რომელიც დღეში ხუთჯერ უნდა შესრულდეს მუსლიმის მიერ.

⁴ შარიათი- (არაბ. Sharī'at) – ზოგიერთ მუსლიმურ სახელმწიფოში: მუსლიმური ფეოდალური სამართლის რელიგიურ და იურიდიულ ნორმათა ერთობლიობა.

არაბულ რეჟიმებთან დაახლოების პროცესი. მისწრაფებამ, თურქეთს მოეპოვებინა წამყვანი მდგომარეობა ისლამურ სამყაროში, გამოიწვია ქვეყნის საერო მმართველი ელიტის უკმაყოფილება. რამაც გარკვეულწილად ხელსაყრელი პირობები შეუქმნა რელიგიური მოძრაობის გააქტიურებას. თურქეთში ისლამური მოძრაობის გაძლიერებას ხელი შეუწყო ირანის პოლიტიკამაც, რომელიც თურქეთს ისლამური რევოლუციის ექსპორტის ერთ-ერთ ობიექტად განიხილავდა. ირანის მმართველი სასულიერო პირების ჩანაფიქრით, „ისლამური რევოლუციის ექსპორტს“ თურქეთში უნდა ჩამოეყალიბებინა ფართო პრო-ისლამური ოპოზიცია, რომელიც შეძლებდა გავლენას თურქეთის სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკაზე, რაც თავის მხრივ, გამოიწვევდა სახელმწიფოს გარდაქმნას რელიგიურ პრინციპებზე. ამ მიზნით, ირანის ხელისუფლებამ გააძლიერა იდეოლოგიური ზენოლა თურქეთის მოსახლეობის გარკვეულ ნაწილზე. ამ კამპანიაში ჩაერთო ირანის პროპაგანდისტული ცენტრებიც. მაგალითად: „ისლამური პროპაგანდის ორგანიზაცია,“ „ისლამური ორიენტაციის სამინისტრო.“ ხოლო, პროპაგანდის მთავარ საშუალებად იქცა რადიოსადგური „ირანის ხმა.“ საერთოდ, ირანის ხელისუფალთა აზრით, ისლამური რევოლუციის იდეათა დანერგვისათვის განსაკუთრებით კარგი პირობები აღმოსავლეთ ანატოლიაში არსებობდა.

ირანის პროპაგანდას საფუძველს უმაგრებდა შიიტური მიმართულების პანისლამიზმი. ხომეინის „თაუჰიდური სწავლება.“ ძლევამოსილი ირანული რევოლუციის წარმატებათა ჩვენება იყო წამქეზებლური ხასიათის, რაც თურქეთში ისლამური რევოლუციის მოწოდებაში გამოიხატებოდა. ხომეინიმ ქემალ ათათურქი ისლამის მტრად გამოაცხადა და მოუწოდა თურქებს უარეყოთ ქემალიზმის პრინციპები. ეს ფაქტი შეფასებული იქნა როგორც ირანის

ჩარევა თურქეთის საშინაო საქმეებში. ხომეინის განცხადება და ირანის ანტითურქული პროპაგანდა თურქეთის პრემიერ-მინისტრის თურგუთ ოზალის თეირანში ვიზიტის ერთ-ერთი მიზეზი გახდა. ირანის პრემიერ-მინისტრმა, მირ ჰუსეინ მუსევიმ, მოგვიანებით განაცხადა, რომ „თურქეთსა და ირანს შორის ურთიერთობათა განვითარებაში გადამწყვეტია რწმენისა და მუსლიმური ფასეულობების პატივისცემაო.“ 80-იანი წლებიდან მოყოლებული დღემდე ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში ისლამის პროპაგანდამ ხელი შეუწყო თურქეთში მუსლიმური იდეოლოგიის გააქტიურებას, რომლის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა როგორც ქვეყნის მოსახლეობის, ხელისუფლების ისე მმართველი პარტიის წარმომადგენლებიც. კერძოდ, „დედასამშობლოს“ და „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიების იდეოლოგიის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა ისლამისა და ნაციონალიზმის ტრადიციული, სულიერი ფასეულობანი. სახელისუფლებო პარტიების იდეოლოგიაში სულიერი ფასეულობების საფუძველს ყოველთვის წარმოადგენდა ისლამური რელიგია. მათ პროგრამებში აღნიშნული იყო ერთგულება რელიგიისა და ათათურქის პრინციპებისადმი. რელიგიასთან დამოკიდებულება მათ მიერ განისაზღვრებოდა როგორც კონსტიტუციით გარანტირებული სინდისისა და რელიგიური მრწამსის თავისუფლება. გარდა ამისა, მათი პროგრამა მიზნად ისახავდა თურქეთში რელიგიის სწავლებას დაწყებით და საშუალო სკოლებში. მთლიანობაში მათ დოქტრინებში ისლამი განიხილებოდა, როგორც თურქი ერის გაერთიანების, განმტკიცების მთავარი ფაქტორი. „დედასამშობლოს“ პარტიის ყოფილი ლიდერი თურგუთ ოზალი აღნიშნავდა: „თურქთა ერთიანობა ემყარება იმას, რომ ყველანი თურქეთის რესპუბლიკის მოქალაქენი ვართ, ყველა, ვინც დაიბადა და ცხოვრობს ამ მიწაზე პირველი და მეორე კატეგორიის ადამიანებად და-

ყოფის გარეშე თურქეთის მოქალაქეა, მაგრამ ჩვენს ეროვნულ ერთიანობაში მთავარია ისლამი.”

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ოზალმა, თავისი ისლამისადმი დამოკიდებულებით, მეჩეთებისა და სამლოცველოების ხშირი მონახულებით, მოსახლეობაში შექმნა იმიჯი ღრმად რელიგიური ადამიანის, რომელიც ეთაყვანებოდა ისლამს. ამ ფაქტიდან გამომდინარე, უნდა აღნიშნოს ისიც, რომ თურქეთში მოქმედი ისლამური გამოცემები, გაზეთი „ბუგიუნ,” ყურნალი „ისლამი,” 1983 წლის წინასაარჩევნო კამპანიისას მოსახლეობას მოუწოდებდნენ ხმა მიეცათ თურგუთ ოზალის პარტიისათვის. თურგუთ ოზალს კარგი ურთიერთობები ჰქონდა ისლამური ორიენტაციის ორგანიზაციებთან. ის იყო რესპუბლიკური თურქეთის პირველი პრეზიდენტი, რომელმაც შეასრულა ჰაჯი. სწორედ მის სახელთანაა დაკავშირებული 80-იანი წლების თურქეთში – სალოცავების, მედრესეების⁵ და ყურანის შემსწავლელი სკოლების ზრდა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით ის აღნიშნავდა: „ჩვენ ყველა აუცილებელ ზომას მივიღებთ დანყებით და საშუალო სკოლებში რელიგიური აღზრდის განმტკიცებისათვის, რომლის გარეშეც წარმოუდგენელია მაღალი ზნეობა. ჩვენ არ ვთვლით, რომ ლაიციზმი ვერ ახერხებს ყოველივე ამას, მაგრამ სულიერი ფასეულობების, სინდისის თავისუფლებისათვის, რელიგიური რიტუალების და კულტურის შენარჩუნებისათვის ეს აუცილებელია.” 80-იანი წლების ბოლოს, მისივე ძალისხმევით მიიღეს კანონი „მკრეხელობის, ისლამისა და წმიდა წიგნის – ყურანის შეურაცხყოფის შესახებ,” რომლითაც დამნაშავე ორწლიანი პატიმრობით ისჯებო-

⁵ მედრესე — (Relig. Arab. Madrasa). მუსლიმთა საშუალო ან უმაღლესი სასულიერო სასწავლებელი.

და. თურგუთ ოზალის და „დედასამშობლოს“ პარტიის საქმიანობას უკავშირდება 1987 წელს ევროკავშირში სრული განევრიანების განცხადების მომზადება და წარდგენა. ოზალის ლიბერალური ღონისძიებების გამოხატულებაა აგრეთვე, თურქეთის სისხლის სამართლის კოდექსის 141-ე, 142-ე და 163-ე მუხლების გაუქმება, რამაც საზრვარგარეთ გარიყულ თურქ კომუნისტებს სამშობლოში დაბრუნების საშუალება მისცა. 1987 წელს, თურგუთ ოზალის ხელშეწყობით იქნა მიღებული გადაწყვეტილება პოლიტიკური აკრძალვების მოხსნის საკითხის რეფერენდუმის გზით გადაწყვეტის შესახებ. რომელზეც ხალხმა აკრძალვების მოხსნას მისცა ხმა, რითაც პოლიტიკური კონკურენცია გამძაფრდა და თანდათანობით „დედასამშობლოს“ პარტიის რეიტინგმა წელ-წელა იკლო.

1987 წლის ამ მოვლენამ პოლიტიკური გამოცოცხლება გამოიწვია როგორც მემარჯვენე, ისე მემარცხენე პარტიებში. სულეიმან დემირელი სათავეში ჩაუდგა „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიას. პოლიტიკას დაუბრუნდა აგრეთვე ბიულენტ ეჯევითი, რომელმაც ორი წლით ადრე ჩამოაყალიბა ახალი „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტია (*Demokratik Sol Partisi*).

1985 წელს გაერთიანდა „სოციალ-დემოკრატიული“ და „სახალხო“ პარტიები. ახალმა პარტიამ მიიღო „სოციალ-დემოკრატიული სახალხო“ პარტიის სახელწოდება, რომლის თავმჯდომარე გახდა ერდალ ინონუ. სულეიმან დემირელის და „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიის პოლიტიკის მთავარი ამოცანა და სამიზნე გახდა თურგუთ ოზალის „დედასამშობლოს“ პარტიის დისკრიმინაცია. აქვე უნდა აღინიშნოს „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიის და მისი ლიდერის სულეიმან დემირელის დამოკიდებულება ისლამისადმი. ამ ფაქტთან დაკავშირებით საინტერესოა თურქი

ისტორიკოსის ალი ალთუნის მოსაზრება. ის თავის სტატიაში „ქართული დიასპორა და ორი თურქეთი“ ხმამაღლა საუბრობს იმაზე, რომ „თურქეთის რესპუბლიკის მეცხრე პრეზიდენტი სულეიმან დემირელი იმავე დროს იყო „ხალიფა.“ პირველად ასეთი აზრი, კოალიციაში მყოფმა ისლამური პარტიის ერთ-ერთმა დეპუტატმა ისმაილ ქოროლოღლუმ წამოაყენა. ამ წინადადებას მემარჯვენე პოლიტიკურ წრეებში დადებითი რეაქცია მოჰყვა და ე. წ. ლიბერალურ-პოლიტიკურ წრეებშიც კი სერიოზული მსჯელობის საგანი გახდა. ცნობილი თურქი ჟურნალისტი მეჰმედ მარლისი, რომელიც ე. წ. ლიბერალ-დემოკრატთა თვალსაჩინო წარმომადგენლად ითვლებოდა, თურქულ გაზეთ „საბაჰში“ სულეიმან დემირელის ხალიფობაზე სერიოზულად მსჯელობდა.”

ფეთჰულაჰ გიულენი

ზემოთ მოტანილი ფაქტების გაანალიზების საფუძველზე, სულეიმან დემირელის „ხალიფობა“ არ ემყარებოდა სრულ სინამდვილეს, ის უფრო ისლამის ერთგული შეიძლება ყოფილიყო, რომელმაც თავისი მმართველობის დროს ხელი შეუწყო მის ზრდასა და განვითარებას. აბსურდული იქნებოდა გვევარაუდა ის, რომ მან რესპუბლიკურ თურქეთში კვლავინდებურად ხელი შეეწყო „ხალიფას“ ინსტიტუტის აღდგენას.

თურქეთის რესპუბლიკის კულტურის სამინისტროს მიერ გამოცემულ ნიგნში „თურქი ერის რაობა,“ ცნობილი თურქი საზოგადო მოღვაწე და მეცნიერი შ. ბოზქურთი წერს: „პირველი სამხედრო გადატრიალება, რომელიც 1960 წელს მოხდა, საჭირო იყო ლაიცისტური რესპუბლიკის დასაცავად; მეორე გადატრიალება (1971) იყო რეპეტი-

ცია რელიგიური ოპოზიციის კონტრევოლუციისა, ხოლო 1980 წელს გარეშე ძალების ფარული მხარდაჭერით განხორციელებული მესამე სახელმწიფო გადატრიალება კი „თურქეთის ისლამური რესპუბლიკის“ დაარსებით დამთავრდა. აქვე დავსძენთ, რომ ამ სიტყვების ავტორი 90-იანი წლების მეორე ნახევარში იყო პრეზიდენტ სულეიმან დემირელის თანაშემწე.

თურქეთის ყოფილმა კულტურის მინისტრმა აჰმედ თანერ ქიშლალიმ, 80-იანი წლების ბოლოს თურქეთის პოლიტიკური პორტრეტი შემდეგნაირად დაახასიათა: „ხელში მწვანე დროშით – ძირს ლაიცისტური დიქტატურა, შარიათი უნდა დავამყაროთ.“

ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ირანის ტელევიზიისათვის სულეიმან დემირელის მიერ მიცემული ინტერვიუ, კითხვაზე: - ხომ არ ნიშნავს ისლამური „კეთილდღეობის“ პარტიის მუნიციპალურ არჩევნებში გამარჯვება თურქი ხალხის ისლამიზმის მხარდაჭერას, რითაც თურქეთი უპირატესობას ისლამურ მმართველობას ანიჭებს. დემირელი პასუხობს: „საკითხის ამგვარი დასმა მართებული არ არის, თურქეთი ლაიცისტური ქვეყანაა და მუსლიმობა მართლაც კარგი რამ არის. თურქეთი არავის რწმენის საქმეში არ ერევა, ვისაც რა სურს ის ირწმუნოს, რელიგიის თავისუფლება ლაიციზმით არის დაცული, ე. ი. მორწმუნის მიმართ არავის შეუძლია უპატივცემულობა გამოიჩინოს. თურქეთში არ არსებობს საზოგადოების დაყოფა მუსლიმად და არამუსლიმად, ჩვენს ქვეყანაში ყველა პოლიტიკური პარტია რელიგიისადმი შემწყნარებლურია და პატივს სცემს მას. ამიტომაც კითხვის ამგვარად დასმა არასწორია. რადგან მოსახლეობის 97.8% მუსლიმია, თურქეთში მოქმედი ყველა პარტია მუსლიმურია. ამიტომაც იმ პარტიებს შორის, რომლებიც თურქეთში მოქმედებენ, მარტო ერთი მუსლიმური პარტიის დასახე-

ლება შეცდომაა, რადგანაც, ლაიციზმი მუსლიმობას არ ჰყოფს, არ აცალკევებს, არ განასხვავებს, იგი მას აერთიანებს და მისი დამცველია.”

სულეიმან დემირელის ეს მოსაზრება ბევრის მთქმელი და მიმანიშნებელია. 80-იან წლებში თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში ისლამის ზრდა შემთხვევითი მოვლენა არ იყო, არამედ იგი თანამედროვე თურქეთში, კარგად მოფიქრებული, გააზრებული და მიზანმიმართული პროცესის შედეგი იყო.

სწორედ 80-იანი წლების ბოლოს და 90-იანი წლების დასაწყისში რესპუბლიკური თურქეთის ოფიციალური იდეოლოგია გახდა „თურქულ-ისლამური სინთეზი.”

ამ საკითხთან დაკავშირებით, აღნიშვნის ღირსია ცნობილი თურქი თეოლოგის ფეთჰულაჰ გიულენის შეხედულება და მოსაზრება.

გიულენი სახელმწიფოს ძლიერებას, წინსვლას და მის მომავალს ხედავს ახალგაზრდობის აღზრდასა და განათლებაში. მისი აზრით: „სახელმწიფოს უნდა ჰყავდეს ნიჭიერი, ჭკვიანი და გონიერი ოქროს თაობა. მისი უმთავრესი მიზანია მშვიდობიანი თანაცხოვრება და განსხვავებული აზრის პატივისცემა და ტოლერანტობის პრინციპების აღიარება.”

ფეთჰულაჰ გიულენი ილაშქრებს ტერორიზმის წინააღმდეგ. მისი აზრით, „ტერორისტი მუსლიმი ვერ იქნება... არავინ ტერორისტს თავისუფლებისათვის მებრძოლი არ უნდა უწოდოს.” იგი თავისუფლებისა და დემოკრატიის მომხრეა, გმობს ძალადობასა და დიქტატურას. „მხოლოდ ძალადობაზე დამყარებით, ვერცერთი სისტემა დიდხანს ვერ იარსებებს. ძალა, რომელიც სამართლიანობასა და მართლმსაჯულებას ემყარება, ადრე თუ გვიან დესპოტიზმისაკენ გადაუხვევს და ეს კი მის დასასრულს მოამზადებს.”

აღნიშვნის ღირსია ის გარემოებაც, რომ გიულენის მოსაზრებას პატივის სცემდნენ და სცემენ თურქეთის რესპუბლიკის უმაღლესი სახელისუფლებო წარმომადგენლები (სულიეიმან დემირელი; თურგუთ ოზალი; ნეჯმეთთინ ერბაქანი; რეჯეფ თაიფ ერდოღანი; აბდულა გული და სხვა.) და მის შეხედულებებს ატარებენ ქვეყნის ცხოვრებაში. ფ. გიულენმა ხალხის მასებშიც დიდი გავლენა მოიპოვა და იგი შთამომავლობამ სულიერ მამად და მოძღვრად აღიარა.

თურგუთ ოზალის მთავრობამ კარგად გაითავისა ახალი პოლიტიკური პარტიების გააქტიურება და გადაწყვიტა 1987 წლის მეორე ნახევარში ჩატარებინა ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნები. გარდა ამისა, ცვლილებები შეიტანეს კანონში პოლიტიკური პარტიების შესახებ, რომლითაც საარჩევნო ბარიერი 10%-მდე გაიზარდა, რაც „დედასამშობლოს“ პარტიას დამატებით უპირატესობას ანიჭებდა. თუმცა 1987 წლის არჩევნებმა დაადასტურა, რომ „დედასამშობლოს“ პარტიის ავტორიტეტი საკმაოდ დაწეული იყო. მართალია, პარტიამ 36% კვლავ მოიპოვა, მაგრამ ეს წინა შედეგთან შედარებით საკმაოდ დაბალი მაჩვენებელი იყო. თანაც გაიზარდა კონკურენტი პარტიების ხმები, კერძოდ, ინონუს პარტიამ ხმების 24,8%, ხოლო „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიამ მიიღო ხმების 8,5% და შესაბამისად, საპარლამენტო მანდატები ვერ მოიპოვა.

1988 წელს ოზალზე მოწყობილი ტერაქტის შემდეგ მისი ავტორიტეტი თითქოსდა ამაღლდა, მაგრამ 1989 წლის ადგილობრივმა არჩევნებმა კიდევ ერთხელ დაადასტურა „დედასამშობლოს“ პარტიის უკუსვლა. ამ არჩევნებში პირველ ადგილზე 28%-ით გავიდა „სოციალ-დემოკრატი იული სახალხო“ პარტია, 25,6%-ით მეორე ადგილზე გავიდა „ჭეშმარიტი გზის“ პარტია, ხოლო „დედასამშობლოს“ პარტიამ კი მხოლოდ ხმების 22% მოიპოვა.

წარუმატებლობის მიუხედავად, ოზალმა განაგრძო პრემიერ-მინისტრის თანამდებობაზე მუშაობა. უფრო მეტიც, განაცხადა, რომ წლის ბოლოსათვის დაგეგმილ პრეზიდენტის არჩევნებში მიიღებდა მონაწილეობას. ამ გადაწყვეტილებას ოპოზიციური ნაწილი დაუპირისპირდა, თუმცა, თურგუთ ოზალი მხოლოდ საკუთარი პარტიის ხმებით 1989 წლის 9 ნოემბერს პრეზიდენტის სავარძელს დაუფლა. ეს იყო თურქეთში მეორე შემთხვევა, როდესაც პრეზიდენტად სამოქალაქო პირი აირჩიეს. ექვსი წინა პრეზიდენტი სამხედრო პირი იყო.

თურგუთ ოზალის პრეზიდენტად არჩევამ პარტიაში ადრევე დაწყებული ლიდერობისათვის ბრძოლა კიდევ უფრო გაამძაფრა. შიდაპოლიტიკური დაპირისპირების განმუხტვისათვის ოზალმა პარტიის ყველაზე ნეიტრალური წევრი, იმდროინდელი ეროვნული კრების თავმჯდომარე, ილდირიმ აქბულუთი პრემიერ-მინისტრის თანამდებობაზე დანიშნა. თუმცა, ამ გადაწყვეტილებამ პარტიულ დაჯგუფებებს შორის დაპირისპირებები ვერ განმუხტა. პრეზიდენტის არჩევნებიდან მცირე ხნის შემდეგ, პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი (თავმჯდომარის მოადგილე) მესუთ ილმაზი, იმისათვის, რომ ლიდერობისათვის ბრძოლაში საკუთარი პოზიციები განემტკიცებინა, გადადგა საგარეო საქმეთა მინისტრობიდან და მთლიანად პარტიულ საქმიანობაში ჩაერთო, რომელიც 90-იანი წლების დასაწყისში „დედასამშობლოს“ პარტიის თავმჯდომარე გახდა.

80-იანი წლების ბოლოს, თ. ოზალმა არჩეული კურსიდან გადახვევა და ლიბერალური პრინციპებისაკენ მიმართული პოლიტიკის გატარება დაიწყო. კერძოდ, გააუქმეს სისხლის სამართლის 141-ე, 142-ე და 163-ე მუხლები, რომლებიც გამოიყენებოდა სოციალისტური და რელიგიური აზროვნების ორგანიზაციათა ჩამოყალიბების და ქურთული ენის აკრძალვისათვის. გარდა ამისა, მიღებუ-

ლი იქნა ლიბერალიზაციისათვის გამიზნული რეფორმათა პაკეტი, რომელმაც კონსერვატორებისა და სამხედროების დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია, რომელიც 80-იანი წლების მეორე ნახევრის თურქეთის საშინაო პოლიტიკის ერთ-ერთი აქტუალური საკითხი იყო.

როგორც ვხედავთ, 80-იანი წლების თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში და თურქი ერის აზროვნებაში, მომზადდა ისლამისადმი სერიოზული სულიერი ბაზა. ამიტომაც შემთხვევითი არ იყო მათი წარმატებები, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა 90-იან წლებში.

საკონტროლო კითხვები:

1) დაახასიათეთ თურქეთის საშინაო პოლიტიკური მდგომარეობა XX საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს და 80-იანი წლების დასაწყისში;

2) ახსენით, რა როლი ჰქონდა სამხედროებს 80-იანი წლების სახელმწიფო გადატრიალებაში;

3) დაასახელეთ თურქეთში აღმოცენებული პოლიტიკური პარტიები XX საუკუნის 80-იან წლებში;

4) როგორ წამოუდგენია ფ. გიულენს ქვეყნის ოფიციალურ იდეოლოგიაში თურქულ-ისლამური სინთეზის ფონზე რესპუბლიკური თურქეთის მომავალი;

5) რა ადგილი ეკავა ს. დემირელისა და თ. ოზალის პოლიტიკაში ისლამის საკითხს.

პრაქტიკული დავალება:

გააანალიზეთ XX საუკუნის 80-იანი წლების თურქეთის საშინაო პოლიტიკის ძირითადი საკითხები.

გამოყენებული ლიტერატურა და ვებგვერდები:

- 1) ბატიაშვილი ზ., არმიის ადგილი და როლი თურქეთის რესპუბლიკაში (1923-2000 წლებში), თბილისი, 2003, (საკანდიდატო დისერტაცია).
- 2) ბატიაშვილი ზ., თურქეთის შეიარაღებული ძალები, თბილისი, 2000.
- 3) თურქეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, თურქულ იდან თარგმნა და გამოსაცემად მოამზადა გიორგი სორდიამ, თბილისი, 2000.
- 4) ლებანიძე ტ., თურქეთის შიდა პოლიტიკა 1945–1980 წლებში და პოლიტიკური პარტიები, თბილისი, 2003.
- 5) ლებანიძე ტ., თურქეთის პოლიტიკური პარტიების ისტორიული მიმოხილვა, თბილისი, 2011.
- 6) მაჩიტაძე ელ., არმიის როლი თურქეთის საზოგადოებრივ პოლიტიკურ ცხოვრებაში მე-20 საუკუნის 60-80 - იან წლებში, ორიენტალისტური ძიებანი, II, თბილისი, 1996.
- 7) მაჩიტაძე ელ., 1980 წლის 12 სექტემბრის სამხედრო გადატრიალება თურქეთში, ისტორიულ-პოლიტიკური ძიებანი, კრებული I, თბილისი, 1993.
- 8) მაკარაძე ე., თანამედროვე თურქეთის აქტუალური საკითხები, ბათუმი, 2000.
- 9) სვანიძე მ., თურქეთის ისტორია, თბილისი, 2007.
- 10) სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ., ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობა სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.–XXI ს.–ის დასაწყისი), თბილისი, 2011.
- 11) Гасратян М. А., Орешкова С. Ф., Петросян Ю. А. Очерки истории Турции. Москва, 1983.
- 12) Данилов В.И. Политическая борьба в Турции. Москва, Наука, 1985.
- 13) Данилов В.И. Турция 80-х: от военного режима до «ограниченной демократии». Москва, Наука, 1991.

- 14) Киреев Н.Г. Борьба с террором в Турции. Исламизм и экстремизм на Ближнем Востоке (сборник статей). Институт изучения Израиля и Ближнего Востока. Академия геополитики и безопасности. Москва, 2001.
- 15) Шувалова Н.Б. Турция XX век (сборник обзоров). Москва, 2002.
- 16) Ahmet Akcül, „Dünyanın Değişimi ve Erbakan Dervimi,“ İstanbul. 1995.
- 17) Akşit N, „Milli Tarih,“ с.ІІ. İstanbul, 1993.
- 18) Bilge. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Kış 7. Ankara, 1999.
- 19) Bodgener D., Ankara's pipe dreams come true. Meed, 22 April 1994.
- 20) Erbil Tuşalp., Şeriatı beklerken. İstanbul, 1996.
- 21) Türkiye Tarihi, № 5, Bugünkü Türkiye(1980-2003), İstanbul, 2005.
- 22) Ozal's interview with Die, Welt. 23 August 1990.
- 23) Özek Ç. Devlet ve dm. İstanbul: A.U.Yoyinlari, 1982.
- 24) Refah partisi program!. Ankara, 1983.
- 25) www.Türkiye Büyük Millet Meclisi. org.tr
- 26) www.turkishdailynews.com.tr
- 27) www.iimes.ru.
- 28) www.akparti.org.tr
- 29) www.chp.org.tr
- 30) www.mhp.org.tr
- 31) www.dyp.org.tr
- 32) www.anap.org.tr
- 33) www.dp.org.tr
- 34) www.bbp.org.tr

თაზი II

თურქეთის ეკონომიკური პოლიტიკა XX საუკუნის 80-90-იან წლებში

1. თურქეთის ეკონომიკური მდგომარეობა 1980-1990-იან წლებში

XX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისში თურქეთი სრულ განუკითხაობასა და ანარქიაში იყო. ბიუჯეტის ქრონიკულმა დეფიციტმა, უზარმაზარმა შიდა და საგარეო ვალმა, დასავლეთ ევროპის მაღალგანვითარებულ ქვეყნებთან ვაჭრობაში უარყოფითმა დამოკიდებულებამ და მაღალმა ინფლაციამ ქვეყანა ფინანსურ-ეკონომიკური დისბალანსისა და მძიმე პოლიტიკური კრიზისის წინაშე დააყენა. თურქეთი წარმოადგენდა გარე სამყაროსაგან იზოლირებულ, ჩამორჩენილ, მხოლოდ იმპორტზე ორიენტირებულ აგრარულ ქვეყანას.

მინისტრთა კაბინეტის შერყეულმა პოზიციამ ნეგატიური ზეგავლენა იქონია თურქეთის საერთაშორისო რეიტინგზე, რაც თავისთავად ართულებდა ქვეყანაში არსებულ ისედაც მძიმე, კრიზისულ ვითარებას. მოსახლეობის 40% უმუშევარი იყო. ქალაქებში თარეშობდნენ ბოროტ-მოქმედთა დაჯგუფებები. თურქეთი აღმოჩნდა გაბმული ულტრა-მემარჯვენე ტერორიზმის ქსელში. ორი წლის განმავლობაში (1978-1980 წ.წ.) თურქეთის დიდ ქალაქებში მოიკლა 5.000 – ზე მეტი, ხოლო დაზარალებულთა რაოდენობამ შეადგინა 14.000 ადამიანი.

მინისტრთა კაბინეტის შერყეულმა პოზიციამ ნეგატიური ზეგავლენა იქონია თურქეთის საერთაშორისო რეიტინგზე, რაც თავისთავად ართულებდა ქვეყანაში არსე-

ბულ ისედაც მძიმე, კრიზისულ ვითარებას. მოსახლეობის 40% უმუშევარი იყო. ქალაქებში თარეშობდნენ ბოროტ-მოქმედთა დაჯგუფებები. თურქეთი აღმოჩნდა გაბმული ულტრა-მემარჯვენე ტერორიზმის ქსელში. ორი წლის განმავლობაში (1978-1980 წ.წ.) თურქეთის დიდ ქალაქებში მოიკლა 5.000 – ზე მეტი, ხოლო დაზარალებულთა რაოდენობამ შეადგინა 14.000 ადამიანი.

1980 წლის 24 იანვარს, თურქეთმა დაამტკიცა თურგუთ ოზალის მიერ მომზადებული, საბაზრო ეკონომიკაზე დამყარებული, „ეკონომიკური მოდერნიზაციის პროგრამა,“ რომელმაც რამდენიმე წელში საოცრად შეცვალა თურქი საზოგადოების გარეგანი სახე. სწორედ ამის გამო უწოდეს თურგუთ ოზალს ე. წ. „გარდაქმნების მამა.“

ოზალის ხელისუფლება აქტიურად ატარებდა უცხოური კაპიტალის მოზიდვის პოლიტიკას. მკვეთრად იქნა შემცირებულ ფასები საქონლის იმპორტზე: 100%-დან 40%-მდე პირველადი მოხმარების საქონელზე; 80%-დან 20%-მდე ნახევარფაბრიკატებზე და ბოლოს 50%-დან 10%-მდე ნედლეულზე. მნიშვნელოვნად გაიზარდა ქვეყნის ეკონომიკაში დაბანდებული უცხოური კაპიტალის რაოდენობა. უცხოელებს იზიდავდა იაფი, მაგრამ საკმაოდ კვალიფიცირებული მუშა ძალა (1990 წ. სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით - ევროკავშირის ქვეყნებში სამუშაოდ წასული თურქების რაოდენობა აღწევდა 2 მლნ. 200 ათას ადამიანს). გარდა ამისა, მათ იზიდავდა თურქეთის უაღრესად ხელსაყრელი გეოპოლიტიკური ადგილმდებარეობა, განლაგებული, როგორც ხშირად ამბობენ, ხიდზე ევროპასა და აზიას შორის (ე. წ. აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის).

1984 წლის იანვარში თ. ოზალმა მიმართა ხალხს ერთობ უცნაური განცხადებით, რომელშიც ნათქვამი იყო: „ალაჰმა არ დაასაჩუქრა ჩვენი მიწა-წყალი ნავთობით,

ამიტომ ჩვენ მოგვინევს ბევრი მუშაობა, რათა გავიდეთ თანამედროვე მსოფლიოს არენაზე.” ამავე დროს, აღსანიშნავია, ის გარემოებაც, რომ იგი არ მალავდა ქვეყანაში შექმნილ რთულ ვითარებას და არ აძლევდა ხალხს ზღაპრულ დაპირებებს. პირიქით, იგი აფრთხილებდა მათ, რომ მომავალი ხუთი წელი ყველაზე რთული იქნებოდა თურქეთის ისტორიაში. ამით მას სურდა ხალხის ნდობის მოპოვება, რომელიც ოზალმა თავისი ხალხისაგან მიიღო.

პრემიერ-მინისტრი მტკიცედ იყო დარწმუნებული იმაში, რომ ნებისმიერი ცვლილება საზოგადოებრივ ცხოვრებაში უნდა დაეწყო ეკონომიკური განახლებით. „სანამ ეკონომიკა ძლიერია, ქვეყნის ყველა პრობლემა გადაწყვეტილია, - ამბობდა იგი - ხოლო, თუ ეკონომიკა სუსტია და საზოგადოებაში გაბატონებულია ანარქია, ვერც ერთი პრობლემის გადაწყვეტა ვერ მოხერხდება. თურქეთი ცხოვრობდა ეკონომიკური ანარქიის პირობებში 1930-დან 1980 წლამდე, მანამ, სანამ ჩვენ არ მივიღეთ გადაწყვეტილება, მიგვეღწია დასავლეთ ევროპული ქვეყნების სტანდარტებამდე, ცხოვრების დონემდე და დაგვემკვიდრებინა ადგილი ინდუსტრიული თვალსაზრისით მაღალგანვითარებულ ქვეყნებს შორის.“

თ. ოზალის მთავრობა ქვეყნის ეკონომიკის გაჯანსაღებით მიზნად ისახავდა: „თურქეთის გადაქცევას ე. წ. ახლო აღმოსავლეთის იაპონიად“. „მე ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ XXI საუკუნის დასაწყისში თურქეთი შევა მსოფლიოს ყველაზე განვითარებული ქვეყნების რიცხვში,“ აცხადებდა თ. ოზალი.

თ. ოზალის დროს დაიწყო თურქეთის ორიენტირება თავისუფალ საბაზრო ეკონომიკაზე. პრემიერ-მინისტრი აღნიშნავდა: „მე ვხელმძღვანელობ შემდეგი პრინციპით, აუცილებელია ბოლომდე გამოირიცხოს ყოველგვარი აკრძალვა და ეკონომიკა განთავისუფლდეს ცენტრალიზი-

რებული მმართველობისაგან, მხოლოდ ასე შეიძლება მიეცეს ინიციატივა თავისუფლებას, რომლის გარეშეც სოფლის მეურნეობის დინამიური განვითარება უბრალოდ წარმოუდგენელია“.

პრინციპში, თურქეთის ეკონომიკური განვითარების რეცეპტში არაფერია ორიგინალური. ეს სოფლის მეურნეობის განვითარების ჩვეულებრივი კაპიტალისტური სქემაა, რომელიც წარმატებით იქნა აპრობირებული მსოფლიოს

ახალი თურქული ლირა

მრავალ ქვეყანაში. თ. ოზალის ე. წ. „ოზალის მოდელის“ ძირითად პრინციპებს შემდეგნაირად აყალიბებს თურქეთის ყოფილი პრემიერ-მინისტრი ილდირიმ აქბულუთი: „1980 წ. თურქეთმა მიიღო თავისუფალ საბაზრო ეკონომიკაზე დამყარებული ეკონომიკური მოდერნიზაციის პროგრამა. ყოველივე ზემოხსენებული კი, ნიშნავდა ეკონომიკის სახელმწიფო ცენტრალიზებული რეგულირების განსაზღვრას, კერძო სექტორის სტიმულირებას, მცირე საწარმოების ფორმირების პროცესის დაჩქარებას, წამყვანი დასავლური ტექნოლოგიების ათვისებას, მსოფლიოს წამყვან ინდუსტრიულ ქვეყნებთან კოოპერაციისა და ინტეგრაციის გაფართოებას.“

აღსანიშნავია, რომ თურქეთის ხელისუფლებამ უარი თქვა ქვეყნის ეკონომიკურ ცხოვრებაში ჩარევის პოლიტიკაზე, რასაც აკეთებდა ბოლო 50 წლის განმავლობაში.

XX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისიდან დაიწყო მცირე და საშუალო სახელმწიფო საწარმოების პრივატიზაციის პროცესი. აუქციონზე გაიყიდა მთელი რიგი სახელმწიფო კორპორაციების აქციები. წარსულში წამგებიანი საწარმოები რენტაბელური გახდა. თ. ოზალი ამტკიც-

ცებდა, რომ როგორი მთავრობაც არ უნდა მოვიდეს ხელისუფლების სათავეში, თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკა ქვეყანაში სამუდამოდ დარჩება. რადიკალურმა რეფორმებმა სოფლის მეურნეობაში, დადებითი შედეგები გამოიღო და თურქეთმა ძალიან მალე დაიბრუნა აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთში საპატიო ადგილი. ქვეყანა იქცა პარკოსანი კულტურების უძლიერეს ექსპორტიორად მსოფლიოში. მას უკვე შეეძლო არამარტო საკუთარი თავის გამოკვება, არამედ მეზობელ ქვეყნებში - ქერის, ჭვავის, ხორბლისა თუ სხვა მცენარეული კულტურების ექსპორტირება.

მნიშვნელოვანი რეფორმები განხორციელდა მაკროეკონომიკურ და საფინანსო სექტორშიც. ოზალმა გააუქმა დადგენილება თურქული ლირის შეუცვლელი კურსის შე-

სტამბოლი

სახებ, რომელიც საგრძნობლად ამახინჯებდა რეალურ წარმოდგენას მის შესაძლებლობებზე და ხშირ შემთხვევებში მიჰყავდა სავალუტო სპეკულაციებამდე. ქვეყანაში დაამყარა რა ლირის მცურავი კურსი, ოზალმა განახორციელა მძლავრი იერიში შავ ბაზარზე და ამით გადაკეტა ადგილობრივი მაფიოზური კლანებისა

და სინდიკატების გამდიდრების არხები, საიდანაც მოედინებოდა მილიარდობით თურქული ლირა. ამიერიდან აღნიშნული თანხები მიედინებოდა სახელმწიფო ხაზინაში. ეს მილიარდები არ ნაწილდებოდა ზედა ეშელონებში, როგორც ხშირ შემთხვევაში ხდებოდა ხოლმე და არ იხარჯებოდა არამიზნობრივად. ზემოხსენებული თანხებით ეტაპობრივად იქნა ათვისებული დასავლური ტექნოლოგიები, უმჯობესდებოდა ქვეყნის სახმელეთო, სარკინიგზო და

საზღვაო ინფრასტრუქტურა. ყოველივე ეს კეთდებოდა მიზანდასახულად. ერთი სიტყვით, თურქეთის ხელისუფლების სათავეში აღმოჩნდნენ არა დროებითი, არამედ საკუთარი ერის ბედით შენუხებული პოლიტიკური მოღვაწეები. ყოველ შემხვევაში ასეთი შთაბეჭდილება იქმნებოდა გარედან.

სახელმწიფო თანდათან გარდაიქმნა გონიერ კოორდინატორად. თურქული ლირა 1988 წლის აგვისტოდან იქცა თავისუფლად კონვერტირებად ვალუტად. შიდა სავაჭრო ბალანსი, რესპუბლიკის არსებობის მანძილზე პირველად იქნა დაყვანილი დადებით ზღვრამდე. თურქეთის მეგაპოლისები, უმთავრესწილად კი ქ. სტამბოლი, იქცა ერთ უზარმაზარ ვიტრინად და ეროვნული წარმოების საქონლის მრავალფეროვანი ასორტიმენტის ბაზრად. მსოფლიოს თითქმის ყველა კუთხიდან თურქეთში შემოდის ხარისხიანი საქონელი. მრავალრიცხოვან ტურისტებს ამიერიდან იზიდავდა არა მხოლოდ კაპადოკიის, ეფესის და ბიზანტიის იმპერიის უძველესი ისტორიული ძეგლები, არამედ შედარებით იაფი თურქული საქონელი. თურქეთში ხშირად ხუმრობდნენ: „ადრე ჩვენთან ჩამოდოდნენ ორი ჩანთით, ხოლო მიდიოდნენ ერთით, ახლა კი პირიქით ხდება,“ ეს ხუმრობა, გარკვეულწილად შეესაბამება სინამდვილეს.

XX საუკუნის 80-იან წლებში, თურქეთში კოორდინირებული ეკონომიკური პოლიტიკის თვალსაჩინო შედეგს წარმოადგენდა თავისუფალი ეკონომიკური ზონების პროექტი, ე. წ. თეზ-ი.

თ. ოზალმა, თურქეთში თავისუფალი ეკონომიკური ზონების ფორმირების საკითხი ხელისუფლების წინაშე ჯერ კიდევ ადრეულ წლებში დააყენა. მას აღნიშნული პროექტის განხორციელების აუცილებლობის მტკიცება მოუწია თურქეთის სახელმწიფო აპარატის, თურქეთის სა-

გადასახადო და საბაჟო დეპარტამენტების წარმომადგენლებთან, გავლენიან მინისტრებთან და სხვა მაღალი სახელმწიფო-პოლიტიკური თანამდებობის მქონე პირებთან, ვინაიდან ისინი ეწინააღმდეგებოდნენ თეზ - ის პროექტის განხორციელებას იმ მოტივით, რომ იგი თითქოს იქცეოდა ქვეყნის ეკონომიკაში უცხოური კაპიტალის შემოდინების პლაცდარმად. მიუხედავად ამისა, ოზალის ენთუზიაზმმა დადებითი შედეგი გამოიღო. თურქეთში 1985 წლის 6 ივნისს ძალაში შევიდა კანონი „თავისუფალი ეკონომიკური ზონების შესახებ“ № 3218.

1988 წლის მარტში, გაიხსნა პირველი ასეთი ზონა - ქ. მერსინში, ხმელთაშუაზღვის პირას, შემდეგ თავისუფალი ეკონომიკური ზონები გაჩნდა: ანტალიაში, იზმირში, ტრაპიზონსა და სტამბულში (ათათურქის სახელობის აეროპორტში). მცირე ხნის შემდეგ ზუსტად განისაზღვრა ადანა-იუმურთალიქის, სტამბულ-თრაკიის, ზონგულდაკ-ფილუროსის, მარდინის, აღმოსავლეთ ანატოლიის თავისუფალი ეკონომიკური ზონები, რომლებიც განლაგებულია 370 ათასი ჰექტარის ტერიტორიაზე და მათში მოქმედებს 300-ზე მეტი თურქული და უცხოური ფირმა. თავისუფალი ეკონომიკური ზონების იმდროინდელი გენერალური დირექტორი - იალჩინ ალაბეიოღლუ აღნიშნავდა: „თურქეთის მთელი ეკონომიკური პოლიტიკა ორიენტირებულია ექსპორტზე და ამ საქმეში უზარმაზარი წვლილი შეაქვთ თავისუფალ ეკონომიკურ ზონებს.“ 1994 წლის 4 ოქტომბრისათვის ზემოხსენებულ თავისუფალ ზონაში ვაჭრობის საერთო მოცულობამ გადააჭარბა 4,3 მილიარდ აშშ დოლარს, რაც 1.586 მილიარდით მეტია 1991 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელთან შედარებით. იგი გაიზარდა თითქმის 99%-ით.

თურქეთის გეოპოლიტიკური ადგილმდებარეობა მას აძლევს ურთიერთობების დამყარების ბრწყინვალე შესაძ-

ლებლობას როგორც ევროკავშირის შემადგენლობაში შემავალ სახელმწიფოებთან, არამედ პოსტ-საბჭოური სივრცის რესპუბლიკებთან, ცენტრალური აზიის თურქულენოვან სახელმწიფოებთან და ა.შ.

რა სარგებელს ნახულობს აქედან თურქეთი? აღნიშნულ კითხვაზე გვპასუხობს კატენსერი - იზმირის თავისუფალი ეკონომიკური ზონის გენერალური დირექტორი: „ჩვენ პრაქტიკულად უფასოდ ვიღებთ, უახლეს დასავლურ ტექნიკას, ვხსნით ახალ რეზერვუარებს თურქული საქონლის ექსპორტირებისათვის და რაც მთავარია, თეზის განლაგების ადგილებში მკვეთრად ეცემა უმუშევრობის დონე.“ კატენსერის მტკიცებით 72.000 სამუშაო ადგილი იქნა უზრუნველყოფილი ქ. იზმირში თეზის გახსნითა და ამოქმედებით. თეზის ჩამოყალიბება და განვითარება მიმდინარეობდა-, „BUILD-OPERATE AND TRANSFER“-ის პროექტის ფარგლებში. აღნიშნული მოდელის მიხედვით, ანტალიისა და მერსინის თავისუფალ ეკონომიკურ ზონებში თურქეთის ხელისუფლება უზრუნველყოფდა ტერიტორიის გამოყოფასა და ინფრასტრუქტურის განვითარებას. თურქეთის თავისუფალ ზონებში არსებობდა რიგი პრივილეგიებისა, რომლებიც ფაქტიურად უზრუნველყოფდნენ დინამიურ მუშაობას.

თურქეთის ეკონომიკურმა განვითარებამ ხელი შეუწყო საგარეო ვაჭრობის სწრაფ ზრდას. 1980 წელს საგარეო ვაჭრობის ტვირთბრუნვა შეადგენდა 7,3 მილიარდ დოლარს, 1987 წელს მან მიაღწია 24,4 მილიარდ დოლარს, ხოლო 1995 წელს ის 40 მილიარდ დოლარამდე გაიზარდა.

თურქეთის ექსპორტის სტრუქტურაში მოხდა რადიკალური ცვლილებები: თუ 1980 წელს სამრეწველო საქონლის ხვედრითი წილი შეადგენდა 41%, 1987 წელს 82%, ხოლო 1995 წლისათვის მან მიაღწია 97%-ს.

XX საუკუნის 80–90 – იან წლებში, თურქეთში ნაციონალური ექსპორტის წილი გაიზარდა 2,9 მილიარდიდან – 14,7 მილიარდამდე..

არსებითად გაუმჯობესდა თურქეთის ურთიერთობა საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტებთან. საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა (IMF), ჯერ კიდევ 1980 წელს, როდესაც თ. ოზალი გახლდათ ს. დემირელის ხელისუფლების წარმომადგენელი, აღიარა მისი პერსპექტიული რეფორმები და მწვანე შუქი მისცა დასავლურ კრედიტებს. 1981 წლის იანვარში, თ. ოზალმა მოახერხა დიდი სახელმწიფოებრივი ვალის რესტრუქტურის რეფორმები, რომელიც იმ დროისათვის 3,2 მილიარდ დოლარს შეადგენდა. თურქეთში ღიმილით იხსენებდნენ იმ პერიოდს, როდესაც ლუქსემბურგმა ქვეყანას 1 მლიონი დოლარის კრედიტი გამოუყო. მართლაც, დღევანდელი ვერ შეედრება 70-იანი წლების დასაწყისს, როდესაც ქვეყანა პარალიზებული იყო საგადასახადო ბალანსის დარღვევის გამო.

თუ ადრე თურქეთი უცხოური კრედიტების ვალში იმყოფებოდა, ეკონომიკური რეფორმების შედეგად, მან დაფარა ვალები, დააგროვა ოქროს რეზერვის სოლიდური მარაგი. 1997 წლისათვის მან შეადგინა 20 მილიარდი დოლარი. დღეისათვის თურქეთს საშუალება აქვს თვითონ განსაზღვროს, თუ ვინ და რა პირობებში გამოუყოფს მას კრედიტს.

თურქეთი ქვეყნის ეკონომიკურ არქიტექტორად წოდებული ოზალის დროს გახდა ერთ-ერთი დინამიურად განვითარებადი და გადამხდელუნარიანი ქვეყანა. მაგრამ მთავარი მიღწევა მაინც იმაში მდგომარეობდა, რომ ოზალის დროს, თურქი საზოგადოების მსოფლმხედველობაში კარდინალური ცვლილება მოხდა.

თ. ოზალი ტელე-რადიომუხყებლობის პირდაპირ ეთერში ეწეოდა ქვეყანაში მიმდინარე ფართომასშტაბიანი ეკონომიკური ზრდის პროპაგანდას.

ოზალის მიერ წარმოებული კოორდინირებული ეკონომიკური პროპაგანდის წყალობით, არამარტო თურქი მენარმე მიუტრიალდა გარესამყაროს სახით, არამედ რიგითმა თურქმა ირწმუნა თავისი შესაძლებლობები. ირწმუნა ის, რომ ნაყოფიერი შრომის შედეგად, მას შესწევდა უნარი გამხდარიყო მატერიალური თვალსაზრისით უზრუნველყოფილი და შესაბამისად საზოგადოებაში პატივსაცემი და მიღებული ადამიანი. ფაქტიურად ოზალის რეფორმებმა ბოლო მოუღო გარკვეულ „არასრულფასოვნების კომპლექსს“, რომლითაც თურქული საზოგადოების ძირითადი ნაწილი იყო დაავადებული. პრეზიდენტს გააჩნდა სრული მორალური უფლება განეცხადებინა: „1980 წლამდე თურქეთში ამბობდნენ - ჩვენ არ შეგვწევს უნარი ნორმალური სამენარმეო მოღვაწეობისა, ეს შეუძლიათ მხოლოდ ევროპელებსა და ამერიკელებს. ამიერიდან ასეთი განწყობილება უკვალოდ გაქრა.“ სწორედ, ეკონომიკური განახლების საფუძველზე ქვეყანამ დაიბრუნა თავისი ეროვნული ღირსება.

ბოლო ათი წლის განმავლობაში თურქეთმა მოახდინა დიდი ნახტომი მრეწველობის განვითარებაში. ამჟამად თურქეთი შედის მსოფლიოში ეკონომიკურად ყველაზე დინამიკურად განვითარებად ქვეყანათა ათეულში.

ეკონომიკური ზრდის ყოველწლიური ტემპი 1987 წელს შეადგენდა 5,8%, ხოლო 1997 წელს ზრდის ტემპის მაჩვენებელმა მიაღწია 10%.

მნიშვნელოვნად გაიზარდა ტურისტთა რიცხვი თურქეთში. 1997 წელს ტურისტთა რიცხვმა 9,7 მილიონს მიაღწია. ტურიზმიდან ყოველწლიური შემოსავალი თურქეთში 7,5 მილიარდ დოლარს შეადგენდა.

ყოველივე ზემოხსენებულის მიუხედავად, ქვეყანაში არსებობდა მოსახლეობის გარკვეული კატეგორია, რომლებიც ოზალისა და მისი გუნდის შეხედულებებს არ იზიარებდა.

XX საუკუნის 80-90 - იან წლებში თურქეთს ძალზე აწუხებდა უმუშევრობის პრობლემა. წლების განმავლობაში უმუშევართა რიცხვი მოიცავდა 8-16%-ს. ქვეყანაში დღესაც შეიმჩნევა ინფლაციის მაღალი დონე. მაგალითად, 1980-1983 წლებში ინფლაცია შეადგენდა 31,3%-ს. 1983-1991 წლებში - 49%-ს, 1991-1997 წლებში 85,5%-ს. ოპტიმისტი ოზალი ყოველივე ამას ხსნიდა იმით, რომ თურქეთის სახელმწიფო ჩქარი ტემპით ვითარდებოდა. იგი თვლიდა ინფლაციას ჩამორჩენილობის გადალახვის პროცესის გარდაუვალ ასპექტად, მაგრამ სხვაგვარად ფიქრობდა თურქეთის მოსახლეობის დიდი ნაწილი. ინფლაციასთან ქვეყნის ხელმძღვანელობის უშედეგო ბრძოლა შემდგომში გახდა თურქეთის VIII პრეზიდენტის მიერ ქ. მალათიაში ფორმირებული „დედასამშობლოს პარტიის“ (ANAP) მიმართ, ამომრჩეველთა უნდობლობის მთავარი მიზეზი, რის შედეგადაც, 1989 წლის ნოემბერს თურქეთში ჩატარებულ საპარლამენტო არჩევნებში „დედასამშობლოს პარტიამ“ დათმო თავისი პოზიციები.

მიუხედავად უარყოფითი მხარეებისა, თურქეთის ეკონომიკამ დიდ წარმატებებს მიაღწია. თურქეთი აგრარულ - ინდუსტრიული ქვეყნიდან გადაიქცა ინდუსტრიულ - აგრარულ ქვეყნად. იგი თავისი დონით გაუსწორდა სამხრეთ - აღმოსავლეთ აზიისა და შორეული აღმოსავლეთის ახალ ინდუსტრიულ სახელმწიფოებს.

საკონტროლო კითხვები:

1. დაახასიათეთ თურქეთის ეკონომიკური მდგომარეობა XX საუკუნის 80–იანი წლების დასაწყისში;
2. ახსენით რა როლი მიუძღვის თურგუთ ოზალს 80–90 იანი წლების თურქეთის ეკონომიკურ განვითარებაში;
3. რა როლი უკავია თურქეთის ეკონომიკურ პოლიტიკაში თავისუფალი ეკონომიკური ზონის საკითხს.

პრაქტიკული დავალება:

გააანალიზეთ XX საუკუნის 80–90– იანი წლების თურქეთის ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი საკითხები.

გამოყენებული ლიტერატურა და ვებგვერდები:

1. მაჩიტაძე ელ., თურქეთის რესპუბლიკის ეკონომიკური ვითარება 80–იანი წლების დასაწყისში (სამხედრო რეჟიმის პერიოდში), თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გეოპოლიტიკის კათედრის შრომები, ტ. II, თბილისი, 1999.
2. მაჩიტაძე ელ., თურგუთ ოზალის ეკონომიკური პოლიტიკა. ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო, ტ. V, თბილისი, 2008.
3. მაკარაძე ე., თანამედროვე თურქეთის აქტუალური საკითხები, ბათუმი, 2000.
4. სვანიძე მ., თურქეთის ისტორია, თბილისი, 2007.
5. სორდია გ., თურქეთის ეკონომიკური მდგომარეობის საკითხები, თსუ. შრომები, 2002.
6. სანიკიძე გ. ალასანია გ. გელოვანი ნ., ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობა სამხრეთ კავ-

კასიასთან (XIX ს.–XXI ს.–ის დასაწყისი), თბილისი, 2011.

7. ჩოჩიევი გ., უცხოური კაპიტალის მოზიდვის პრობლემა თანამედროვე თურქეთში (80–იანი წლები), მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორია, თბილისი, 1989.
8. Гасратян М. А., Орешкова С. Ф., Петросян Ю. А. Очерки истории Турции. Москва, 1983.
9. Киреев Н.Г. История турции XX века. Москва, 2007.
10. Киреев Н.Г. История этатизма в турции. Москва, 1991.
11. Шувалова Н.Б. Турция XX век (сборник обзоров). Москва, 2002.
12. Масумова Н.Р. Особенности модернизации экономики Турции на современном этапе. Москва, 2012.
13. Мойсеев П. П., Турция: Программа экономической стабилизации 1980 г., Турция, История и Современность, Москва, 1988.
14. Трубникова С.А., Иностраннные инвестиции в Турции. востоковедный сборник (выпуск второй). Москва, 2001.
15. Деловая Турция, Т. XV-XVI Москва, 2009.
16. Турция – современные проблемы экономики и политики. Москва, 1998.
17. Çavdar Tevfik., Türkiye' nin Demokrası Tarihi. Ankara, 2003.
18. Türkiye Tarihi, № 5, Bugünkü Türkiye(1980-2003), Istanbul, 2005.
19. Akşit N, „Milli Tarih,“ с.II. İstanbul, 1993.
20. Hizbolah murders shock Turkey, Turkey Update, 1.
21. Ozal's interview with Die, Welt. 23 August 1990.
22. Refah partisi program!. Ankara, 1983.
23. www.iimes.ru.
24. www.e-devlet.com
25. www.tr.wikipedia.e_ekonomisi.org.tr
26. www.Türkiye Büyük Millet Meclisi.org.tr

თავი III

თურქეთის საშინაო პოლიტიკა XX საუკუნის 90-იან წლებში

1. თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 1990 - 2002 წლებში

XX საუკუნის 80-იან წლებში ნაციონალურ-ისლამურ სინთეზს ქვეყანაში მიემხრო მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი, რამაც 90-იან წლებში ნიადაგი მოუმზადა ისლამურ იდეებს, რაც ისლამისტების აზრით, თანასწორობისა და სოციალური სამართლიანობის პრინციპებზე იქნა აგებული და შესწევდა უნარი დაებრუნებინა თურქეთი ე. წ. „ისლამის ოქროს ხანაში.“

90-იან წლებში ქვეყანაში პოლიტიკური განვითარების მძიმე ტვირთი თავის თავზე აიღო ჯერ ისლამური „კეთილდღეობის,“ ხოლო შემდეგ „სათნოების“ პარტიამ, რომლებიც არჩევნებიდან არჩევნებამდე ძლიერდებოდნენ და მძლავრ დასაყრდენს იძენდნენ საზოგადოებაში.

90-იან წლებში ისლამისტების გააქტიურება და მათი ხელისუფლების სათავეში მოსვლა დაკავშირებული იყო მრავალწლიან პროცესთან. იგი უმთავრესად გამოწვეულია თურქულ საზოგადოებაში რელიგიური უფლებების განმტკიცებით და სახელისუფლებო პარტიებში ისლამური ორიენტაციის მომხრეთა ზრდით.

90-იან წლებში ისლამისტების მიმართ სახელისუფლებო პარტიების („დედასამშობლოს“ და „ჭეშმარიტი გზის“) ინტერესები ყოველთვის არ ემთხვეოდა ერთმანეთს, ისინი ხშირ შემთხვევაში ურთიერთსაჯარო საყვედურებსა და დაპირისპირებებში ვლინ-

დებოდა, რაც მკვეთრად ზემოქმედებდა ქვეყნის პოლიტიკურ მდგომარეობაზე და დიდ უკმაყოფილებას იწვევდა საზოგადოებაში. ყოველივე ამან ქვეყანაში მათი ავტორიტეტის დაცემა და სოციალური დაძაბულობის ზრდა გამოიწვია. ქვეყნის ბიუჯეტის არამიზნობრივმა ხარჯებმა და ეკონომიკის არასწორმა დაგეგმარებამ თურქული ლირის არნახული გაუფასურება გამოიწვია. ფაქტია, რომ თურქი

სულეიმან დემირელი

მოსახლეობის ისლამისტებისადმი მხარდაჭერა უმთავრესად ქვეყანაში არსებული სისტემისადმი უნდობლობით იყო განპირობებული. რიგით ამომრჩევლებს მოსწყინდათ მემარჯვენე და მემარცხენე მიმართულების პარტიების მუდმივი ქიშპი, მტრობა, კორუფცია, დაპირებები მომავალში უკეთესი ცხოვრებისათვის და სხვა. ამ ვითარებიდან გამომდინარე, 90-იან წლებში, ისლამური ორიენტაციის პარტიებმა მიზნად დაისახეს ქვეყანაში დაეწყოს „სამართლიანი წესრიგის“ დამყარება, რაც მუსლიმ ამომრჩეველთა დიდი ნაწილისათვის მისაღები აღმოჩნდა.

90-იანი წლების დასაწყისიდან ისლამური „კეთილდღეობის“ პარტია საპარლამენტო არჩევნებში წელი სვლით იკაფავდა გზას ხელისუფლებისაკენ. 1991 წლის 20 ოქტომბერს ჩატარებულ საპარლამენტო არჩევნებში, პარტიამ ხმების 16,8% მიიღო და პარლამენტში 62 დეპუტატი გაიყვანა.

№	პარტიის დასახელება	პროცენტი	დეპუტატების რაოდენობა
1	დედასამშობლოს პარტია(ANAP)	24,01	115
2	კეთილდღეობის პარტია(RP)	16.8	62
3	ჭეშმარიტი გზის პარტია(DYP)	27.03	178
4	მემარცხენე-დემოკრატიული პარტია(DSP)	10.75	7
5	სოციალ-დემოკრატიული სა-ხალხო პარტია	20.75	88

1991 წლის არჩევნებში გამარჯვებული „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიის თავმჯდომარემ სულეიმან დემირელმა სოციალ-დემოკრატების შეთავაზებით თურქეთის ისტორიაში პირველად ჩამოაყალიბა მემარჯვენეებისა და მემარცხენეების კოალიციური მთავრობა, მაგრამ 1993 წლის 17 აპრილს მოულოდნელად გარდაიცვალა თურქეთის პრეზიდენტი თურგუთ ოზალი, რასაც ქვეყანაში გარკვეული პოლიტიკური ცვლილებები მოჰყვა. ახალ პრეზიდენტად აირჩიეს სულეიმან დემირელი.

„კეთილდღეობის“ პარტიისა და მისი მეთაურის ნეჯმეთინ ერბაქანის პირველი სერიოზული წარმატება 1994 წლის 28 მარტს ჩატარებული მუნიციპალური (ადგილობრივი) არჩევნები იყო, რომელშიც ისლამური მიმართულების პარტიებს მხარი დაუჭირა მოსახლეობის 19%-მა. არჩევნები რესპუბლიკური თურქეთისათვის სენსაციური იყო, რადგანაც ეს „კეთილდღეობის“ პარტიის სერიოზული განაცხადი იყო დიდ პოლიტიკაში.

ერთი შეხედვით თითქოს შეუძლებელი უნდა ყოფილიყო ლაიცისტურ თურქეთში ისლამისტების წარმატება, მაგრამ ეს ყველაფერი ათწლეულების განმავლობაში წარ-

თანსუ ჩილერი

მოებული პოლიტიკის ლოგიკური შედეგი იყო. საქმე ისაა, რომ 40-იანი წლებიდან მოყოლებული მთავრობამ მოსალოდნელი კომუნისტური საფრთხის განეიტრალების მიზნით დაიწყო ისლამის ნახალისება, რომელიც 90-იან წლებში ისლამის აღორძინების ნამდვილ ოაზისად იქცა. ამის ნათელი მაგალითია 28 მარტის არჩევნები, სადაც ისლამურმა პარტიამ ქვეყნის ცენტრალურ, აღმოსავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ რეგიონებში და თურქეთის დიდ ქალაქებში (ანკარა და სტამბოლი) ხმათა უმრავლესობა მოიპოვა.

1995 წლის მეორე ნახევარში პრემიერ-მინისტრ თანსუ ჩილერის მთავრობასა და პარლამენტის დაპირისპირებამ თურქეთის საშინაო ცხოვრებაში ვითარება მკვეთრად დაძაბა.

1995 წლის 5 დეკემბერს დაგეგმილ პარლამენტის საგანგებო სხდომაზე უნდა განხილულიყო არჩევნების ვადის გადატანის და პრემიერ-მინისტრ თანსუ ჩილერისა და მისი მთავრობის ნდობის საკითხი, რაც უმთავრესად გამოწვეული იყო ქვეყანაში შექმნილი მძიმე სოციალურ-პოლიტიკური ვითარებით და პრემიერის დიდძალი არარეგისტრირებული უძრავ-მოძრავი ქონებით. საგანგებო სხდომა არ შემდგარა, რადგან პარლამენტში დეპუტატთა საჭირო რაოდენობა (150 კაცი) არ გამოცხადდა. მიუხედავად ასეთი ვითარებისა შეთანხმდნენ, რომ მეჯლისის არჩევნები ჩატარდებოდა 1995 წლის 24 დეკემბერს. რითაც ფაქტობრივად ქვეყანაში წინასაარჩევნო სამზადისი დაიწყო.

1995 წლის 6 დეკემბერს, თურქეთის სტატისტიკის სამმართველოს მიერ გამოქვეყნებული მონაცემებით, თურქეთში ამომრჩეველთა რაოდენობა წინა არჩევნებთან შედარებით 7,3%-ით გაიზარდა. რაც საარჩევნო კანონში შეტანილი ცვლილებებით (24 დეკემბრის საპარლამენტო არჩევნებში ხმის მიცემის უფლება პირველად 18 წელს მიღწეულ ახალგაზრდებსაც ეძლეოდათ) იყო გამოწვეული. საგრძნობლად გაიზარდა საარჩევნო უბნების რაოდენობაც (139 ათასი).

ისლამურმა „კეთილდღეობის“ პარტიამ წინასაარჩევნო მართონის დროს პოპულისტური ლოზუნგების გამოყენებით („ჩვენ მოვდივართ ხელისუფლებაში, რათა მივცეთ ხალხს ის, რაც მათ სურთ;“ „მორწმუნეთა ჩავვრაზე უარი;“ „ერის დამცირების შეწყვეტა;“ „ნამდვილ დემოკრატიაზე გადასვლა;“ „დამოუკიდებელი, საკუთარი საგარეო პოლიტიკის წარმოება“ და სხვა) შეძლო თურქი მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის ნდობის მოპოვება. არჩევნების წინ მათ ქვეყნის გადარჩენის ერთ-ერთ საშუალებად პარტიის „ეროვნული“ მოდელი მიიჩნიეს: „მდიდარი მოქალაქე – მდიდარი სახელმწიფო.“

პარტია საჯაროდ აცხადებდა, რომ აუცილებელი იყო „რწმენის“ თავისუფლების აღიარებაზე ისეთი კანონის მიღება, რომელიც ჩადრის ტარების თავისუფლებას, დღეში ხუთჯერ ლოცვას, ვაკუფებისა და რელიგიური სკოლების საქმიანობას, ლოცვაში არაბული ენის გამოყენებას უზრუნველყოფდა.

შეიძლება ითქვას, რომ 1995 წლის 24 დეკემბრის არჩევნები თურქეთისათვის დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობის მოვლენად უნდა გადაქცეულიყო, რომელსაც რესპუბლიკური თურქეთის შემდგომი ბედი უნდა განესაზღვრა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით საინტერესოა თანსუ ჩილერის წინასაარჩევნო მიმართვა თურქეთის მოსახლეობისადმი:

„თქვენი გადაწყვეტილება - ეს არის არჩევანი ცივილიზაციასა და სიბნელეს შორის“ (უნდა ვივარაუდოთ, რომ სიბნელეში ჩილერი ისლამისტების გამარჯვებას გულისხმობდა (ე. მ.).

თურქეთის პოლიტიკური წრეებისათვის „კეთილდღეობის“ პარტიის წარმატება მოულოდნელობას არ წარმოადგენდა. ისლამური იდეების ქადაგებით ქვეყანაში პარტიამ უკანასკნელ წლებში დიდი პოპულარობის მოპოვება შეძლო. სტამბოლში გამართულ წინასაარჩევნო მიტინგზე პარტიის ლიდერმა ნეჯმეთინ ერბაქანმა განაცხადა: „თუკი თურქი მოსახლეობა მხარს მის პარტიას არ დაუჭერდა, მსოფლიოს მონები იქნებოდნენ.“ ამას თან დაემატა 1995 წლის მარტში სტამბოლში ახალი არეულობები, რაც შიიტთა ყავახანების დაცხრილვამ და ათობით მორწმუნე ადამიანის დაღუპვამ გამოიწვია.

როგორც ვხედავთ, თურქეთში წინასაარჩევნო კამპანია მეტად დაძაბულ ვითარებაში მიმდინარეობდა, რაც შემდგომში ისლამისტებსა და ლაიცისტებს შორის დაპირისპირების საბაზი გახდა. 1995 წლის 24 დეკემბერს თურქეთში ჩატარდა საპარლამენტო არჩევნები, სადაც 550 ადგილზე პრეტენზიას 12 პარტია აცხადებდა. მათგან დაწესებული 10%-იანი ზღვარი გადალახა და ხმების 21,38% მოიპოვა ისლამური ორიენტაციის „კეთილდღეობის“ პარტიამ.

არჩევნების შემდეგ თურქეთში მდგომარეობა სასიკეთოდ უნდა შეცვლილიყო, მაგრამ მოხდა პირიქით, კოალიციის შექმნასთან დაკავშირებით პარტიებს შორის დაიწყო დაპირისპირება.

1	კეთილდღეობის პარტია (RP)	21,38	158
2	ჭეშმარიტი გზის პარტია (DYP)	19,18	135
3	დედასამშობლოს პარტია (ANAP)	19,05	132
4	მემარცხენე-დემოკრატიული პარტია (DSP)	14,64	76
5	სახალხო-რესპუბლიკური პარტია (CHP)	10,71	49
6	ნაციონალური მოძრაობის პარტია (MHP)	8,18	-

1995 წლის დეკემბრის არჩევნებს თურქეთში პოლიტიკური კრიზისი მოჰყვა, რადგანაც არჩევნების შედეგებს არცერთი პარტიისთვის არ მიუცია ერთპარტიული მთავრობის შექმნის უფლება. მეტიც, „ჭეშმარიტი გზის“ და „დედასამშობლოს“ პარტიები, საგრძნობლად ჩამორჩა ნეჯმეთინ ერბაქანის ისლამურ პარტიას. კოალიციური მთავრობის შექმნასთან დაკავშირებით ქვეყანაში დაიწყო რთული პოლიტიკური „ვაჭრობა.“ უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ გარიგება უმთავრესად რამდენიმე საკითხის ირგვლივ მიმდინარეობდა: ვინ გახდებოდა პრემიერ-მინისტრი, ვინ იქნებოდა კოალიციის მესამე წევრი, თუკი „დედასამშობლოს“ და „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიები გაერთიანდებოდნენ, ვინ უხელმძღვანელებდა მთავრობაში ეკონომიკის საკითხებს, როგორ განაწილდებოდა პარტიებს შორის მინისტრთა პორტფელები და სხვა.

სიტუაციას ართულებდა ის გარემოებაც, რომ სახელისუფლო პარტიებმა საერთო ენა ვერ გამოიხატეს. ამიტომაც არ იყო გამორიცხული, რომ დაიწყებოდა ნეჯმეთინ ერბაქანის პარტიასთან დაახლოების პროცესი.

მეორე მთავარი წინააღმდეგობა სამთავრობო პარტიებს შორის გახლდათ საკითხი, თუ ვინ გახდებოდა კოალიციის მესამე წევრი. მესუთ ილმაზი აცხადებდა, რომ

კოალიციაში „მემარცხენე – დემოკრატიული“ პარტია (ბიულენტ ეჯევითი) უნდა შესულიყო, რომელთანაც იგი ინტენსიურ მოლაპარაკებებს ანარმოებდა, ხოლო თანსუ ჩილერი უფრო „სახალხო-რესპუბლიკური“ (დენიზ ბაიკალი) პარტიისაკენ იხრებოდა. კოალიციის შემთხვევაში პრემიერ-მინისტრის პოსტზე თანსუ ჩილერიც და მესუთ ილმაზიც ასახელებდნენ ბიულენტ ეჯევითის კანდიდატურას. ჩილერს და მის პარტიას ილმაზი არ სურდა არათუ პრემიერ-მინისტრად, არამედ საგარეო საქმეთა მინისტრადაც კი.

მესუთ ილმაზი

თანსუ ჩილერის მომხრეები და თვით „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიის ლიდერი დენიზ ბაიკალი, მესუთ ილმაზის სამთავრობო ფორმულას მიიჩნევდა „ომის ტაქტიკად და არა შეთანხმებად“ და თვლიდა, რომ ეს იყო „დედასამშობლოს“ და მისი ლიდერის მხრიდან „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიის იზოლაციაში მოქცევის ცდა, რაც მათი აზრით ქვეყანას კარგს არაფერს მოუტანდა.

რაც შეეხება „კეთილდღეობის“ პარტიას, თავდაპირველად მასთან კოალიციაზე კონკრეტულად ახალს არაფერს აცხადებდნენ, მაგრამ ამ პარტიისადმი მესუთ ილმაზის შედარებით ლოიალურ დამოკიდებულებას ბოლო პერიოდში პოლიტიკოსები (დეველეთ ბაჰჩელი, დენიზ ბაიკალი) აშკარად საუბრობდნენ.

ასეთ ვითარებაში, როცა პარტიებს შორის დავა და დაპირისპირება არ ნელდებოდა, საზოგადოებრივი აზრი უფრო მეტად იხრებოდა იმ დასკვნისაკენ, რომ „თურქეთი რჩებოდა ქაოსურ სიტუაციაში და პარტიათა ლიდერები გონს უნდა მოსულიყვნენ, რათა არ დაეღუპათ ქვეყანა.“

პოლიტიკურმა არამყარობამ ქვეყანაში ეკონომიკური მდგომარეობის გაუარესება გამოიწვია. არჩევნების შემდეგ თურქეთში ახალი ძალით იფეთქა ინფლაციამ, რამაც ფასების მკვეთრი ზრდა გამოიწვია. ენერგომატარებლების და ბენზინის ფასმა ქვეყანაში 20-25%-ით მოიმატა. 15%-ით გაძვირდა სასმელისა და თამბაქოს ნაწარმი, 12%-ით შაქარი და პური, 100%-ით საფოსტო მომსახურება და ა. შ.

1996 წლის იანვრის მონაცემებით თურქული ლირა, ამერიკულ დოლართან მიმართებაში თითქმის 10 ათასი ერთეულით დაეცა და თებერვლის დასაწყისისათვის ერთი აშშ დოლარი 65000 ლირას გაუთანაბრდა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით საინტერესოა თანსუ ჩილერის განცხადება: „ნუ შევქმნით ქვეყანაში დაძაბულობას, ნუ ავჩქარდებით, ნუ მოვშლით ნდობის იმ ფაქტორს, რომელიც ჩვენს შორის დღემდე არსებობს.“ ამით მან მიმართა მესუთ ილმას, რომლის აქტიურობის ნეგატიურობაზე აშკარად მიუთითებდნენ.

1996 წლის მარტში, ჯერ თანსუ ჩილერის მთავრობაში ყოფნის დროს, „კეთილდღეობის“ პარტიის ზოგიერთი აქტივისტი ეცდებოდა სამხედრო გენერალიტეტის ხელმძღვანელობა შეიარაღებული ძალების შემადგენლობაში ლოცვის შეზღუდვის მცდელობაში დაედანაშაულებინა, თითქოსდა ყაზარმებში ამისათვის არანაირი პირობები არ არსებობდა. სამხედრო ხელმძღვანელობამ ამ ფაქტთან დაკავშირებით საზოგადოებას აუწყა, რომ ისლამური ორიენტაციის პარტია მორწმუნეებთან არმიის დაპირისპირებას ვერ შეძლებდა. მათ მეჩეთებისა და სკოლების შემდეგ არმიის შიგნითაც სურდათ თავიანთი ღონისძიებების განხორციელება.“ ამ ფაქტთან დაკავშირებით ცნობილი თურქი საზოგადო მოღვაწე ალი სირმენი აღნიშნავდა: „ქვეყანაში არავითარი ეჭვი არ არსებობს იმისა, რომ „კე-

თილდღეობის” პარტია არმიასთან ბრძოლას განაგრძობს.” ფაქტია, რომ დაპირისპირება სამხედროებსა და ისლამისტებს შორის გარკვეულ საკითხებში არსებობდა და იარსებებდა მომავალშიც.

უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ „კეთილდღეობის” პარტიის ტაქტიკა ამ შემთხვევაში მეტად მიზანმიმართული იყო. ამით ისინი ცდილობდნენ არმია პარლამენტისათვის დაეპირისპირებინათ, შემდეგ კი ეს უკანასკნელი არმიის წინააღმდეგ გამოეყენებინათ. ხელისუფლებაში მოსვლის შემთხვევაში, პარტიას განზრახული ჰქონდა საერო მმართველობაში გარკვეული ცვლილებების შეეტანა. ამის მიღწევაში მათ ორი მთავარი დაბრკოლება - პრესა და არმია ელობებოდათ.

კონსტიტუციის თანახმად, პოლიტიკურ პარტიებს ეძლეოდათ 45 დღე შესათანხმებლად და თუ ამ პერიოდში ისინი ვერ მორიგდებოდნენ, პრეზიდენტი დაითხოვდა პარლამენტს და დაინიშნებოდა ახალი არჩევნები.

ნეჯმეთთინ ერბაქანი

მესუთ ილმაზმა, თანსუ ჩილერთან კავშირი არჩია და შექმნა ე. წ. „ანაიოლის” მთავრობა მესუთ ილმაზის ხელმძღვანელობით, სადაც პრემიერის პოსტი მას წლის ბოლომდე უნდა დაეკავებინა. 1997-1998 წლებში მას თანსუ ჩილერი შეცვლიდა, ხოლო 1999 წელს ძალაუფლებას კვლავ ილმაზი დაიბრუნებდა. 1996 წლის დასაწყისში თანსუ ჩილერმა პრემიერ-მინისტრის თანამდებობა თავის პარტნიორ მესუთ ილმაზს გადასცა, რის შემდგომაც მათ შორის პოლიტიკური დაპირისპირება დაიწყო. კერძოდ, ილმაზმა ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ თანსუ ჩილერს ძველი ცოდვები შეახსენა, მოითხოვა საიდუმლო საქმიანობი-

სათვის გათვალისწინებული „საპრემიერო ფონდის“ შესაბამისი დოკუმენტები და არარეგისტრირებული უძრავ-მოძრავი ქონების დეკლარაცია. ამ ფაქტთან დაკავშირებით, საზოგადოებაში გავრცელდა სხვადასხვა მოსაზრება, თითქოსდა მმართველი პარტიების დაპირისპირება გამომწვეული იყო ისლამური „კეთილდღეობის“ პარტიის წამქეზებლობით, რათა კოალიციურ მთავრობას სერიოზული სიძნელეები შეექმნოდა.

ზემოხსენებულმა ფაქტებმა გარკვეულწილად დაძაბა და გაართულა ურთიერთობა კოალიციაში მყოფ პარტიებს შორის. რის გამოც 1996 წლის 7 ივნისს კოალიცია დაიშალა.

1996 წლის 29 ივნისს „ჭეშმარიტი გზის“ და „კეთილდღეობის“ პარტიის მოლაპარაკების შედეგად შეიქმნა ე. წ. „რეფაჰიოლის“ კოალიციური მთავრობა, სადაც პრემიერ-მინისტრის თანამდებობას მონაცვლეობით თანსუ ჩილერი და ნეჯმეთინ ერბაქანი დაიკავებდნენ. მთავრობას პირველი სწორედ ეს უკანასკნელი ჩაუდგა სათავეში. ისლამური პარტიები ადრეც მონაწილეობდნენ კოალიციებში, მაგრამ ამ შემთხვევაში პარტია წამყვანი ლიდერის, სამთავრობო კოალიციის ინიციატორის მდგომარეობაში აღმოჩნდა. მისი ლიდერი კი რესპუბლიკის მთელი ისტორიის განმავლობაში პირველად გახდა მთავრობის მეთაური. ეს ფაქტი გავლენიანმა თურქულმა ჟურნალმა „აქტუელმა“ შემდეგნაირად შეაფასა: „ქვეყნის სისტემაში მოხდა იმ სოციალური ჯგუფების ინტეგრაცია, რომლებიც ადრე სისტემის საზღვრებიდან იყვნენ გაძევებულნი.“ 1996 წლის ზაფხულში, სამხედროების იძულებითი თანხმობა ნეჯმეთინ ერბაქანის ხელისუფლებაში მოსვლაზე, სხვებთან ერთად იმ ფაქტის დადასტურებაა, რომ რესპუბლიკურ თურქეთში სამხედრო გადატრიალებების დრო ისტორიას ჩაბარდა. რესპუბლიკის მმარ-

თველობის და ლაიციზმის დამცველები, არც აშშ-ის, არც ევროკავშირის ქვეყნებიდან და არც საკუთარი ქვეყნის ელიტისაგან გრძნობდნენ მხარდაჭერასა და თანადგომას.

ნეჯმეთინ ერბაქანმა ისარგებლა რა მეტოქეთა ბანაკში არსებული განხეთქილებით, მან ანკარელ „რკინის ქალბატონს“ თანსუ ჩილერს ახალ მთავრობაში შესთავაზა საგარეო საქმეთა მინისტრის პოსტი. იმავე დროს ის ჩილერს დაჰპირდა, რომ ერთხელ და სამუდამოდ მოუგვარებდა სასამართლოს მხრიდან მის კორუფციაში ბრალდების საკითხს.

პოლიტიკური ექსპერიმენტის შედეგმა არ დააყოვნა. „კეთილდღეობის“ პარტიის ლიდერების გამოსვლების ტონი (დროებით) საგრძნობლად შერბილდა. მათ თავიანთ საპროგრამო დებულებებს კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი სიახლე დაუმატეს და განაცხადეს, რომ „ამიერიდან იყვნენ არა მხოლოდ ისლამისტები, არამედ დემოკრატი ისლამისტები.“

ნეჯმეთინ ერბაქანის მხრიდან დიპლომატიურ ნაბიჯს წარმოადგენდა „ლაიციზმის“ დაცვის ნიშნით ჩატარებული „კეთილდღეობის“ პარტიის ყრილობა, ხოლო შემდეგ პარტიის ხელმძღვანელებთან ერთად მუსტაფა ქემალ ათათურქის მავზოლეუმის მონახულება და გვირგვინით შემკობა. საპატიო სტუმართა წიგნში ერბაქანმა აღნიშნა, რომ „ყველაფერს გააკეთებდა ათათურქის მიერ დაარსებული რესპუბლიკის კიდევ უფრო გაძლიერებისათვის.“ დამსწრე საზოგადოებას მან ისიც განუცხადა, რომ „პარტიის მიერ აღიარებული „ეროვნული შეხედულების“ პრინციპები ქემალიზმის პრინციპების ანალოგიურია.“ ნიშანდობლივია ისიც, რომ მავზოლეუმის მონახულების შემდეგ ნეჯმეთინ ერბაქანი ქვეყნის პრეზიდენტ სულეიმან დემირელსაც ეახლა, რომელმაც „პრემიერ-მინისტრს ლაიციზმის გაკვეთილები ჩაუტარა და

ურჩია, რომ „ნუ ეძებდა ქვეყანაში ამჟამად არსებული რეჟიმის ალტერნატივას, უმჯობესი იყო მისი დაცვა და განმტკიცება.“

მმართველობაში მოსვლის შემდეგ ისლამური ორიენტაციის ხელისუფლებამ არმიასთან დაიწყო ფრთხილი პოლიტიკის გატარება. ჯერ კიდევ 1996 წლის მარტში „კეთილდღეობის“ პარტიის აქტივისტები სამხედრო ხელმძღვანელობას ადანაშაულებდნენ ყაზარმებში ჯარისკაცებისათვის ლოცვის აკრძალვაში. რის სანაცვლოდაც სამხედროები აცხადებდნენ, რომ „არმიას მორწმუნეებთან ვერავინ დააპირისპირებდა.“ მოგვიანებით სიტუაცია შეიცვალა. განსაკუთრებით აქტიური ხასიათი მიიღო მას შემდეგ, რაც „კეთილდღეობის“ პარტიის ლიდერმა ფრთხილად, მაგრამ მაინც შეახსენა საზოგადოებას რელიგიური ღოზუნგები და კონსტიტუციაში ცვლილებების შეტანის გეგმები, რომლითაც დაიწყო ქვეყნის ცხოვრებაში ახალი პოლიტიკური კურსის გატარება.

ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ, „კეთილდღეობის“ პარტიის ლიდერებს და მათ შორის გამოცდილ ნეჯმეთინ ერბაქანსაც, თავდაპირველად ეგონათ, რომ ისინი შეძლებდნენ რეჟიმის შეუცვლელად მმართველობაში ძალთა ახალი ბალანსის შექმნას. უკიდურეს შემთხვევაში, საზოგადოების ძლიერი მხარდაჭერით განახორციელებდნენ ამას. მაგრამ, როგორც ცხადი გახდა, პარტიის კადრების ძირითადმა ნაწილმა მოცდა არ ისურვა და რაკილა ისინი აღმასრულებელ ხელისუფლებაში და პარლამენტში შედარებით უმრავლესობით მოვიდნენ, მათ ხელში გადავიდა ქვეყნის უმსხვილესი ქალაქების - სტამბოლისა და ანკარის მუნიციპალიტეტების მმართველობა, „ნილაბი ჩამოიხსნეს“ და მოკლე დროში გამოააშკარავეს თავიანთი სამუშაო გეგმები. კერძოდ, პარტიის ახლადარჩეული საპარლამენტო ჯგუფის პირველივე სხდომა რელიგიური

ატრიბუტიკისა და სიმბოლიკის აღდგენით მიმდინარეობდა, შესრულდა ლოცვები თურქულ და არაბულ ენებზე. პარლამენტში შედგა მოკლე დისკუსიაც თემაზე: „საჭირო იყო თუ არა დეპუტატის ფიცის ტექსტში ტერმინის „საერო სახელმწიფოს“ შენარჩუნება და შესაბამისი წარმოთქმა“ და სხვა. ლოცვის შესრულების შემდეგ თავის გამოსვლაში ერბაქანმა დეპუტატებს შეახსენა, რომ „ანკარაში 70 წელზე მეტი ხნის წინათ თურქეთის დიდი ეროვნული მეჯლისის პიველი სხდომაც ლოცვით დაიწყო.“

საზოგადოებისა და ზოგიერთი საერო პარტიების ლიდერთა ყურადღება იმ პერიოდში მიპყრობილი იყო პრემიერ-მინისტრის მიერ ოფიციალურ სამთავრობო რეზიდენციაში მოწყობილ რელიგიურ ცერემონიაზე, ეს იყო სარამაზანო ტრაპეზი, რომელზეც მიწვეულნი იყვნენ თურქეთის რელიგიური საზოგადოებებისა და ორდენების ლიდერები. ამ ღონისძიების პროტესტის ნიშნად „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიის ხელმძღვანელობამ რეზიდენციის კედელთან შავი გვირგვინიც კი დადგა. იმ დღეებში თურქეთის საზოგადოების ერთი ნაწილი გამოთქვამდა მოსაზრებას, თურქეთის სახელმწიფოს რელიგიის კონტროლის ქვეშ გადასვლაზე. „რომელ ქემალიზმზე, საეროებაზე, რესპუბლიკურ კანონებსა და თანამედროვე სამართალზე შეიძლება ვისაუბროთ, როცა უმაღლეს სახელმწიფოებრივ საფეხურზე ტარიკათების უპირატესო ბასა და ბატონობას აყენებენ. სანამ ქვედა ეშელონებში გრძელდება კამათი ტარიკათების, ჩალმის, თექას, რელიგიური ექსპლუატაციის შესახებ, პრემიერ-მინისტრი სამთავრობო რეზიდენციაში ორდენტა შეიხებს იღებს... რითაც, თანამედროვე რესპუბლიკური თურქეთის ყველა სტრუქტურას, მის ყველა ელემენტსა და კანონს თითო პანდურს ამოჰკრავს.“

უფრო ფრთხილ შეფასებას იძლეოდა ცნობილი თურქი პოლიტოლოგი ხ. ბილიასი - „ქვეყნის პოლიტიკაში არსებული სიძნელებები მაინც არ იქნა გადალახული და არ მოხდა ხალხის დამშვიდება, პირიქით, ქვეყანაში შეიქმნა ახალი პრობლემები. ასეთ ვითარებაში კი შეუძლებელია ჯანსაღ ეკონომიკაზე საუბარი.“ ფაქტია, რომ ხელისუფლებას უძნელდებოდა ამ სფეროში რაიმე ღონისძიების გატარება.

ხელისუფლებაში „ისლამური“ პარტიის მოსვლის შემდეგ, საგრძნობლად შეიცვალა დამოკიდებულება ისლამურ ორგანიზაციებთან. თურქეთს, როგორც ტრადიციულ მუსლიმურ ქვეყანას, 90-იან წლებში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს მუსლიმურ სამყაროში და აქტიურ როლს ასრულებს ისლამურ სახელმწიფოებთან ეკონომიკურ და სავაჭრო თანამშრომლობის გაფართოებაში.

1995 წლის ბოლოს თურქეთში დაარსდა ისლამურ – ევრაზიული საბჭო. ნეჯმეთინ ერბაქანის თანადგომითა და ხელმძღვანელობით სტამბოლში შეიკრიბა რვა ისლამური სახელმწიფოს წარმომადგენელი, რომელთა მიზანი იყო თანამშრომლობის განვითარება და ერთობლივი, კონკრეტული პროექტების რეალიზაცია.

1996 წლის 9 ნოემბერს, ანკარაში, ისლამური ქვეყნების კონფერენციის – „თანამშრომლობა და განვითარება,“ სამეთვალყურეო კომიტეტის სხდომაზე, პრემიერ-მინისტრ ერბაქანის წინადადებით დაადგინეს შეექმნათ დასავლური შვიდეულის მსგავსი ისლამური „რვათა კავშირი.“ „ახალი სამყაროს წარმოშობის დღე“ - ასე უწოდა ნეჯმეთინ ერბაქანმა – თურქეთის, ეგვიპტის, ირანის, პაკისტანის, მალაიზიის, ბანგლადეშის, ინდონეზიის და ნიგერიის წარმომადგენელთა შეხვედრას. ფორუმზე „დიასახლისის“ გარდა მხოლოდ ირანმა და ინდონეზიამ გამოგზავნეს სახელმწიფოს მაღალი რანგის ხელმძღვანე-

ლები, ხოლო დანარჩენმა ხუთმა ქვეყანამ კი მხოლოდ სახელისუფლო მოხელეები.

ახალი ორგანიზაციის წევრთა პირველი ოფიციალური შეხვედრა 1997 წლის 4 იანვარს შედგა. ანკარაში გამართულ სამიტზე სიტყვით გამოსულმა პრემიერმა ერბაქანმა აღნიშნა, რომ „ამ შეხვედრის მიზანი იყო არა მარტო ისლამური, არამედ ყველა განვითარებული ქვეყნების ერთ ჯგუფად გაერთიანება.“ „რვათა კავშირის“ სტრატეგიული გეგმა კი გულისხმობდა განვითარებად სახელმწიფოებზე დასავლეთის ინდუსტრიული ქვეყნების დომინირების დასრულებას. პერსპექტივაში გათვალისწინებული იყო მასში შუა აზიის ყოფილი საბჭოთა მუსლიმური რესპუბლიკების ჩართვაც, რასაც საბოლოო ჯამში თურქეთის ძალაუფლების ქვეშ მძლავრი ისლამური პოლიტიკური და ეკონომიკური „კავშირის“ ჩამოყალიბება მოჰყვებოდა. „რვიანის“ შემდგომი შეხვედრა დანიშნული იყო 1998 წლის ნოემბერ-დეკემბერში, მაგრამ ქვეყანაში შექმნილი შიდა პოლიტიკური დაძაბულობის გამო ის არ შედგა.

ისლამისტების მიერ რესპუბლიკური თურქეთის საშინაო ცხოვრებაში დაწყებულმა ღონისძიებებმა, რომლებიც საერო ხელისუფლებისათვის მიუღებელი იყო, სამხედრო გენერალიტეტის, პარტიების და პოლიტიკურ მოღვაწეთა უკმაყოფილება გამოიწვია. ისინი კონსტიტუციის, მუსტაფა ქემალ ათათურქის მიერ შემუშავებული ქვეყნის დემოკრატიული და ლაიცისტური განვითარების გზის მხარდაჭერას მოითხოვდნენ.

ისლამური ორიენტაციის პარტიის მოღვაწეობას გამოეხმაურნენ თურქეთის წამყვანი პოლიტიკური პარტიების ლიდერები, რომლებიც ეწინააღმდეგებოდნენ „კეთილდღეობის“ პარტიის საქმიანობას და მოითხოვდნენ „რეფაჰიოლის“ კოალიციური მთავრობის დაშლას. ამ ფაქტთან დაკავშირებით, „სახალხო - რესპუბლიკური“

პარტიის ლიდერის დენიზ ბაიკალის აზრით, „თურქეთში დაძაბულობამ ისეთ ზღვარს მიაღწია, რომ მისი განმუხტვა შეუძლებელი ხდებოდა, თუ „რეფაჰის“ მთავრობა არ გადადგებოდა“. ამ საკითხთან დაკავშირებით „დედასამ შობლოს“ პარტიის ლიდერი მესუთ ილმაზი კატეგორიულად აცხადებდა, რომ „უმოკლეს დღეებში ამჟამინდელი მთავრობა დაემხოვება და მის ადგილს ფართო პლატფორმის მქონე ახალი ხელისუფლება დაიკავებდა, რომელშიც ისლამურ პარტიას ადგილი აღარ ექნებოდა.“

„მემარცხენე - დემოკრატიული“ პარტიის ლიდერმა ბიულენტ ეჯევითმა თავის საჯარო გამოსვლაში აბსურდი უწოდა ერბაქანის მიზნებს, რომ ის „გააერთიანებდა ისლამისტებს და ამით დაუპირისპირდებოდა არაისლამურ სამყაროს.“ აქედან გამომდინარე, ისინი საერო მმართველობის პოლიტიკურ ძალებს მოუწოდებდნენ გაერთიანებისაკენ.

თურქეთის საშინაო ცხოვრებაში შექმნილი რთული ვითარების გამო, პრეზიდენტი სულეიმან დემირელი იძულებული გახდა, 1997 წლის 6 თებერვალს ტელევიზიით გამოსულიყო და გაეკრიტიკებინა თავისი (სტამბოლში ცენტრალური უბანი) მეჩეთის მშენებლობისა და უმაღლეს სასწავლებლებში ქალების თავსაბურით სიარულის ხელშე მწყობი ღონისძიებები. ანტილაიცისტურ გამოსვლებზე სულეიმან დემირელმა განაცხადა, რომ „არავის აქვს უფლება ითამაშოს მოქალაქეთა რელიგიურ მრწამსზე. ნურავინ ეცდება რელიგიის როგორც პოლიტიკურ იარაღად გამოყენებას. რელიგიის პოლიტიზაცია შეცდომაა. არსებული კრიზისიდან კი ქვეყნის გამოყვანის ერთადერთი საშუალება ახალი საპარლამენტო არჩევნების დანიშვნაა.“

ქვეყანაში შექმნილ მდგომარეობას გულგრილად ვერ ხვდებოდნენ სამხედროები. ისინი საკითხის ეროვნული

უშიშროების საბჭოზე გამოტანას და განხილვას მოითხოვდნენ. პრეზიდენტმა დემირელმა კარგად იცოდა, რომ საკითხის ამგვარად დაყენება ქვეყანაში დაძაბავდა სიტუაციას, ამიტომ საკითხი დეკემბრის სხდომაზე არ გაიტანა. თუმცა, გენერალურმა შტაბმა პრეზიდენტის გვერდის ავლით თვითონ დაიწყო მოქმედება. სამხედროებმა გენერალური შტაბის უფროსის ისმაილ ქარადაის ბრძანებით ჩამოაყალიბეს ე. წ. „დასავლეთის სამუშაო ჯგუფი“, რომელიც დაკავებული იყო სხვადასხვა ვილაიეთებში სადაზვერვო ინფორმაციის შეგროვებით. ისინი სახელმწიფო მოხელეებზე ადგენდნენ მონაცემებს. გენშტაბის მიერ დანიშნული შტაბის ოფიცრები აკონტროლებდნენ სამინისტროებს, სახელისუფლებო ორგანოებს და სხვა.

სამხედრო ხელმძღვანელობამ „დასავლეთის სამუშაო ჯგუფის“ მიერ მომზადებული მასალის შესაბამისად დაიწყო ე. წ. „ქარიშხლის ოპერაცია.“ სულემან დემირელს ისლა დარჩენოდა, შეგუებოდა შექმნილ ვითარებას. 1997 წლის 23 იანვარს, გოლჯუქში სამხედრო ხელმძღვანელობამ ჩაატარა წვრთნები, რომლითაც გააფრთხილა ხელისუფლება, მაგრამ ისლამისტები უკან არ იხევდნენ. მეორე დღეს „ისლამურმა ბიზნესმენტა საბჭომ“ მიიღო დადგენილება - „დემოკრატიზაციის პერსპექტივები თურქეთში,“ სადაც მთავარი აქცენტი გენშტაბის ეროვნული თავდაცვის სამინისტროსადმი დაქვემდებარებისა და უშიშროების საბჭოს გაუქმებაზე იყო გადატანილი.

1997 წლის 1 თებერვალს სინჯანის მუნიციპალიტეტის კულტურის განყოფილების ხელშეწყობით თეატრის სცენაზე დადგეს „იერუსალიმის დღისადმი“ მიძღვნილი წარმოდგენა, რომელიც რელიგიურ ხასიათს ატარებდა. ამ ფაქტმა ძალოვანებსა და ისლამის მომხრეებს შორის კიდევ უფრო დაძაბა ისედაც რთული ურთიერთობები. 4 თებერვალს ეთიმესგუთის ჯავშანსატანკო ნაწილების

სასწავლო-მოსამზადებელი დივიზიის კუთვნილი 20-მდე ტანკისა და სამხედრო ჯარისაგან შემდგარი ექსკორტი სინჯანის ქუჩებში გამოვიდა. სამხედრო ტექნიკის ქალაქში გამოჩენა საზოგადოების გარკვეული ფენისათვის მეტად მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო. სინჯანის მუნიციპალიტეტს, ისლამურ ქალაქად გადაქცევა უნდოდა, რომლისთვისაც ბევრი რამ გააკეთა. საკუთარ ილჩეში აკრძალა სასმელის გაყიდვა, ახალი წლის წინ ინდაურებით ვაჭრობა, რადგან მისი აზრით ეს ქრისტიანული ტრადიცია იყო. თანაც სინჯანში დადგმულ სპექტაკლს ირანის საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩი მყრიზა ბაგჰერი ესწრებოდა. სიტყვით გამოსვლისას მან „კეთილდღეობის“ პარტიას მოუწოდა: „ნუ შეშინდებით, თუ ფუნდამენტალისტებს დაგიძახებენ.“ ეს ყველაფერი ტანკების ქუჩაში გამოყვანის მიზეზი გახდა. მალე აღნიშნული მუნიციპალიტეტის თავმჯდომარე სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის მიერ იქნა დაპატიმრებული. როგორც მოგვიანებით გაირკვა, ტანკების ქუჩაში გამოყვანის გადანყვეტილება გენშტაბის უფროსს და ჯარების სარდლებს ერთობლივად მიუღიათ.

თურქეთის შეიარაღებული ძალები რეაქციონერების პარალელურად ტერორიზმის წინააღმდეგაც განაგრძობდნენ ბრძოლას. 1997 წლის 16 თებერვალს ეროვნული უშიშროების საბჭომ მთავრობას „ტერორიზმთან ბრძოლის, პრობლემებისა და გადანყვეტის გზების შესახებ მოხსენება წარუდგინა.“ მოხსენებაში მოცემული იყო ინფორმაცია დეპუტატების ხელშეუხებლობის და ქურთი მოსახლეობის სულ უფრო ზრდის შესახებ, რომელშიც ნათქვამი იყო, რომ არსებობს საფრთხე იმისა, რომ ქურთი მოსახლეობა გაასწრებდა თურქულს. იქვე შემოთავაზებული იყო ქურთი მოსახლეობის შეზღუდვის წინადადებებიც.

რეაქციის წინააღმდეგ ბრძოლის ფრონტზე კი შეიარაღებული ძალები შეუდგნენ „ცენტრალური სამოქალაქო ინიციატივის“ მიერ 1 თებერვალიდან დაწყებულ სინათლის ჩაქრობის კამპანიას. ეს იყო ერთგვარი პროტესტის ფორმა რეაქციის წინააღმდეგ.

აქედან გამომდინარე, 1997 წლის თებერვალში სამხედრო გენერალიტეტმა ეროვნული უშიშროების საბჭოში დაიწყო „კეთილდღეობის“ პარტიის წინააღმდეგ ბრძოლა.

„კეთილდღეობის,“ როგორც სამთავრობო პარტიის საქმიანობამ დასავლეთისა და ევროპის რიგი სახელმწიფოების (აშშ, ინგლისი, საფრანგეთი) და თვით თურქეთის პოლიტიკური ელიტა აიძულა, ქვეყანაში ისლამური რეჟიმის აღდგენის საშიშროებაზე ხმამაღლა განეცხადებინათ. ხელისუფლებაში „რეფაჰის“ მოსვლის შემდეგ სისტემამ თვისობრივად ახალი, აჩქარებული, ინერციული თვითგანვითარება დაიწყო, რომელიც სულ უფრო ნაკლებად ითვალისწინებდა მრავალი წლის მანძილზე გამომუშავებული საერო რეჟიმის არსებობის ქცევის ნორმებს. სამხედრო გენერალიტეტი, აღნიშნული პარტიის „ისლამური“ საქმიანობის გამო თავდაპირველად მხოლოდ მუქარის გამომხატველი საჯარო განცხადებებით იფარგლებოდა. 1997 წლის 5 თებერვალს არმიის ხელმძღვანელობის გადაწყვეტილებით მოწვეული იქნა ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომა, რომელზეც განიხილეს ისლამური „კეთილდღეობის“ პარტიის საკითხი.

ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომის წინ (1997 წლის 28 თებერვალი) ქვეყანაში გავრცელდა ხმები მოსალოდნელი სამხედრო გადატრიალების საშიშროების შესახებ. ამ ნაბიჯს გენშტაბის მეთაური ქარადაი იმ შემთხვევაში მიმართავდა, თუკი „კეთილდღეობის“ პარტია კონსტიტუციის საწინააღმდეგო საქმიანობას არ შეწყვეტდა.

ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომამდე ორი დღით ადრე, სულეიმან დემირელი ქვეყნის „ჯანსაღ“ საზოგადოებას ქვეყანაში ირთიჯას საშიშროებასთან დაკავშირებით შექმნილ სიტუაციაზე აუწყებდა. „თუ ქვეყანაში რელიგიის საკითხებში კანონის საწინააღმდეგო პოლიტიკა გატარდება, ეს ნიშნავს, თურქეთის რესპუბლიკაში კანონების არშესრულებას, რითაც ირღვევა კონსტიტუცია, მისი მე-14 და 24-ე მუხლები - კანონი პოლიტიკური პარტიების შესახებ. დღევანდელი საერო რეჟიმი კი ტერორიზმთან ბრძოლის შესახებ დაცულია კანონით (1-ლი, მე-7 და მე-8 მუხლები), სისხლის სამართლის კოდექსით (312-ე მუხლი)... სახელმწიფოს თავის დასაცავად კანონიერი უფლებები გააჩნია და თუ აღმასრულებელი ხელისუფლება მათ ცხოვრებაში გაატარებს, შეშფოთების საბაზი აღარ იარსებებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში კი საუბარი იქნება სახელმწიფო მექანიზმის ნაკლოვანებებზე. ქვეყანაში არ შეიძლება არა მარტო ისლამის, არამედ საეროობის პოლიტიზირებაც, რადგან არსებული რეჟიმი საერო კანონებით საიმედოდ არის დაცული.“

აქედან გამომდინარე, პრეზიდენტმა სულეიმან დემირელმა 1997 წლის 28 თებერვალს მოიწვია ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომა, რომელმაც თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, მნიშვნელოვანი ცვლილებები წარმოაჩინა. კერძოდ: ეროვნული უშიშროების საბჭო, რომელიც ქვეყნის პრეზიდენტთან არსებულ სათათბირო ხმის უფლების მქონე სტრუქტურაა, მოულოდნელად ზემდგომ მაკონტროლებელ ორგანოდ ჩამოყალიბდა და როგორც თურქულ საზოგადოებაში ამბობდნენ „სულ მოკლე დროში შესაძლებელი იყო ქვეყნის ყველაზე საჭირობო საკითხების განხილვის და გადაწყვეტის უფლებაც მის ხელში გადასულიყო.“ თუ ეს ასე მოხდებოდა, თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში დაიწყებოდა სრულიად ახალი

ეტაპი. როცა მთავრობის ყოველი მოქმედება ეროვნული უშიშროების საბჭოს მეთვალყურეობის და კონტროლის საგანი გახდებოდა და ეს უკანასკნელი მის საქმიანობაში ჩაერეოდა მაშინ, თუ ამისი აუცილებლობა შეიქმნებოდა.

ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომაზე მსჯელობის საგანი გახდა ქვეყანაში არსებული მმართველობის წესის წინააღმდეგ მიმართული ის ქმედებები, რომელიც დემოკრატიულ-ლაიცისტურ და სოციალურ-სამართლებრივ სახელმწიფოს ემუქრებოდა და თურქეთში ძველ ყავლაგასულ, დრომოჭმულ წეს-ჩვეულებების აღდგენა-დამკვიდრებას ისახავდა მიზნად. სხდომაზე წარმოდგენილი იყო ისლამისტთა საქმიანობის დამადასტურებელი ფაქტები, რომელიც ლაიცისტური სახელმწიფოს შეცვლისაკენ იყო მიმართული.

ქვეყანაში შექმნილი მძიმე მდგომარეობიდან გამომდინარე უშიშროების საბჭომ შეიმუშავა ოცი ძირითადი დებულება, რომელიც აუცილებელი გახდა რესპუბლიკური, ლაიცისტური თურქეთის დასაცავად:

1. სისხლის სამართლის კოდექსში შეტანილი იქნას ცვლილება და დაემატოს პუნქტი – ანტილაიცისტური მიმდინარეობებისაგან ქვეყნის დაცვის შესახებ;

2. ათათურქის რეფორმების და სახელმწიფო წყობის წინააღმდეგ მიმართული ქმედებების აღკვეთის მიზნით მოხდეს ადგილობრივი მმართველობის საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფა;

3. აიკრძალოს ათათურქის მიერ მიღებული კანონის დარღვევით სხვა რომელიმე ისეთი დირექტიული გადანყვეტილებების მიღება და ამოქმედება, რომელიც მოქალაქეებს უფლებას მისცემს სახელმწიფო ორგანოებში სამსახურის დროს რელიგიური ხასიათის სამოსელით იარონ;

4. მეტი ყურადღება მიექცეს დავას, ქვეყანაში სამოსელის თაობაზე არსებული კანონმდებლობის შესახებ.

აღნიშნული კანონით იკრძალება რელიგიური ტანისამოსით სიარული ოფიციალურ დაწესებულებებში;

5. ზემოაღნიშნული ორი პუნქტის მოთხოვნათა შესრულების მიზნით შეიქმნას სპეციალური საკოორდინაციო ცენტრი;

6. შეივსოს და დაიხვეწოს არსებული კანონმდებლობა ქალაქების, მერების იურიდიული პასუხისმგებლობის ამაღლების, აგრეთვე მათი დასჯის ახალი მექანიზმის შემოღების თვალსაზრისით (ამ პუნქტით, საბჭო განსაკუთრებით ამახვილებს ყურადღებას ქალაქის მერების მიერ თავის პარტიებთან ურთიერთობის საკითხების მოგვარებაზე);

7. თურქეთში არსებული ყურანის შემსწავლელი კურსები დაექვემდებაროს ქვეყნის განათლების სამინისტროს;

8. სასამართლო ორგანოების დამოუკიდებლობის გაფართოების და მათზე პარტიული ზეწოლის აღკვეთის მიზნით, ახლებურად დარეგულირდეს ურთიერთობების მექანიზმი პროკურატურასა და იუსტიციის სამინისტროს შორის;

9. მომზადდეს ახალი კანონი შეიარაღებული ძალებიდან რელიგიური მოტივით დათხოვნილ სამხედრო მოსამსახურეთა სახელმწიფო სტრუქტურებში მუშაობის დაწყების აკრძალვის შესახებ;

10. მომზადდეს კანონმდებლობა მოსახლეობაში არსებული პნევმატური იარაღის (თოფების) აუცილებელი რეგისტრაციის შესახებ;

11. შემუშავდეს კანონმდებლობა სახელმწიფო სტრუქტურებში კადრების პოლიტიკური შეხედულებების შერჩევის თვალსაზრისით;

12. პრესაში სახელმწიფოს წინააღმდეგ მიმართული და ქვეყნის კონსტიტუციის ძირითადი მუხლების საწინაა

ღმდეგო პუბლიკაციების გამოქვეყნებისათვის პასუხისმგებლის მიზნით მოქმედ კანონში შეტანილი იქნას შესაბამისი ცვლილებები და დაუყონებლივ ამოქმედდეს კანონის ახალი რედაქცია;

13. ყველა რელიგიული მიმდინარეობა თუ ისლამური ჯემაათი, აყვანილ იქნას მკაცრი მეთვალყურეობის ქვეშ, ხოლო მრევლის წევრებს შორის ფულის აგროვება აიკრძალოს;

14. შესწავლილ იქნას ტარიკათებისა და ჯემაათების ფინანსური წყაროები და მათ წინააღმდეგ ამოქმედდეს კანონი ე. წ. „შავი ფულის“ შესახებ;

15. კონტროლზე იქნას აყვანილი ისლამური კონცერნები, ჰოლდინგები, აგრეთვე მათი ხელმძღვანელებისა და ბიზნესმენების მოღვაწეობა;

16. საფუძვლიანად იქნას შესწავლილი ისლამური ჰოლდინგების მიერ ე. წ. „არაკანონიერი გზებით ნაშოვნი ფულის კანონიერ კაპიტალად ქცევის ოპერაციათა“ შესახებ უკვე მოკვლეული ინფორმაცია და მიღებულ იქნას შესაბამისი ზომები;

17. ეროვული უშიშროების საბჭო წინ უნდა აღუდგეს ტარიკათებისა და ისლამური დაჯგუფებების გამალეებულ მილიტარიზაციას;

18. შეუწყდეს სახელმწიფო სტიპენდია და უკან იქნან გამოძახებული უცხოეთში მივლინებული ის სტუდენტები, რომლებიც პროპაგანდას უწევენ რელიგიური სახელმწიფოს შექმნის იდეას;

19. მთელი ძალით ამოქმედდეს კონსტიტუციის 174-ე მუხლი, „რევოლუციური მდგომარეობის კანონების შესახებ;“

20. აღიკვეთოს გერმანიიდან, ირანიდან, ლიბანიდან და საუდის არაბეთიდან თურქეთში შემოსული სხვადასხვა სახის ყოველგვარი შემოწირულობანი და ფინანსური

სუფსიდიები, რომლებიც მოდის „რეფაჰისტა“ ერთ-ერთი ახალგაზრდული ორგანიზაციის – „ეროვნული ახალგაზრდობის ფონდის“ სახელზე.

დებულების სისრულეში მოყვანის მიზნით ეროვნული უშიშროების საბჭოს სტრუქტურაში შეიქმნა სპეციალური დანაყოფი, რომლის მუშაობა კონტროლდებოდა უშიშროების საბჭოს მდივნის - არმიის გენერალის ილჰან ქილიჩის მიერ.

1997 წლის 28 თებერვლის დადგენილებას, მცირე შესწორებების შემდეგ სამხედროებმა ხელი მოაწერეს 1 მარტს. მაგრამ ნეჯმეთინ ერბაქანმა დადგენილებაზე ხელმოწერა აღარ ისურვა და ქვეყანაში „ხელმოწერის კრიზისად“ ცნობილი ხუთდღიანი ეპოპეა დაიწყო. ერბაქანი მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. ხელმოწერა „კეთილდღეობის“ პარტიის მიერ საკუთარ იდეოლოგიაზე უარის თქმის ტოლფასი იყო. 5 დღიანი წინააღმდეგობის შემდეგ ის იძულებული გახდა ხელი მოეწერა დოკუმენტი-სათვის.

ეროვნული უშიშროების საბჭოს თებერვლის ულტიმა ტუმმა კიდევ უფრო გააძლიერა ისლამური ორიენტაციის პარტიის განცხადებები საერო რეჟიმსა და სამხედრო გენერალიტეტის წინააღმდეგ. რასაც ქვეყანაში ისლამისტთა მასობრივი გამოსვლები მოჰყვა.

1997 წლის 11 მაისს სტამბოლში, სულთან ახმედის მოედანზე „კეთილდღეობის“ პარტიის დეპუტატების, 142 ისლამური ორგანიზაციის, იმამ-ჰათიბების 23 სკოლის მოსწავლეთა და მასწავლებელთა მონაწილეობით გაიმართა „ისლამის გზის“ მომხრეთა 30 - ათასიანი მიტინგი. მიტინგზე ცალ-ცალკე იდგნენ შავსამოსიანი ქალები, წვეროსანი მამაკაცები და დოლბანდიანი 5-6 წლის ბიჭუნები. ორგანიზატორებს გამოტანილი ჰქონდათ შემდეგი შინა-

არსის ლოზუნგები: „ხელები შორს იმამ-ჰათიბების სკოლებისაგან,“ „შარიათი ან სიკვდილი,“ „ძირს დიქტატურა,“ ზოგ დროშაზე არაბულად ეწერა: „აქ თურქეთია და არა ისრაელი.“

შეიძლება ითქვას, რომ ხელისუფლების სათავეში მოსულმა ისლამურმა მთავრობამ, ხელთ იგდო ქვეყანაში ძირითადი მართვის მექანიზმები. რამდენიმე თვის შემდეგ თავი დაანებეს თურქულ საზოგადოებაში საკუთარი გავლენის რეალური ხარისხის შეცნობას. კერძოდ, არჩევნებზე წარმატება აღიქვეს არა თავიანთი სოციალური ლოზუნგების, არამედ იდეოლოგიის მხარდაჭერად და ეს წარმატება ისტორიულ შანსად ჩათვალეს.

ხელისუფალთა ქმედებამ ქვეყნის საზოგადოებრიობა კიდევ უფრო შეაშფოთა, რასაც საპასუხო, ანტიისლამისტური კამპანია მოჰყვა. მთავრობისა და ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოებში „კეთილდღეობის“ პარტიის მომხრეებს თურქეთის შარიათული რეჟიმისაკენ შემობრუნებასა და ქვეყანაში საერო ხელისუფლების საფუძვლების ნელ-ნელა შერყევის მცდელობაში ადანაშაულებდნენ. ხელისუფლების მიმართ მძაფრი კრიტიკით გამოვიდა ქვეყნის კერძო სექტორის ყველაზე გავლენიანი ორგანიზაციის - თურქეთის სავაჭრო, სამრეწველო პალატებისა და ბირჟების კავშირის ხელმძღვანელობა. საზოგადოებაში კი გახშირდა ხელისუფლებიდან „რეფაჰის“ გაძევების მოთხოვნები. რამდენიმე დღის შემდეგ, „რეფაჰი“ დაგმეს თურქეთის უმსხვილესმა პროფკავშირულმა გაერთიანებებმაც. კონფედერაციის თავმჯდომარემ თურქიმ მერალმა განაცხადა, „ხალხს ახლანდელი მთავრობის მიმართ არავითარი ნდობა აღარ გააჩნია, მსოფლიოს საქმიანი წრეები უნდობლობას განიცდის, რამაც ინვესტიციები შეაჩერა, მთავრობა კი სოციალური პრინციპების უარყოფას აპირებს. საერო საზოგადოებამ ყოველი ღონე

უნდა იხმაროს, ხელისუფლებიდან „კეთილდღეობის“ პარტიის წასასვლელად.“

მიუხედავად „პოლიტიკური ექსპერიმენტისა,“ თურქეთის საშინაო ცხოვრებაში კვლავ იფეთქა კრიზისმა. 1997 წლის 1 მარტს ანკარაში შედგა ეროვნული უშიშროების საბჭოს მორიგი სხდომა, რომელზეც საბოლოოდ უნდა გადაწყვეტილიყო „რეფაჰიოლის“ კოალიციური მთავრობის ბედი. რადგანაც, ოპოზიციურ ძალასა და საზოგადოებრიობას სურდა ნათლად დაენახა, არის თუ არა მართლაც ისეთი ჰარმონიული და იდეალური კოალიციის მთავრობის პარტნიორული ურთიერთობანი, როგორსაც ამას ნეჯმეთინ ერბაქანი და თანსუ ჩილერი ხატავდნენ.

მინისტრთა კაბინეტის სხდომის წინ ჩილერმა შეკრიბა თავისი პარტიის წევრი მინისტრები და განუცხადა, რომ ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომაზე კონკრეტული პროგრამის გამოტანას აპირებდა, რომელიც მიზნად ისახავდა თურქეთში ყურანის კერძო კურსების აკრძალვასა და იმამ-ჰათიბების სკოლებზე მეთვალყურეობის დანერგვას. აგრეთვე, ლაიციზმის საწინააღმდეგო გამოსვლების კონტროლზე აყვანას და სხვა.

საპარლამენტო კოალიციაში შემავალმა ჩილერის პარტიამ, მინისტრთა კაბინეტის სხდომის წინ მკვეთრად დაძაბა ურთიერთობა კოალიციაში შემავალ ისლამურ პარტიასთან, რაც შემდგომში სერიოზული განხეთქილების საბაბიც კი გახდა.

მინისტრთა კაბინეტის 1997 წლის 1 მარტის სხდომას ფართო გამოხმაურება მოჰყვა თურქულ პრესაში. გაზ. „თურქიე“ მას „ისტორიულს“ უწოდებდა და დასძენდა, რომ „კოალიციური მთავრობა ყოველნაირად შეეცდება ქვეყნის სახელმწიფო მოხელეთა დიდი ნაწილის გულის მოგებას ხელფასების 30%-ით მომატებით.“ ყურადღება

იყო გამახვილებული, ქვეყანაში რვანლიანი სავალდებულო განათლების შემოღების აუცილებლობაზეც, რომელიც „ახალგაზრდების ლაიცისტური სულისკვეთებით აღზრდას შეუწყობდა ხელს.“

გაზ. „საბაჰ“-ის ცნობით, „რვანლიანი განათლების შემოღების გადაწყვეტილების მიღება დროული და საჭირო იყო, რადგანაც ბოლო წლებში ქვეყანაში მკვეთრად გაიზარდა იმამ-ჰათიბების სკოლათა რიცხვი. 1997 წლისთვის ქვეყანაში მოქმედ 473 ყურანის კურსების სახელწოდებით ცნობილ სკოლაში, 5 ათასზე მეტი ბავშვი სწავლობდა.“

ეროვნული უშიშროების საბჭოს არაერთი გაფრთხილების მიუხედავად, ისლამური პარტიები და ორგანიზაციები ყველანაირი ხერხითა და მეთოდებით აგრძელებდნენ საკუთარი მიზნების რეალიზებას. 1997 წლის 11 მაისს „კეთილდღეობის პარტიის ინიციატივით, სტამბოლში გაიმართა მრავალათასიანი მიტინგი, სადაც ანტილაიცისტური ლოზუნგები და რესპუბლიკური თურქეთის საწინააღმდეგო მოთხოვნები დაუფარავად იყო წარმოდგენილი.

თურქეთში ისლამური პარტიის გააქტიურებას ხელისუფლების მხრიდან მოჰყვა მასობრივი ზეწოლა. კერძოდ, 1997 წლის 21 მაისს თურქეთის საკასაციო სასამართლოს მთავარმა პროკურორმა ვურალ სავაშმა „კეთილდღეობის“ პარტიის დახურვის მოთხოვნით, საკონსტიტუციო სასამართლოში სარჩელი შეიტანა. პრეს-კონფერენციაზე მან განაცხადა, რომ „ქვეყანაში საეროობის პრინციპის დამრღვევ ქმედებათა არსებობის გამო აუცილებელი გახდა ისლამური პარტიის დახურვაზე სარჩელის აღძვრა.“ მალე თურქეთში გამოჩნდა ეს ვრცელი დოკუმენტი ბროშურის სახით, რომელშიც ასზე მეტ გვერდზე მმართველობის საწინააღმდეგო მრავალრიცხოვანი დარღვევები იყო

ჩამოყალიბებული. დასკვნაში ხაზგასმული იყო, რომ თურქეთის რესპუბლიკის მთელი ისტორიის მანძილზე ქვეყანა არასოდეს მდგარა რეაქციის ისეთი საშიშროების წინაშე როგორც ახლაა.“

საზოგადოებაში დაინყეს ნეჯმეთინ ერბაქანის მიერ წარმოთქმული ანტილაიციისტური გამონათქვამებისა და ქმედებების დეკლარირება. ამ ფაქტს დაერთო „კეთილდღეობის“ პარტიაში შექმნილი მძიმე მდგომარეობა. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა „რეფაჰის“ პარტიის (ყოფილი) გენერალური მდივნის, პარლამენტის დეპუტატის აი-დინ მენდერესის სენსაციური განცხადება, რომელიც ერბაქანის პოლიტიკით უკმაყოფილო იყო და პროტესტის ნიშნად, მომხრე პარლამენტარებთან ერთად იძულებული გახდა „გადამდგარიყო გენერალური მდივნის თანამდებობიდან და გადასულიყო ოპოზიციაში.“ აი-დინ მენდერესს სრული მხარდაჭერა გამოუცხადეს კოალიციის მეორე წევრის „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიის დეპუტატთა ჯგუფმა, მინისტრებმა ი. აქთუნამ და ი. ერეზისმა, რომლებმაც უკმაყოფილება გამოხატეს თანსუ ჩილერის „რეფაჰთან“ კავშირის გამო.

„რეფაჰის“ წინააღმდეგ პროტესტებითა და ბრალდებებით თურქეთში გამოდიოდნენ პოლიტიკოსები, პუბლიცისტები, ლიტერატორები, ჟურნალისტები და ა. შ. უხუცესი თურქი მწერალი ოქთაი აქბალი „რეფაჰის“ ერთ-ერთი დეპუტატის შესახებ წერდა: „პარლამენტში ყველაფერია - გინება, წყევლა, მაგრამ ყველაზე მეტია ბოდვა... შეიძლება თუ არა მეჯლისში ისეთი ადამიანები იყვნენ, რომლებიც უხეშობის, გინების კორიანტელს აყენებენ? როცა ასეთი პიროვნებები სხდომის დარბაზში სხედან, ყველა დეპუტატმა დაუყოვნებლივ უნდა დატოვოს დარბაზი..., მაგრამ „რეფაჰის“ წევრებია გამონაკლისი, განა „რეფაჰის“ მიზანი და ამოცანა თურქეთის რესპუბლიკის

ლიკვიდაცია და შარიათული სახელმწიფოს შექმნაა? რა სამწუხაროა, რომ შარიათის გუნდის დამანგრეველ საქმიანობაზე ქვეყანაში უკანასკნელ დღემდე ხუჭავენ თვალს.“

რთული ვითარებიდან გამომდინარე, ქვეყნის საზოგადოების აზრი ორად გაიყო, ერთნი, კოალიციური მთავრობის პოზიციას მყარ ნაბიჯად მიიჩნევენ, ხოლო მეორე ნაწილს კი მიაჩნდა, რომ ნეჯმეთინ ერბაქანის მთავრობა ველარ გაუძლებდა მორიგ დანოლას და არმია მას გადადგომას აიძულებდა.“

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ მთავრობის გადადგომის ეს მოთხოვნა ახალი ძალით დაიწყო მოახლოებული ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომის წინ (1997 წლის 26 მაისი), რომელიც საერო, დემოკრატიული რეჟიმის დაცვისათვის ადრე მიღებული გადაწყვეტილებების შესრულების საკითხებს განიხილავდა.

1997 წლის 26 მაისს შეიკრიბა ეროვნული უშიშროების საბჭო, სადაც განიხილეს რეაქციონერებიდან მომდინარე შიდა საშიშროების საკითხი. სხდომაზე გადაწყდა არმიიდან 61 ოფიცრისა და 100 უნტერ-ოფიცრის დათხოვნა. რომელთაგან დაახლოებით 90% რეაქციონერი, დანარჩენი კი უკიდურესად მემარცხენე იყო. ნეჯმეთინ ერბაქანი იძულებული გახდა ამ გადაწყვეტილებაზეც მოეწერა ხელი.

ივნისში გენშტაბმა დაიწყო ერთი მეორეს მიყოლებით ბრიფინგების ჩატარება, სადაც ბოლო დროს ქვეყანაში შექმნილი მოვლენები განიხილებოდა. 1997 წლის 10 მაისს „კეთილდღეობის“ პარტიის წევრმა, იუსტიციის მინისტრმა შევექეთ ქაზანმა მოსამართლეებსა და პროკურორებს ბრიფინგზე წასვლა აუკრძალა. მიუხედავად ამისა, გენშტაბი მაინც აგრძელებდა მუშაობას.

1997 წლის 11 ივნისს მორიგ ბრიფინგზე გენშტაბის დაზვერვის სამმართველოს უფროსი გენერალი ჩეთინ სანერი სიტყვით გამოვიდა, მან აღნიშნა, რომ „კონსტიტუციის პირველი, მეორე და მეოთხე მუხლებისა და შიდა სამსახურეობრივი კანონის 35-ე მუხლის შესაბამისად თურქეთის შეიარაღებული ძალების პირველი მოვალეობაა ლაიცისტური და დემოკრატიული წყობის დაცვა.“ გენერალი მოუწოდებდა თურქეთის ყველა მოქალაქეს, ებრძოლათ რეაქციის წინააღმდეგ. შეხვედრაზე გენერალმა ფევზი თურქერმა ხაზი გაუსვა თურქეთში მოქმედი ისლამური ორიენტაციის 2500 საზოგადოების, 500 ფონდის, 1000 ფირმის, 800 სკოლის საქმიანობის შესახებ. მანვე მოხსენებაში აღნიშნა, რომ თურქეთში მოღვაწეობდა 5 ათასი შეიხი,⁶ რომელთა უმეტესობა ქურთული წარმოშობისა იყო და სხვა.

არმიასა და „კეთილდღეობის“ პარტიის დაპირისპირება ყველაზე წამგებიანი კოალიციის მეორე სუბიექტის „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიისათვის გამოდგა. რაც დრო გადიოდა, მით უფრო მეტი დეპუტატი გადიოდა პარტიიდან. თანსუ ჩილერი ხედავდა, რომ პარტია ეშლებოდა. მან ჯგუფის წევრებთან ერთად ჩათვალა, რომ ერთადერთი გამოსავალი მისი გაპრემიერება იქნებოდა. ჩილერის გაანგარიშებით გაპრემიერებით თვითონაც გადარჩებოდა და მთავრობაც. ამიტომ მან ნეჯმეთინ ერბაქანს მოუწოდა 18 ივნისამდე გადაამდგარიყო.

ერბაქანი კი თავის მხრივ არ ენდობოდა ჩილერს. იგი შემოდგომისათვის რიგგარეშე საპარლამენტო არჩევნების ჩატარებას და პოლიტიკური პარტიების შესახებ კა-

⁶ შეიხ-ი [არაბ. šeih] - არაბულ ქვეყნებში: 1. გვარის მეთაური; სოფლის მამასახლისი. 2. მუსლიმთა უმაღლესი სასულიერო პირი, ღვთისმეტყველი და სამართლისმცოდნე.

ნონში ცვლილებების შეტანას მოითხოვდა, რათა დახურვისაგან ეხსნა „კეთილდღეობის“ პარტია.

1997 წლის ივნისის დასაწყისში, ვითარება ქვეყანაში იმდენად რთული შეიქმნა, რომ მას მოჰყვა კოალიციური მთავრობის დაშლა.

1997 წლის 18 ივნისს ს. დემირელის გადაწყვეტილებით ისლამისტი პრემიერი ნეჯმეთინ ერბაქანი გადააყენეს დაკავებული თანამდებობიდან. იმავე წლის 30 ივნისს პრეზიდენტმა ახალი კაბინეტის დაკომპლექტება დაავალა მესუთ ილმაზს, რომელმაც „მემარცხენე-დემოკრატიული“ და „დემოკრატიული თურქეთის“ პარტიის მხარდაჭერით ჩამოაყალიბა 55-ე ე. წ. „ანასოლდეს“ მთავრობა, რომელიც სამხედროთა მხარდაჭერით კარგად სარგებლობდა.

პირველი სერიოზული ნაბიჯი, რომელიც „ანასოლდეს“ მთავრობამ გადადგა, იყო რვანლიანი სავალდებულო სწავლების შემოღება, სადაც კანონი ამ დონის სასწავლო დაწესებულებებში ერთიანი სახელმწიფო პროგრამების სავალდებულო გამოყენებას და რელიგიის სწავლების რეგულირებასაც ითვალისწინებდა (რაც საგანმანათლებლო სისტემაში ისლამისტების პოზიციების შესუსტებას ისახავდა მიზნად).

ისლამისტებზე ზეწოლა მთავრობის შეცვლის შემდეგაც გაგრძელდა. პარტიის უნიათობამ არა მარტო სამხედროების გულისწყრომა, არამედ ლაიცისტური საზოგადოებრივი აზრის უკმაყოფილებაც გამოიწვია.

ისლამისტების დამოკიდებულება სახელმწიფოს კონსტიტუციური წყობისადმი ორაზროვანი იყო და მათი მხრიდან თურქეთის, როგორც ლაიცისტური სახელმწიფოს მხარდაჭერა მკვეთრად არ იყო დაფიქსირებული. მათეული დემოკრატიის გაგება ზოგჯერ მხოლოდ ქალების

უფლებებით შემოიფარგლებოდა. გარდა ამისა, გაჩნდა ეჭვი, რომ „კეთილდღეობის“ პარტიას კავშირი ჰქონდა ისლამურ სამხედრო დაჯგუფებებთან.

გენერალური პროკურორის ვ. სავაშის სასამართლო გამოძიება ისლამური „კეთილდღეობის“ პარტიის საქმიანობის შესახებ რვა თვის განმავლობაში გრძელდებოდა. წარმოდგენილი იყო მრავალი ისეთი დოკუმენტი, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა კონსტიტუციას. მედიაში გავრცელებული ინფორმაციით, დოკუმენტების შესწავლაში, მნიშვნელოვანი როლი სამხედროების ინიციატივით შექმნილმა ე. წ. „დასავლეთის სამუშაო ჯგუფმა“ შეასრულა. რომლის მიერ წარმოდგენილ ანგარიშში მოყვანილი იყო პარტიის მიერ ქვეყანაში ლაიციზმის დამხობის მიზნით ისლამური ორგანიზაციებისა და რადიკალური გაერთიანებებისაგან მსხვილი ფინანსების მიღების ფაქტები. მოხსენებაში აგრეთვე წარმოდგენილი იყო დოკუმენტები გერმანიაში „კეთილდღეობის“ პარტიის საფარველ ქვეშ მოქმედი ორი ისლამური საზოგადოების - „ეროვნული შეხედულების ევროპული განყოფილების“ და „ეროვნული ახალგაზრდობის ვაკუფის“ - საქმიანობის შესახებ.

1998 წლის 16 იანვარს თურქეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ აკრძალა „კეთილდღეობის“ პარტია, მისი მთელი ქონება ხაზინას გადაეცა, ხოლო პარტიის თავმჯდომარეს ნეჯმეთინ ერბაქანსა და კიდევ ხუთ ხელმძღვანელს შეევეთ კაზანს, აჰმეთ თუქადალს, შეევეთ ილმაზს, ჰასან ჰუსეინ ჯელანს და ჰალილ იბრაჰიმ ჩელიქს ხუთი წლით აეკრძალათ პოლიტიკური მოღვაწეობა (მათ აეკრძალათ აგრეთვე სხვა პარტიის დაარსება, ხელმძღვანელობა და წევრობა). სასამართლოს 329 გვერდიან გადაწყვეტილებაში „კეთილდღეობის“ პარტიის დახურვის დამამტკიცებელი უამრავი დებულება იყო წარმოდგენილი.

დასაბუთებული იყო, რომ ნეჯმეთინ ერბაქანი „28 წლის განმავლობაში ისლამური ფასეულობების მიმდევრად რჩებოდა.“ დოკუმენტი სადაოდ არ ხდიდა „კეთილდღეობის“ პარტიის დეპუტატების ხელშეუხებლობას, თუმცა მასში ხაზგასმით იყო აღნიშნული, რომ „როგორც იურიდიულ პირს, პარტიას აღარ შეეძლო შელავათების მიღება. მას არ შეეძლოთ რელიგიებზე, სექტებსა და მოძღვრებებზე დაყრდნობა და შესაბამისი დასახელებების გამოყენება. სახელმწიფო რეჟიმის სოციალური, პოლიტიკური, სამართლებრივი საფუძვლები ნაწილობრივად არ უნდა შეგუებოდა რელიგიურ რწმენასა და პრინციპებს. გადაწყვეტილებაში აღნიშნული იყო თურქეთისათვის საეროობის მნიშვნელობა. ამ პრინციპის მიღებამ „დაანგრია შუასაუკუნებრივი დოგმატიკა და მეცნიერების მნიშვნელობა ცხოვრებისეულ პრინციპად აქცია, რომელიც თავისუფლებისა და დემოკრატიის გარანტია იყო.“

ნეჯმეთინ ერბაქანი არაფრად აგდებდა საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებებს და განაგრძობდა უნივერსიტეტებში თავსაბურავის ტარებისათვის მორწმუნეთა წაქეზებასა და საერო რეჟიმის წინააღმდეგ მონოდეტებით გამოდიოდა. ამის ფონზე ქვეყნის სხვადასხვა რაიონებში, უნივერსიტეტებისა და მეჩეთების წინ ტარდებოდა აქციები, სადაც აქტიურობით გამოირჩეოდნენ პარტიის ლიდერები. ნეჯმეთინ ერბაქანი საზოგადოებას მოუწოდებდა: „ეს პარტია ჯიჰადის⁷ ისლამური არმიაა, რომლისთვისაც თქვენ მთელი ძალით უნდა იღვანოთ.“ მონო-

⁷ჯიჰადი - (Arab.) წმინდა ბრძოლა, სარწმუნოებისთვის ბრძოლა; სიტყვა - გულმოდგინება, თავგამოდება რწმენის გავრცელების და განმტკიცების მიზნით ნებისმიერი საშუალებების გამოყენებასთან დაკავშირებული ისლამით გათვალისწინებული დანაწესი, რომელიც ითვალისწინებს სხვა რელიგიის მიმდევრების წინააღმდეგ წმინდა ომის გამოცხადებასაც.

დების პარალელურად გაისმოდა მუქარებიც. მაგალითად: „კეთილდღეობის“ პარტიის დეპუტატი ჰალილ ჩელიქი საზოგადოებას მოუწოდებდა, რომ „თუ სამხედრო გენერალიტეტი „კეთილდღეობის“ პარტიის ხელისუფლების დროს იმამ-ჰათიბების სკოლებს დახურავდა, სისხლი დაიღვრებოდა და ქვეყანაში ალჟირზე უარესი რამ მოხდებოდა.“

ფაქტობრივად, ისლამისტები საზოგადოებას დაუმორჩილებლობისაკენ მოუწოდებდნენ, რასაც ქვეყანაში უნდა მოჰყოლოდა პოლიტიკური სიტუაციის ახალი აზვირთება და მათი ძალაუფლების განმტკიცება. ეს აისახა კიდევ საკონსტიტუციო სასამართლოს ორი წევრის გადამობირებაში. კერძოდ, ჰაშიმ ქილიჩმა და საჯით ადალმა განაჩენის წინააღმდეგ მისცეს ხმა. მოტივების წერილობით განმარტებაში ს. ადალის აზრით „საეროობის დამტკიცება არ შეიძლება „კეთილდღეობის“ პარტიის მსგავსი პარტიების არსებობის გარეშე მოხდარიყო.“ მან დაიმონმა ევროკავ შირის გადაწყვეტილება ადამიანის უფლებათა დაცვის შესახებ და აღნიშნა, რომ „საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება ამ ორგანიზაციის პრინციპებს შეესაბამება. საკონსტიტუციო სასამართლოს მტკიცება იმის შესახებ, რომ „კეთილდღეობის“ პარტიის განცხადებებსა და ქმედებებს ტერორთან აქვს კავშირი - დაუსაბუთებელია. პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოსვლა შეუძლია როგორც ხელისუფლებას, ასევე ოპოზიციას.“ ჰ. ქილიჩი კი ამტკიცებდა, რომ „აზროვნების თავისუფლება მარტო მათთვის კი არ უნდა არსებობდეს, ვინც პოზიტიურ შეხედულებებს ან არარეალურ იდეებს წარმოადგენენ, არამედ იმათთვისაც, ვინც განსაკუთრებულ, შეშფოთების გამომწვევ აზრებს გამოთქვამენ. მისი აზრით, დარღვეული იქნა დაცვის უფლება, რადგანაც, იგი უბრალოდ არ არსებობდა. მონმეებისათვის არ მოუსმენიათ, კონსტიტუ-

ციაში გათვალისწინებული დაცვის პირობები და უფლებები არ შესრულებულა.“ როგორც ჰ. ქილიჩი თვლის, კონსტიტუციის შეცვლა პარლამენტში ერბაქანის ზოგიერთი გამოსვლის გამო მის უპასუხისმგებლობაში დადანაშაულება თვით კონსტიტუციას ეწინააღმდეგება. კანონის მიხედვით დეპუტატი პასუხს არ აგებს იმაზე, როგორ იყარა კენჭი ან რით გამოვიდა მეჯლისში, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი იძულებული იქნებოდა პარლამენტში ყოფნის მთელი ხუთი წლის განმავლობაში ხმა არ ამოელო. ჰ. ქილიჩი იმასაც არ დაეთანხმა, რომ აკრძალვის მიზეზად შეიძლება თავსაფრის ტარებაც ჩაითვალოს. მან მრავალჯერ დაიმონმა შესაბამისი კანონმდებლობა, რომელიც უმაღლესი განათლების დაწესებულებებში, მათი ავტონომიური სტატუსის შესაბამისად, უფლებას იძლევა ტანსაცმლის, მსოფლმხედველობის, ტრადიციების, რწმენის საკითხებში დამოუკიდებლად იმოქმედონ.

ჰ. ქილიჩი იმის წინააღმდეგია, რომ რომელიმე პარტიის ან მისი წევრის მიერ თავისი იდეოლოგიის არსის განმარტება შეფასდეს როგორც რელიგიური რწმენის ექსპლუატაციის მცდელობა. „დემოკრატიაზე ლაპარაკი არ შეიძლება იქ, სადაც წახალისებულია თანამოაზრეობა, შეხედულებათა ცალმხრივობა, სადაც ითვლება, რომ თითოეულმა ისევე უნდა იფიქროს, როგორც ყველა დანარჩენმა... ცხადია, თურქეთს საზოგადოების სამართლებრივი წესრიგის დაცვის უფლება აქვს. კონსტიტუციისა და კანონმდებლობის მეშვეობით სახელმწიფოს ერთიანობის, საეროობის პრინციპის დაცვა - სახელმწიფოს სტრუქტურული მთლიანობისათვის ჯერ კიდევ ყველაფერს არ წარმოადგენდა. სახელმწიფოს მოვალეობა იდეებისა და რწმენის გასახელმწიფოებრიობაში კი არა, არამედ ნდობისა და თავისუფლების ატმოსფეროში, ინდივი-

დუმებისა და ორგანიზაციებისათვის საკუთარი თავის გახსნის საშუალების უზრუნველყოფაში.“

რაც შეეხება ერბაქანის მიერ პრემიერ-მინისტრის შენობაში ტარიკათების ლიდერებისათვის გამართულ სადღის, ჰ. ქილიჩი ამ ღონისძიებებს განიხილავდა როგორც მშვიდობისა და თანამშრომლობის უზრუნველყოფაზე გათვლილ სოციალური აქტივობის მაგალითს.

ს. ადალის აზრით, დემოკრატია „არ წარმოადგენს გაყოფისა და დანაწილების, იძულებითი გაჩუმების, ზეგავლენის, დაშინებისა და მიტაცების ხელოვნებას, „კეთილდღეობის“ პარტია არსებული რეჟიმის ნაწილი იყო, რომელიც მასების პარტიად, მიღებული ხმების წყალობით იქცა, ის საეროობას კი არ უთხრიდა ძირს, არამედ ანართობდა მას... საეროობა განმტკიცებულია, დროა სახელმწიფომ არბიტრის პოზიცია დაიკავოს... ახლანდელ სისტემას სახელმწიფოს რამდენიმე კაცი შეადგენს, მათთვის უზრუნველყოფილია უპირატესობა. იქმნება საშიშროება იმისა, რომ - მმართველი პარტიის ხელთ არსებულ ძალაუფლებას საკუთარი სურვილის მიხედვით გამოიყენებენ. კონფლიქტების ჭეშმარიტი სათავე სწორედ აქაა. პოლიტიკური ბრძოლა თანაბარ პირობებში უნდა მიმდინარეობდეს.“

თურქეთის უმაღლესი საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებას, ისლამური პარტიის დახურვის შესახებ, უარყოფითად შეხვდნენ დასავლეთში, რადგან ეს ქვეყანაში დემოკრატიის შეზღუდვად მიიჩნიეს.

ამ მხრივ საინტერესოა აშშ-ის სახელმწიფო დეპარტამენტის განცხადება, რომელშიც ნათქვამია, რომ: „კეთილდღეობის“ პარტიისათვის დახურვის განაჩენის გამოტანა დიდ ზიანს მოუტანდა თურქეთში მრავალპარტიულ სისტემას და შეაფერხებდა ქვეყანაში დემოკრატიზაციის პროცესს.“

ამ განცხადებას გამოეხმაურა თურქეთის უმაღლესი საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარე ი. ოზდენი, რომელმაც განაცხადა, რომ „თურქეთი ამერიკის მსახური როდია, რომ მისი ყველა სურვილი შეასრულოს. ჩვენ ჩვენი კონსტიტუცია გვაქვს და მის საფუძველზე ვიმოქმედებთ. არცერთ უცხო ქვეყანას არა აქვს უფლება, რომ რაიმე ზეგავლენის მოხდენა სცადოს მსგავსი საკითხების გადაწყვეტაზე.“

რეჯაი ქუთანი

თურქეთის პრეზიდენტმა სულე იმან დემირელმა „კეთილდღეობის“ პარტიის აკრძალვას „საწყენი მოვლენა“ უწოდა, თუმცა იქვე დასძინა, რომ გადაწყვეტილება სერიოზული, სასამართლო განხილვის შედეგად მიღებული ლოგიკური განაჩენია, „კანონი“ ყველაზე მაღლა დგას და იგი უზენაესია“ - აღნიშნა პრეზიდენტმა.

1998 წლის გაზაფხულზე, აკრძალული „კეთილდღეობის“ პარტიის ბაზაზე დაფუძნდა ისლამურ ფასეულობებზე ორიენტირებული „სათნოების“ პარტია, რომლის ლიდერად იმავე წლის 14 მაისს არჩეული იქნა რეჯაი ქუთანი.

„კეთილდღეობის“ პარტიის დახურვის შემდეგ ეროვნული უშიშროების საბჭოში გაიმართა დისკუსია, თუ ვინ და როგორ წარმოადგენდა ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში საზოგადოების იმ მსხვილ სოციალურ ფენას, რომელიც ისლამურ პარტიას უჭერდა მხარს. თურქი მეცნიერი უმუთ კივანჩი ამ საკითხთან დაკავშირებით წერდა: „პარტიის დახურვასთან ერთად ხელისუფლების სათავეში ახალი ძალის მოყვანის შანსი არ გამქრალა. რას უნდა წარმოადგენდეს ის პოტენციალი, რომელმაც პარტიის წარმატება უზრუნველყო. „კეთილდღეობის“ და-

ხურვის და ახალი „სათნოების“ პარტიის ჩამოყალიბებით მათ პარლამენტში მოახერხეს კვლავ ჰყოლოდათ ძლიერი ძალა.“

1998 წლის დასაწყისში 550 ადგილიდან 160 ეკუთვნოდა დამოუკიდებლებს, რომელთა შემადგენლობაშიც 147 დეპუტატი ყოფილ ისლამურ „კეთილდღეობის“ პარტიას წარმოადგენდა. მეორე ადგილზე აღმოჩნდა „დედასამშობლოს“ (139), მესამეზე „ჭეშმარიტი გზის“ (92), შემდეგ მოდიოდნენ „მემარცხენე-დემოკრატიული“ (63), „სახალხო-რესპუბლიკური“ (55), „თურქეთის დემოკრატიული“ პარტია (22) და სხვა.

ამ ფაქტთან დაკავშირებით დამოუკიდებელი დეპუტატი ჯემილ ჩიჩეკი (ყოფილი „კეთილდღეობის“ პარტია) ამტკიცებდა, რომ „კეთილდღეობის“ პარტია რეალობაში ხელოვნურად გაბერილი პარტია იყო და მისი დახურვაც ამას ადასტურებდა. „სამართლიანი წყობის“ იდეა იდეოლოგიური მოდელისაგან მისწრაფებას მოწმობს, მაშინ როცა თურქეთი პრაგმატულ მიდგომას საჭიროებს. პარტია დახურულია, მაგრამ საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილი ამას ყურადღებას არ აქცევს. ნეჯმეთინ ერბაქანსკი, ნამდვილად, საზოგადოებისათვის უნდა მიემართა პარტიის პრობლემის სამართლიანი გზით მოგვარებაზე, ახალი პირობების, მეთოდების შემოღებაზე, რის შემდეგაც თურქეთში დაპირისპირებებისაგან ყველა შეიკავებდა თავს. „ჩვენ შეგვიძლია თავსაფრიანი ქალიშვილების რეაქცია გავიგოთ, მაგრამ პარტიამ წინასწამ მარცხისთვის განწირული კონფლიქტების (წვერის, თავსაფრების, ნამაზის თანახმად სამუშაო დღის მოწესრიგების) შედეგადაც დაკარგა ძალაუფლება.“ პასუხად ჩიჩეკი აღიარებდა, რომ „როცა XXI საუკუნის დასაწყისში იქ, სადაც სახელმწიფომ მეცნიერებასა და სწავლების ხარისხს უნდა მიხედოს, ქა-

ლიშვილების თავსაფრებზე ზრუნავენ - ეს მათთვის უბედურებაა. ადრე მორწმუნეებს იმაში ადანაშაულებდნენ, რომ შვილებს სკოლაში არ უშვებდნენ, ესლა მათ ეკითხებიან - რატომ უშვებთო.“

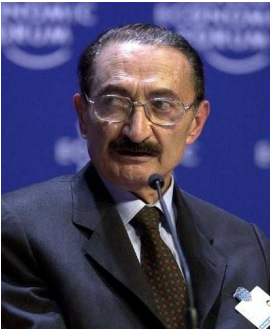
„კეთილდღეობის“ პარტიის ყოფილი წევრები - პარლამენტის დეპუტატები პარტიის დახურვის შემდეგ დამოუკიდებელი სტატუსით დიდხანს არ დარჩენილან. ხანმოკლე დროის განმავლობაში აქტივისტებმა შექმნეს ახალი „სათნოების“ პარტია და როგორც „კეთილდღეობის“ პარტიის კანონიერი მემკვიდრე, ესწრებოდნენ სხდომებს, აწყობდნენ ერბაქანთან შეხვედრებს, ამუშავებდნენ პარტიის საქმიანობის ახალ კონცეფციას და სხვა.

ერთ-ერთმა თურქულმა გაზეთმა „ჰურრიეთმა“ პარტიის ახალი დასახელების გამო მწარე ირონიისაგან თავი ვერ შეიკავა და დასძინა: „ბოლოს და ბოლოს გავიგებთ, რა არის სათნოება? ასეთი დასახელების პარტია ვერ იცრუებს, საეროობის პრინციპების აღიარების, საკონსტიტუციო სასამართლოს განდიდების შემდეგ მას მტრად ველარ გამოაცხადებენ და ა. შ. პარტია ბოსნიელი მუსლიმებისათვის შეგროვილ ფულს ვერ მიითვისებს და არაბული ქვეყნებიდან მას ტომრებით ვერ ჩამოიტანს. მისი ლიდერები გადასახადებს თავს არ აარიდებენ, თავიანთი ქონების შესახებ პატიოსნად განაცხადებენ და ზექიათს⁸ დაუფიქრებლად ღარიბებს გადასცემენ, რამდენადაც „სათნოება“ თანასწორობის გარეშე არ არსებობს, ამიერიდან, პარტია თანასწორობას განათლების დარგშიც მოითხოვს, ე. ი. არა მარტო თავსაფრიანი, არამედ მემარცხენე ათეისტი⁹ ქალიშვილებისთვისაც. იგი მამაკაცებისა და ქალების

⁸ ზექიათი - ისლამური ტერმინი, ნიშნავს ქონების ერთი ნაწილის ღარიბებზე მიცემას.

⁹ ათეისტი - ათეიზმის მიმდევარი; პირი, რომელსაც ღმერთი არ სწამს.

თანასწორობას დაუჭერს მხარს, არჩევნებზე კი ქალების კანდიდატურებსაც წამოაყენებს.“

ბიულენტ ეჯევიტი

„სათნოების“ პარტიამ, ჯერ კიდევ 1998 წლის ზაფხულში განაცხადა, რომ პარტია მზად იყო ახალი საპარლამენტო არჩევნებისათვის. მათ ლიდერებს - რეჯაი ქუთანს და აიღინ მენდერესს არაერთგზის აღუნიშნავთ, რომ პარტიის რეორგანიზება მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნებოდა შესაძლებელი, თუ ხელისუფლება ქვეყნის საყოველთაო დემოკრატიზაციისათვის (იგულისხმება

საკანონმდებლო და სახელმწიფო ძალაუფლება) გადამჭრელ ნაბიჯებს გადადგამდა. იმ პერიოდში თურქეთში ისეთი განცხადებებიც კი გაისმა, თითქოს „პარტიის ხელმძღვანელობა ქალების გარეშე შეუძლებელიაო.“ ამ ფაქტის შემდეგ, იზმირის ილის „სათნოების“ პარტიის ხელმძღვანელობაში, რომელიც 25 კაცს ითვლიდა, არჩეული იქნა ოთხი ქალი (მათგან ორი თავსაბურავს არ ატარებდა), ამასთან დაკვეშირებით პარტიის ხელმძღვანელობამ განაცხადა, რომ „პარტიაში მამაკაცებისა და ქალების დაყოფა არ იარსებებს.“ „სათნოების“ პარტიისაგან პარლამენტის დეპუტატთა შორის ჩატარებული გამოკითხვით, აშკარა გახდა, პარტიაში „თავსაბურავიანი“ ქალების მიღების ტენდენცია, მისი რეალიზება კი თავდაპირველად სავილაიეთო ორგანიზაციებს დაევალათ.“

„სათნოების“ პარტიის ლიდერმა რეჯაი ქუთანმა თავის ერთ-ერთ გამოსვლაში უარყო ვარაუდი, თითქოსდა ყოფილი ისლამური „სათნოების“ პარტია „კეთილდღეო-

ბის'' პარტის გაგრძელებას წარმოადგენდა. მან იქვე დას-
ძინა, რომ „სათნოების'' პარტია 15 წლის წინ შეიქმნა და
დღეს მას 55%-ით ახალი თაობა შეადგენს. ამდენად, რო-
გორც კადრების, ასევე სტრუქტურულად „სათნოების''
პარტია, „კეთილდღეობის'' გაგრძელებას არ წარმოად-
გენდა.“

ცალკეულ ეტაპზე საზოგადოებაში გამოთქმული იყო
ეჭვი პარტიაში სავარაუდო ცვლილებათა შესახებ. ამ ფაქ-
ტთან დაკავშირებით საინტერესო მოსაზრება გააჩნია
თურქ ისტორიკოსს ჰასან პულურს. ის აღნიშნავდა, რომ
„რასაც არ უნდა ლაპარაკობდნენ, როგორც არ უნდა შე-
იცვალოს პროგრამები, „სათნოების'' პარტია დღეს დეპუ-
ტატების, მუნიციპალიტეტების და პროვინციათა ხელ-
მძღვანელობის შემადგენლობის მიხედვით „კეთილდღეო-
ბის'' პარტიის გაგრძელებაა. ეს კადრები ციდან არ ჩამო-
ფრენილან. დიდი ხანია იცნობენ ერთმანეთს. ამ კადრებს
უდრეკი საძირკველი აქვთ შენარჩუნებული..... ფაქტია,
რომ მათ სახელისუფლებო „დედასამშობლოს'' და „ჭეშ-
მარიტი გზის'' პარტიის იმედზე ხელი აიღეს.“

საერო ხელისუფლება „სათნოების'' პარტიას არ აძ-
ლევდა თავიანთი საქმიანობის განახლების საშუალებას.
სასამართლო დევნა მათ მიმართ 1998 წლის ზაფხულიდან
შემოდგომამდე გრძელდებოდა. ასე მაგალითად, რიზეს
პროვინციაში, ერთ-ერთ მუნიციპალიტეტის ისლამისტი
თავმჯდომარის ეყუზუნის მიმართ გამოაქვეყნეს განცხა-
დება გამოძიების დაწყებასთან დაკავშირებით. განცხადე-
ბაში ნათქვამი იყო, რომ მუნიციპალიტეტის ხელშეწყობ-
ით რიზეში „მზადდებოდა მომავალი სამხედრო კადრები,
განკუთვნილი ისლამური სახელმწიფოს დასამყარებლად.
ამისათვის, ისინი სამხრეთ-აღმოსავლეთში, აღმოსავლეთ-
სა და ცენტრალურ ანატოლიაში თავს უყრიდნენ ობლებსა

და ღარიბი ოჯახის შვილებს. ჩვენ მათ ისე ვამზადებთ, რომ ისინი თვალის დაუხამხამებლად გადაეშვებიან ცეცხლში. ახლა 400 ასეთი ბავშვი რიზეს ტერიტორიის ინტერნატებსა და პანსიონატებში ცხოვრობენ," - აცხადებდა მუნიციპალიტეტის თავმჯდომარე. ხელისუფლებამ ე. უზუნს მისი ცხრა წლის წინანდელი საქციელიც შეახსენა, როცა იგი 23 აპრილის (რესპუბლიკიური მმართველობის პერიოდიდან იგი ბავშვთა დღესასწაულია) ღონისძიების ჩაშლას ლამობდა, რადგან თვლიდა, რომ ის „ხელოვნური“ იყო, ხოლო ბავშვებს არ აძლევდა ლექსის წაკითხვის უფლებას, თითქოსდა მათში სულთნის ჩამოგდება იყო შექებული.“ „სათნოების“ პარტიის აქტივისტები როგორც საზოგადოების წინაშე, ისე ძალოვან და საკანონმდებლო სტრუქტურებში გამოდიოდნენ, როგორც რეფორმირების ინიციატორები. მაგალითად, ამ საკითხთან დაკავშირებით პარტიის ერთ-ერთი დეპუტატი ხ. დიკიჯიმი საზოგადოების წინაშე გამოვიდა მოსაზრებით, რომ გენშტაბი დაქვემდებარებულიყო თავდაცვის სამინისტროს, რომელსაც, როგორც ცნობილია, თურქეთში, სამოქალაქო პირი (მმართველი პარტიის წარმომადგენელი) უდგას სათავეში. მისივე შეხედულებით, გენშტაბის მეთაური (რომელსაც ჯარების სახეობათა სარდლებიც ექვემდებარებიან) პარლამენტის და არა პრეზიდენტის მიერ უნდა იყოს დანიშნული. მოსაზრებაში ყურადღება გამახვილებული იყო აგრეთვე ეროვნული უშიშროების საბჭოს ლიკვიდაციისა და მისი ფუნქციების მთავრობისათვის გადაცემის საკითხზე. „სათნოების“ პარტიის 100-ზე მეტი დეპუტატის მიერ ხელმოწერილი წინადადებები სხვა მოსაზრებებსაც შეიცავდა, რომლებიც სამოქალაქო ხელისუფლების სტრუქტურებში სამხედროთა წარმომადგენლობის შეზღუდვასაც ითვალისწინებდა. ამ საკითხთან დაკავშირე-

ბით, პარტიის ლიდერმა რ. ქუთანმა განაცხადა, რომ ის აპირებდა „უმაღლესი სამხედრო საბჭოს გადაწყვეტილებების ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოში გაგზავნას, რამდენადაც ამ საბჭოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებანი ქვეყნის სასამართლო ორგანოებისათვის შეუვალი იყო.“

1998 წლის მიწურულს, თურქეთის ცნობილმა პოლიტიკურმა მოღვაწემ მიუმთაზ სოისალმა, რომელსაც ადრე მინისტრის პოსტები ეკავა, დაიწყო თავისი შეხედულებების დაფიქსირება საზოგადოების წინაშე, იგი ეჭვის ქვეშ აყენებდა, ხელისუფლებისა და საერო პოლიტიკოსების დამოკიდებულებას ისლამისტებისადმი და მოითხოვდა ბრძოლიდან ჩამოეშორებინათ „სათნოების“ პარტია. მისი მტკიცებით: „თურქეთში მეორდებოდა სიტუაცია, რომელიც 1997 წლის 28 თებერვლამდე იყო შენარჩუნებული, როცა ეროვნული უშიშროების საბჭომ დაგმო ხელისუფლებაში ისლამური „კეთილდღეობის“ პარტიის ქმედებანი და ანალოგიური შეიძლება მომხდარიყო „სათნოების“ პარტიის მაგალითზე.“

მთელი 1998 წლის განმავლობაში ქვეყანაში მიმდინარეობდა კამათი ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნების დანიშვნის გარშემო. პრემიერმა მ. ილმაზმა და „სახალხო – რესპუბლიკური“ პარტიის ლიდერმა დენიზ ბაიკალმა, 5 ივლისს ხელი მოაწერეს ე. წ. „თანხმობის პაქტს“, რომლის მიხედვითაც გადაწყდა, რომ არჩევნები ჩატარდებოდა 1999 წლის 18 აპრილს.

1998 წლის 25 ნოემბერს პარლამენტმა უნდობლობა გამოუცხადა 55-ე მთავრობას. პრეზიდენტმა სულეიმან დემირელმა მინისტრთა კაბინეტის ჩამოყალიბება დაავალა „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტიის ლიდერს ბიულენთ ეჯევითს, რომლის მიერ შექმნილი უმცირესობის

მთავრობა თურქეთის დიდმა ეროვნულმა კრებამ დაამტკიცა 1999 წლის 17 იანვარს.

მომავალ არჩევნებთან დაკავშირებით პრეზიდენტმა დემირელმა განაცხადა: „თურქეთში რესპუბლიკისადმი, ლაიციზმისადმი, არმიისადმი მტრობა დაუშვებელია. თუ მომავალ არჩევნებში ბოროტად გამოიყენებენ რელიგიურ განწყობილებებს და არმიის მიმართ მტრულ გამოსტომებს ექნება ადგილი, სახელმწიფო სათანადო ზომებს მიიღებს. ჩვენ არ შეველევიტ რესპუბლიკას, რომელმაც დღემდე მოგვიყვანა. ყველამ უნდა იმოქმედოს დემოკრატიული, ლაიცისტური რესპუბლიკის კანონების ფარგლებში. პარტიებიც თავიანთ არსებობას დემოკრატიულ-ლაიცისტურ რესპუბლიკას უნდა უმაღლოდნენ. არ მოჭრან ტოტი, რომელზედაც თვითონ სხედან, მომავალ არჩევნებს მიმართულება სჭირდება, რომელსაც ქვეყნის პოლიტიკური სისტემა მისცემს. ყველა უნდა დაირაზმოს დემოკრატიული და ლაიცისტური რესპუბლიკის გარშემო და ხმა უნდა მისცენ სტაბილურობას.“

როგორც ვხედავთ, ქვეყანაში მზადდება ახალი გამოსვლები, რომლებიც მიმართულია ისლამური ორიენტაციის პარტიის საქმიანობის წინააღმდეგ და ქვეყანაში საერო მმართველობის განსამტკიცებლად, რომლის გარანტიად თურქეთის რესპუბლიკაში ყოველთვის სამხედრო გენერალიტეტი გვევლინება.

აღმასრულებელი ხელისუფლებიდან ისლამური ორიენტაციის ადამიანების ჩამოშორების და საერო კოალიციური კაბინეტის ფორმირების შემდეგ, არმიის მესვეურებმა ეროვნული უშიშროების საბჭოში თავიანთი შესაძლებლობის გამოყენებით დაიწყეს აღმასრულებელ ხელისუფლებაში ისლამისტთა საქმიანობის შედეგების ლიკვიდაცია. 1998 წლის ზაფხულიდან აქტიური ზომები იქნა გატარებული სახელმწიფო დანესებულებების - პირ-

ველ რიგში განათლების სამინისტროს, უნივერსიტეტების, სამხედრო სასწავლებლებისა და სხვა სახელმწიფო სტრუქტურების მიმართ. ძირითადად საქმე ეხებოდა ქვეყანაში ისლამის პროპაგანდაში ექვმიტანილი კადრების წმენდას, მოსწავლეთა და მასწავლებელთა მიერ „რელიგიური ტანისამოსის“ ტარების ხაზით საერო კანონმდებლობის დაცვას, ვაკუფების¹⁰ საქმიანობის შემონმებას და სხვა.

1998 წლის მარტში უნივერსიტეტების რექტორებმა ახალი ვითარების გათვალისწინებით გამოაქვეყნეს განცხადება დოღბანდის შესახებ, რომელშიც ხაზგასმული იყო, რომ „უნივერსიტეტის მასწავლებელთა საზოგადოებაში მიიღო რეზოლუცია დოღბანდის თაობაზე საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებისა და განათლების სამინისტროს ინსტრუქციების შესრულების აუცილებლობის შესახებ. „თავსაფარი და ჩარშაფი - პოლიტიკურ განხეთქილებათა საბაზია..... უნივერსიტეტები კი ცოდნისა და ტექნიკური პროგრესის ტაძარი.“ მოვლენები, რომლებიც უნივერსიტეტებში - ჩვენი პროგრესის, ჩვენი დინამიკის, ჩვენი მომავლის ლოკომოტივებში ხდება და რომლებიც თანამედროვეობასთან გვაერთებს, ხელს უშლის მათ განვითარებას და ზიანს აყენებს ქვეყანას.“ როგორც ვხედავთ, განსაკუთრებით რთული იყო უნივერსიტეტებში მოსწავლეთა მიერ დოღბანდის ტარებაზე უარის თქმისათვის კომპანიის ჩატარება. ამ ფაქტთან დაკავშირებით ქვეყნის შორეულ რეგიონებში, კერძოდ, ბინგელის პროვინციის ქ. ბათმანში პროტესტის ნიშნად დაიწყო

¹⁰ ვაკუფი - (Arab. Wakūf) მაჰმადიანურ ქვეყნებში: უძრავი ან მოძრავი ქონება, რომელიც საჩუქრის სახით გადადის უპირატესად მაჰმადიან სასულიერო პირთა ხელში.

გამოსვლები, რასაც რამდენიმე ათეული დემონსტრანტის დაკავება მოჰყვა.

1998 წლის ზაფხულიდან საგრძნობლად გაძლიერდა გენერლების გავლენა მთავრობაზე და თვით პრემიერ-მინისტრ მ. ილმაზზე, რომელსაც ბრალად ედებოდა იმ პერიოდში მოქმედ მეჯლისში ისლამისტების მიმართ რბილი, შემრიგებლური პოზიციის დაკავებაში.

პარლამენტის ერთ-ერთ სხდომაზე პრემიერ-მინისტრი მ. ილმაზი შეეცადა სამხედროებისათვის მიეთითებინა, თუ რაში მდგომარეობდა მათი მოვალეობა. მან განაცხადა, რომ „რეაქციასთან ბრძოლა მთავრობის მოვალეობაა და არა სამხედროების. მათ თავიანთი საქმე უნდა აკეთონ, რადგან ბევრი სამუშაო აქვთ ეგეოსის ზღვაზე, კვიპროსზე, ქურთებთან და სხვა...“ მ. ილმაზის სიტყვები თურქეთის მასობრივ ინფორმაციათა საშუალებებმა დაუყოვნებლივ გავრცელეს, სამხედრო ხელმძღვანელობა მისი მეთაურის არმიის გენერალ ი. ჰ. ყარადაის თავმჯდომარეობით მაშინვე შეიკრიბა გენშტაბში სათათბიროდ. მონაწილეებს შორის იყვნენ სახმელეთო ძალების სარდალი, არმიის გენერალი ხუსეინ ქივრიკოღლუ, სამხედრო-საზღვაო ძალების სარდალი, ადმირალი სალიმ დევრიშოღლუ, სამხედრო-საჰაერო ძალების სარდალი, არმიის გენერალი ილჰან კილიჩი, ჟანდარმერიის ძალების სარდალი, არმიის გენერალი ფიქრეთ ოზდენ ბოზთეფე. გენერლებმა თათბირის შემდეგ მკაცრი განცხადება მოამზადეს - „მიმართვა ერისადმი,“ რომელიც ქვეყნისათვის 1998 წლის 21 მარტს გახდა ცნობილი. საზოგადოებამ ამ ფაქტს - მთავრობისადმი სამხედროების მემორანდუმი უწოდა. ასეთი მკვეთრი განცხადება გენშტაბს ისლამური „კეთილდღეობის“ პარტიის დროსაც არ გაუკეთებია. მასში, ნათქვამი იყო, რომ „თურქეთის შეიარაღებული ძალების მოვალეობა და უფლებამოსილება კონსტიტუციით

არის დადგენილი... ტერორისა და რეაქციის წინააღმდეგ ბრძოლა ყოველი მოქალაქის უპირველესი მოვალეობაა, ვისაც ამ ქვეყანაში თავისუფლად და დამოუკიდებლად ცხოვრება სურს. კონსტიტუციითა და კანონებით თურქეთის შეიარაღებული ძალებისადმი მინიჭებული უფლებამოსილებანი როგორც ადრე, ახლაც დაუყონებლივ იქნება შესრულებული... თურქეთის შეიარაღებული ძალები ყოველთვის ემორჩილებოდნენ რესპუბლიკურ მთავრობას, მაგრამ არავის, რა თანამდებობაც უნდა ეჭიროს და რა მოვალეობასაც არ უნდა ასრულებდეს, არ შეუძლია გამოვიდეს და იმოქმედოს ისე, რომ ჩრდილი მიაყენოს თურქეთის შეიარაღებულ ძალებს ან ეჭვი შეიტანოს მათში, როგორც ქვეყნის უსაფრთხოების, სეპარატიზმისა და რეაქციასთან მებრძოლში... თურქეთის შეიარაღებული ძალები ჩვენი ქვეყნისათვის საშიშროება კი არ არის, არამედ იგი უსაფრთხოების გარანტიაა. ისინი არასოდეს გააკეთებენ იმას, რაც მათ რწმენასა და ერისადმი პატივისცემას შებლაღავს და მომავალშიც, თურქეთის შეიარაღებული ძალები ყოველგვარ პოლიტიკურ მოსაზრებებზე ამალღდებიან და თავიანთ პოზიციასა და მოქმედებას შეინარჩუნებენ.“

საზოგადოებისადმი გენშტაბის მიმართვამ ქვეყნის პოლიტიკურ წრეებში აღშფოთება გამოიწვია. ცნობილი პოლიტოლოგი აიდინ ენგინი აღწერს იმ დრამატულ ვითარებას, რომელსაც ადგილი ჰქონდა მემორანდუმის გამოქვეყნების შემდეგ. ხომ არ მომხდარა სამხედრო გადატრიალება? მ. ილმაზი ხომ არ გადამდგარა? და სხვა. მხოლოდ შუალამისას გახდა ცნობილი, რომ არავითარი გადატრიალება არ იყო მომხდარი. ენგინი დასძენდა სამოქალაქო ხელისუფლების საქმეებში სამხედროების ჩარევის შესახებ: „როგორია საზოგადოებისა და ხელისუფლების განვითარების შედეგი ამ უკანასკნელი ორმოცი წლის მანძილზე, მიღწეულია თუ არა პროგრესი, თუ ყველაფე-

რი ეს უაზრო შრომას გვაგონებს - ოფლისა და სისხლის-ღვრით ქვას მთაზე ააგორებს, შემდეგ იგი უკანვე ჩამოგორდება და ყველაფერი თავიდან იწყება.“

ისლამურმა „სათნოების“ პარტიამ გენშტაბის დემარში ღიად დაგმო. პარტიის ზოგიერთმა წევრმა მ. ილმაზს სამხედროების ამგვარ ქმედებათა წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ მოუწოდა და აღნიშნა, რომ მემორანდუმი უფრო მკაცრია, ვიდრე 28 თებერვლის გადანყვეტილება-ნი. თ. ჩილერმა კომენტარისაგან თავი შეიკავა. „დემოკრატიული თურქეთის“ პარტიის ლიდერმა (კოალიციის მონაწილე) ჰ. ჯინდორუქმა განაცხადა, რომ მიმართვა მთავრობას კი არა, პირადად მ. ილმაზს ეკუთვნისო. პრეზიდენტმა ს. დემირელმა თავი შეიკავა ამ ფაქტზე კომენტარისაგან. თურქეთის უმსხვილესი პროფესიული გაერთიანების თავმჯდომარემ თიურკ მერალმა განაცხადა, რომ იგი შენუხებულია ქვეყანაში შექმნილი ვითარებით.

არმიის ოფიციალური პირების განცხადებაზე მ. ილმაზმა ტელევიზიით გამოსვლისას აღნიშნა, რომ მისი მოღვაწეობა ქვეყანაში „დემოკრატიულია“ და ის კვლავ ურყევად რჩება თავის პოზიციებზე, რათა მისი ვალია თავი აარიდოს ყველაფერს, რაც რესპუბლიკურ თურქეთს განვითარებაში შეუშლიდა ხელს.

ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომაზე განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილდა მ. ილმაზის მჭიდრო ურთიერთობაზე ისლამურ კაპიტალთან. ამ ფაქტთან დაკავშირებით მ. ილმაზმა განაცხადა, რომ „ჯეროვნად უნდა დადგინდეს, ენევა თუ არა რომელიმე ფორმირება რეაქციულ საქმიანობას. თუ დადგენილი იქნება ანტისახელმწიფოებრივი საქმიანობა, ჩვენი მთავრობა კანონის შესაბამის ზომებს მიიღებს.“

მის მრავალრიცხოვან კომენტარებში გამოთქმული იყო იდეა, რომ 28 თებერვლის გადანყვეტილებები ქვეყანა-

ში არ ხორციელდება, რომ ისლამის მომხრეებმა მოახერხეს და შექმნეს საკუთარი პარტიები, ვაკუუმები, მედრესეები, ჰოლდინგები და დარწმუნებული არიან, რომ შეძლებენ საეროობასა და დემოკრატიაზე ორიენტირებული რესპუბლიკის დამხობას. გამოჩენილი ეკონომისტი, მემარცხენე ცენტრისტული წრეების წარმომადგენელი იაკუბ კეპენეკი სტატიაში „რემონტი“ წერდა: „20 მარტის შემდეგ პოლიტიკური ცხოვრება ახალ კალაპოტში დგება... პოლიტიკა ქვეყანაში ხელახლა იქმნება, მის წამყვან საზრუნავს კი ისლამის მომხრეთა მზარდი გავლენა წარმოადგენს.... ისლამის პოლიტიზირების საკითხში მეჯლისის პარტიათა უმეტესობა (ერთის გარდა - „სახალხო - რესპუბლიკური“ პარტია) გამოვიდა ისლამის აშკარად პოლიტიზირების წინააღმდეგ. კეპენეკის აზრით, „პოლიტიკური ისლამის“ ნაქეზება თურქეთში ახალი ხილი არ იყო, იგი მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ დაიწყო და მთიდან დაგორებული თოვლის გუნდასავით თანდათან გაიზარდა, თუმცა ისლამის ახლანდელი პოლიტიზირება წინანდელისაგან რიგი თავისებურებებით გამოირჩევა. „პოლიტიკური ისლამი“ თავის შიგნით სულ უფრო იშლება - რბილი ვარიანტიდან უკიდურესობამდე, ფარული არაბულიდან ღია თურქულ ნაციონალიზმამდე.“ კეპენეკი იქვე დასძენს, რომ „პოლიტიკური ისლამი“ დღითი დღე სულ უფრო სწრაფად იღებს ხელში საზოგადოების მართვას. ჩინოვნიკების აშკარა დახმარებით კი სახელმწიფო სტრუქტურები ისლამური კადრების ხელში გადადის, ეს ხდება ყველგან - განათლებიდან - უშიშროებამდე, ჯანდაცვიდან - გუბერნატორების თანამდებობამდე. ბოლო დროს ნათლად გამოიკვეთა კიდევ ერთი მოვლენა - თურქეთის სულიერი ცხოვრება თავის საფუძველში სულ უფრო მეტად მიისწრაფის ისლამისაკენ. ეს არა მარტო უნივერსიტეტების ხელმძღვანელთა მხრიდან დოღბანდის პრობლემასთან დამოკიდებულებაში ვლინდება, არა-

მედ იმ ყურადღების მასშტაბებშიც, რომელიც ბეჭდვით გამოცემებში ისლამს ეთმობა. ინტელექტუალური გარემო პირველ ყოვლისა ტარიკათების შეიხებით ან სულიერი მოძღვარებით არის წარმოდგენილი. თურქეთის შეიარაღებული ძალები ყოველმხრივ ცდილობენ ამ ტენდენციის შეჩერებას. თავიანთი პოლიტიკის სფეროდ ისინი საეროობას ასახელებენ. მათ სურთ შეაგულიანონ ის პოლიტიკური პარტიები, რომლებიც საეროობის სიკეთით სარგებლობენ. სურთ, რომ პარტიებმა თვითონ დაიცვან საეროობა. წინააღმდეგობანი ამ პუნქტიდან იწყება. პარტიები ხვდებიან, რომ საეროობის გარეშე დემოკრატია არ არსებობს, მაგრამ პრაქტიკაში ამის ტრანსფორმირებას წლობით აჭიანურებენ. ასეთ პირობებში საზოგადოებას ვერაფრით ვერ დაულწევია თავი დიღემისაგან – „ხიშტი თუ ირთიჯა.“

ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომის წინ, სამხედროებსა და სამოქალაქო ხელისუფლებას შორის პოლემიკა იმით დასრულდა, რომ სამთავრობო კოალიციის მეთაურებმა მ. ილმაზმა, ბ. ეჯევიტმა და ჰ. ჯინდორუქმა ხელახლა განაცხადეს რეაქციასთან ბრძოლა და სახელმწიფოს ყველა ინსტანციის თანამშრომლებს შეახსენეს, რომ თურქეთში მზადდებოდა კანონპროექტი ვაკუუმების, ორდენების, შემონირულობათა მოკრეფის აკრძალვის, სისხლის სამართლის კოდექსის 163-ე მუხლის გაუქმების შემდეგ წარმოშობილი სიცარიელის შევსებისათვის მზადებისა და ისლამის პროპაგანდისათვის სასჯელის, ისლამის მომხრე სახელმწიფო მოსამსახურეების სამსახურიდან დათხოვის შესახებ. მ. ილმაზმა შეხვედრაზე მონაწილეთა სახელით განაცხადა, რომ „რეაქციასთან ბრძოლის საკითხებში მთავრობასა და შეიარაღებულ ძალებს შორის აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს, მთავრობამ მიიღო ყველაზე ქმედითი ზომები რეაქციასთან ბრძოლაში, რისთვისაც ხელისუფლების სხვადასხვა დონეზე რამდენიმე და-

მატებითი ცენტრი და მექანიზმია შექმნილი.” მ. ილმაზი ამტკიცებდა, რომ „მისი გამოსვლები და განცხადებები არასწორად იქნა მიწოდებული და განმარტებული საზოგადოებისათვის. ამასთან იმედი გამოთქვა, რომ ყველა გაუგებრობა ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომაზე იქნებოდა მოხსნილი.”

ეროვნული უშიშროების საბჭოს მორიგი სხდომა პრეზიდენტ სულეიმან დემირელის თავმჯდომარეობით ჩატარდა 1998 წლის 27 მარტს. სხდომაზე ეროვნული უშიშროების საბჭოს და გენშტაბის სამდივნომ დანვრილებით წარმოადგინა მასალები რელიგიური საზოგადოებების, ისლამური კაპიტალის, ვაკუფების საქმიანობის, აგრეთვე სახელმწიფო სამსახურში რეაქციული კადრების არსებობაზე. პრეამბულაში აღნიშნული იყო, რომ ყოველივე ეძღვნებოდა მიმდინარე საგარეო და საშინაო მოვლენების შეფასებას, რომლებიც ქვეყნის ეროვნული უშიშროების მდგომარეობაზე ახდენდნენ გავლენას. მოხსენებაში განსაკუთრებული ყურადღება იყო დათმობილი „სეპარატისტულ ტერორიზმთან განსახორციელებელ ბრძოლის ზომებზე (იგულისხმება ქურთი სეპარატისტები (ხაზგასმა ჩემია)) და სხვა.

ეროვნული უშიშროების საბჭოს მიერ მიღებული დოკუმენტის დებულებათა კომენტარებისას თურქული საზოგადოება გამოხატავდა ფრიად განსხვავებულ, ხშირ შემთხვევაში ურთიერთსაწინააღმდეგო აზრს. მაგალითად, თურქეთში მორწმუნეთა რელიგიური გრძნობების ექსპლუატაციაზე საუბრისას ხშირად მოიხსენიებდნენ ისლამური საზოგადოებების სახელს. მეორეს მხრივ, სამთავრობო კოალიციაში შემავალი „თურქეთის დემოკრატიული“ პარტიის ლიდერი ჰ. ჯინდორუქი აქტიურად მოითხოვდა ეროვნული უშიშროების საბჭოს უფლება - მოსილება-თა და ვალდებულებათა ზღვრის დადგენას. მისი აზრით,

„საბჭო ქვეყანაში მთავრობის მაკონტროლებელ ორგანოდ უნდა იქცეს.“ თურქეთის განათლების მინისტრი კი მოსახლეობას აუწყებდა, რომ „სამინისტროს რამდენიმე წამყვანი ჩინოვნიკი დოლბანდის თაობაზე მიღებულ გადაწყვეტილებათა შეუსრულებლობის გამო გათავისუფლებულ იქნა სამსახურიდან, ასევე ისინიც, ვინც სამინისტროს კადრებში რეაქციონერთა შეღწევას უწყობდა ხელს. ამ ფაქტთან დაკავშირებით ცნობილი თურქი საზოგადო მოღვაწე ხ. ჩეთინქაი აცხადებდა, რომ „მაღალ თანამებობებზე დარჩენილი „ისლამური ორგანიზაციების“ მომხრეები, რომლებსაც სკოლებისათვის წიგნების მიმწოდებელი საგამომცემლო დაწესებულებები ეკუთვნით, აქტიურად საქმიანობენ თურქულ-ისლამური სინთეზის განსახორციელებლად. დღეს სახალხო განათლების სამინისტრო ერთ ორდენს, „მიურიდებს“ ექვემდებარება, ეს ხალხი ისე განაგრძობს ორგანიზებას, რომ მინისტრ ულუგბაისა და ეჯვევითის შეშფოთებას არ ინვევს.“ ჩეთინქაიას მოსაზრებით, „სულეიმანის, ნაკშენდიების და ნურჯისტების ორდენების მომხრეებმა სახელმწიფო სტრუქტურებში „თავიანთი ფინანსური ორგანიზაციები შექმნეს.“ ტელევიზიით უკვე იკრძალებოდა ისეთი პროგრამის ჩვენება, რომელშიც „პოლიტიკური ისლამისა“ და მათ მომხრეთა მიმართ კრიტიკული შენიშვნები იყო გამოთქმული.“

ეროვნული უშიშროების საბჭოს მიერ ჩატარებული სხდომის დღის წესრიგში შეტანილი ირთიჯას და ეკონომიკურ შესაძლებლობების საკითხზე მიმომხილველი მუსტაფა ბალაბაი წერს: „ეროვნული შეხედულების მომხრეები ქვეყანაში სამსხვერპლო ცერემონიისა და ზოგიერთი მუნიციპალიტეტისაგან წელიწადში მილიონ დოლარზე მეტს იღებენ. ისლამური ორგანიზაციების საქმიანობას აქტიურად უჭერენ მხარს საზღვარგარეთ (ირანი, ლიბანი, კუვეიტი, საუდის არაბეთი) მოქმედი ისლამური ორგანი-

ზაციები. ქვეყნის შიგნით ისლამური კაპიტალის სიმძლავრე საზოგადოებების, კომერციული კომპანიების, პოლიტიკების, ფინანსური ორგანიზაციების, ვაკუუმებისა და ზოგიერთი მუნიციპალიტეტების ხარჯითაა ფორმირებული. გამოვლენილი 385 კომპანიის საერთო კაპიტალი 500 ტრილიონ ლირას ითვლის. გარდა ამისა, კვების დარგში, ინდუსტრიაში, ტექსტილში, მშენებლობაში, ჯანდაცვაში, საგამომცემლო საქმეში, მარკეტინგში, საბანკო და საფინანსო საქმეში ოთხი ათასამდე ფირმა ითვლება. ისინი მხოლოდ საკუთარ კაპიტალზე მუშაობენ და ბანკების კრედიტებით არ სარგებლობენ.

ეროვნული უშიშროების საბჭოს სხდომის ზოგიერთი დაწვრილებითი ცნობების მოყვანის შემდეგ პრესამ კომენტირება გაუკეთა ამ სხდომაზე გენერალურ შტაბთან შექმნილ დასავლეთის მუშათა ჯგუფის მოხსენებას. უმთავრესი ყურადღება დაეთმო დოღბანდის ტარების, სახელმწიფო კადრებში ისლამისტების შეღწევის, ისლამურ-ფინანსური წყაროების, განათლების სისტემის მდგომარეობას და სხვა.

ამ მოსაზრებიდან გამომდინარე, შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ ერბაქან-ჩილერის მთავრობის წასვლით არ შეიძლება მოგვარებულიყო „პოლიტიკური ისლამის“ საკითხი. მ. ილმაზიცი და კოალიციაში შემავალი მისი მოადგილეებიც „ვერ ამჩნევდნენ“ ისლამის მომხრეების გავლენის ზრდას სახელმწიფო ორგანიზაციებში.

სწორედ ქვეყანაში შექმნილ ამ რთულ პოლიტიკურ ვითარებაში, 1999 წლის 18 აპრილს ჩატარდა საპარლამენტო არჩევნები, რომელიც „მემარცხენე - დემოკრატიული“ პარტიის გამარჯვებით დამთავრდა.

პარტიის დასახელება	პროცენტი	დეპუტატების რაოდენობა
--------------------	----------	-----------------------

მემარცხენე-დემოკრატიული პარტია (DSP)	22,06	136
ნაციონალური მოძრაობის პარტია (MHP)	17,98	129
სათნოების პარტია (FP)	15,38	111
დედასამშობლოს პარტია (ANAP)	13,22	86
ჭეშმარიტი გზის პარტია (DYP)	12,0	85
სახალხო-რესპუბლიკური პარტია (CHP)	8,79	-

არჩევნების შემდეგ, თურქეთის საზოგადოებაში ფართო ხასიათი მიიღო მოსაზრებამ იმის შესახებ, თუ რით იყო გამოწვეული „მემარცხენე - დემოკრატიული“ და „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიების გამარჯვება და ვინ გაერთიანდებოდა მომავალ სამთავრობო კოალიციაში.

„მემარცხენე - დემოკრატიული“ პარტიის გამარ-

აჰმეთ ნეჯდეთ სეზერი

ჯვება მეტწილად გამოწვეული იყო, მათი მთავრობაში მოღვაწეობის პირველსავე თვეს, კენიაში თურქეთის ნომერ პირველ მტრად შერაცხული, „ქურთისტანის მუშათა“ პარტიის დამაარსებლის და ლიდერის აბდულაჰ ოჯალანის დაკავებით. ამ ფაქტმა საზოგადოების თვალში „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტია და მისი ლიდერი ბ. ეჯვევითი გმირად აქცია, რადგანაც

ანკარა ოჯალანის დაკავებას უკანასკნელი 15 წლის განმავლობაში ამაოდ ცდილობდა. ისიც უნდა ითქვას, რომ ბ.

ეჯევის პოპულარობა არც ადრე აკლდა. 1974 წელს სწორედ მან შეიყვანა თურქეთის არმია კვიპროსში.

„ქურთისტანის მუშათა“ პარტიის ლიდერის დაკავებას ქვეყნის დიდ ქალაქებში (სტამბოლი, ანკარა) ტერორისტული აქტები მოჰყვა, რამაც თურქეთის მოსახლეობაში ნაციონალური გრძნობების გაღვივება გამოიწვია, ეს კი გარკვეულწილად აისახა „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის (დ. ბაჰჩელი) გამარჯვებაში.

თურქეთის პოლიტიკური ელიტა ვარაუდობდა, რომ „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტია თურქეთში არსებულ 10%-იან ბარიერს გადალახავდა, მაგრამ ამგვარ წარმატებას არავინ მოელოდა.

ისლამისტების წარუმატებლობას ხელი გარკვეულწილად შეუწყო პოლიტიკიდან ძველი ლიდერის ნ. ერბაქანის ჩამოცილებამაც. აქედან გამომდინარე, პარტია არჩევნებს მოუმზადებელი შეხვდა.

რეჯეფ თაიფ ერდოღანი

1999 წლის საპარლამენტო არჩევნებში დამარცხდა მემარჯვენე ცენტრისტული ძალებიც. სახელისუფლებო „დედასამშობლოს“ და „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიებმა საერთო ჯამში ხმების 25,23% მოიპოვეს (წინა არჩევნებში კი 38,83%). არჩევნების შემდეგ, ქვეყანაში შექმნილი შიდა-

პოლიტიკური ვითარების გამო დღის წესრიგში მთელი სიმწვავეით დადგა ამ პარტიების გაერთიანების საკითხი. მით უფრო, რომ საუბარი იყო პარტიების ორი შეურიგებელი ლიდერის თ. ჩილერისა და მ. ილმაზის გადადგომაზე.

ამ ფაქტის გაგრძელებას წარმოადგენდა თ. ჩილერის პარტიის ყოფილი წევრის, შინაგან საქმეთა მინისტრის, იმჟამად ქ. ელაზის დამოუკიდებელი დეპუტატის მეჰმედ

აღარის მიერ, 1999 წლის 2 მაისს ანკარაში, იზოდრომზე ჩატარებული მიტინგი, სადაც უმრავლესობა მოითხოვდა თ. ჩილერის გადადგომას. მის პოსტზე კი სახელდებოდა ყოფილი სახელმწიფო მინისტრების აივაზ გოქდემირისა და მეჰმედ ალას კანდიდატურები, ხოლო „დედასამშობლოს“ პარტიის ლიდერად ასახელებდნენ თ. ოზალის შვილს აჰმეთ ოზალს. 1999 წლის არჩევნებში მემარჯვენეების დამარცხებას პოლიტოლოგები მათ შორის არსებული უთანხმოებით, გაუთავებელი შუღლითა და მაფიოზურ კლანებთან მათი კავშირით ხსნიდნენ.

რესპუბლიკური თურქეთის ისტორიაში მეჯლისის გარეთ პირველად დარჩა „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტია. ვარაუდობდნენ, რომ ეს ფაქტი ქემალიზმს დიდ დარტყმას მიაყენებდა („სახალხო-რესპუბლიკურმა“ პარტიამ წინა არჩევნებში ხმების 10,7% მოიპოვა).

1999 წლის 2 მაისს პირველად შეიკრიბა თურქეთის ახლადარჩეული 21-ე მოწვევის დიდი ეროვნული კრება, რომელიც ექსესებით დაიწყო. სხდომაზე ისლამური „სათნოების“ პარტიის დეპუტატის, მერვე ქავაქჩის პარლამენტში თავსაბურით გამოჩენამ დიდი აჟიოტაჟი გამოიწვია. „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტიისა და ქემალისტური იდეების სხვა პარტიის დეპუტატებმა მერვე ქავაქჩის დარბაზიდან გაძევება მოითხოვეს. ეს ფაქტი იმის აღმნიშვნელი იყო, რომ ისლამური პარტია და მისი წევრები გაუსაძლის პირობებშიც კი მზად არიან შეინარჩუნონ ისლამური ტრადიციები.

1999 წლის 3 მაისს თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტმა სულეიმან დემირელმა ახალი, რიგით 57-ე მთავრობის ჩამოყალიბება დაავალა „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტიის ლიდერს ბ. ეჯევითს, რომელიც 9 ივნისს თურქეთის დიდმა ეროვნულმა კრებამ დაამტკიცა. მან

იმავე დღეს გამართულ პრესკონფერენციაზე განაცხადა, რომ „ახალ სამთავრობო კოალიციაში შევიდოდა სამი - „მემარცხენე-დემოკრატიული,“ „ნაციონალური მოძრაობის“ და „დედასამშობლოს“ პარტიები.

ბ. ეჯვეითის ახალი მთავრობის ჩამოყალიბების პროცესს თან დაერთო საპრეზიდენტო არჩევნების წინა ციებ-ცხელება. 2000 წელს ვადა გაუდიოდა სულეიმან დემირელს, რომელსაც კონსტიტუციით მეორედ არჩევის უფლება არ ჰქონდა. დღის წესრიგში დადგა ახალი პრეზიდენტის არჩევის საკითხი.

თურქეთის რესპუბლიკის პრემიერ-მინისტრის ბ. ეჯვეითის მიერ პრეზიდენტობის კანდიდატად დასახელებული იქნა საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარე აჰმედ ნეჯდეთ სეზერი, რომელსაც ყველასათვის მოულოდნელად მხარი დაუჭირა მეჯლისში შემავალი ხუთივე პარტიის ლიდერმა და შეთანხმდნენ ერთ საერთო კანდიდატზე.

ვინაიდან სეზერი პარლამენტის წევრი არ იყო, მისი პრეზიდენტობის კანდიდატად დასახელებისათვის თურქეთის კონსტიტუციის თანახმად აუცილებელი იყო მინიმუმ 110 დეპუტატის ხელმოწერა. პარლამენტის წევრი პარტიების ლიდერთა ერთსულოვანმა მხარდაჭერამ სეზერის გამარჯვება წინასწარვე უზრუნველყო.

თურქეთის კონსტიტუციის თანახმად, პრეზიდენტობის კანდიდატმა მეჯლისში უნდა მოიპოვოს დეპუტატთა საერთო რაოდენობის (550) 2/3, ანუ 367 ხმა. წარუმატებლობის შემთხვევაში ინიშნება არჩევნების მეორე ტური იმავე პირობით. თუ მეორე ტურიც ვერ გამოავლენდა გამარჯვებულს, მაშინ ინიშნება მესამე ტური, სადაც საკმარისია დეპუტატთა უბრალო უმრავლესობის მხარდაჭერა.

საპრეზიდენტო არჩევნების პირველ ტურში, რომელიც შედგა 2000 წლის 27 აპრილს, სეზერმა მიიღო დეპუტატთა 281 ხმა და 220 ხმით გაუსწრო მეორე ადგილზე მყოფ იალჩინთაშს, რომელმაც მხოლოდ 61 ხმა მიიღო. 2000 წლის 1 მაისს გამართულ მეორე ტურში, სეზერს 314 ხმა ჰქონდა და ეჭვს არ იწვევდა, რომ 5 მაისს გამართული არჩევნების მესამე ტურში გაიმარჯვებდა. მესამე ტურში სეზერმა მოახერხა 330 დეპუტატის მხარდაჭერა და გახდა თურქეთის რესპუბლიკის მეათე პრეზიდენტი.

2000 წლის 16 მაისს სულეიმან დემირელმა ოფიციალურად მოიხსნა პრეზიდენტის უფლება მოსილება. აჰმეთ ნეჯდეთ სეზერმა კი მეჯლისის წინაშე ფიცის დადებისას ჩამოაყალიბა თავისი პოლიტიკური კურსის ძირითადი დებულებები. მან რესპუბლიკურ თურქეთში კვლავ აღიარა ლაიციზმის პრინციპი, როგორც ქვეყნის ხელშეუხებელი კანონი, რომლის გარეშე დემოკრატიულ თურქეთში სახელმწიფოსა და საზოგადოების ცხოვრების მონესრიგება წარმოუდგენელი იქნებოდა.

პრეზიდენტის თქმით, მისი საქმიანობის უმთავრესი და სწორი გზა „ათათურქის პრინციპების დაცვა და განმტკიცებაა.“

ახმედ ნეჯდეთ სეზერმა თავის გამოსვლაში, ფაქტობრივად, დააფიქსირა ათათურქის პრინციპებზე დაფუძნებული რესპუბლიკური თურქეთის არსებობა, რომელსაც, მისი აზრით, ვერანაირი ძალა ვერ დაშლიდა.

არჩევნებში დემოკრატიული ძალების გამარჯვების მიუხედავად, ქვეყანაში კვლავ შეინიშნებოდა ისლამური „სათნოების პარტიის“ წარმატებები, რომელმაც არჩევნებში მესამე ადგილი დაიკავა და კიდევ ერთხელ აჩვენა ხელისუფლებას, რომ არ აპირებდა ფარ-ხმალის დაყრას და ყოველ ღონეს იხმარდა ხელისუფლებაში კვლავ მოსასვლელად.

რესპუბლიკური თურქეთის მომხრეები და რაც მთავარია, სამხედრო გენერალიტეტი ყველანაირი ბერკეტებითა და მეთოდებით ცდილობდნენ გზიდან ჩამოეშორებინათ ისლამური მიმართულების პარტიები.

„სათნოების პარტიის“ სასამართლო პროცესი 25 თვე გრძელდებოდა. 2001 წლის 22 ივნისს ეს პარტია საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარის მუსტაფა ბუშინის განცხადებით, დაშლილად გამოცხადდა. პარტია დაიშალა არა იმიტომ, რომ იგი აკრძალული „კეთილდღეობის“ პარტიის მემკვიდრე იყო, არამედ იმიტომ, რომ ეს ორგანიზაცია იქცა მმართველობის ლიცისტური ფორმის მოწინააღმდეგეთა ერთ-ერთ ძირითად ცენტრად.

საკონსტიტუციო სასამართლომ „სათნოების“ პარტიის მთელი ქონება სახელმწიფო ხაზინას გადასცა, პარტიის ხუთ დეპუტატს (მერვე ქავაჩს, ნაზლი ილიჯაქს, ბექირ სობაჯს, რამაზან იენიდელს, მეჰმეთ სილანის) ანტილაიცისტური ქმედებების გამო შეუწყვიტეს უფლებამოსილებანი და 5 წლით აუკრძალეს პოლიტიკური საქმიანობა.

„სათნოების“ პარტიის ლიდერმა რეჯაი ქუთანმა და მისმა თანაპარტიელებმა მკაცრად გააკრიტიკეს სასამართლოს გადაწყვეტილება, რომელმაც რადიკალურად შეცვალა პოლიტიკურ სცენაზე ძალთა თანაფარდობა (ისლამური პარტიის დეპუტატები პარლამენტში დარჩნენ დამოუკიდებელი დეპუტატის სტატუსით).

„სათნოების“ პარტიის დაშლის შემდეგ თურქეთის ეროვნულ კრებაში დეპუტატები შემდეგნაირად განაწილდნენ: „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტია - 123 ადგილი, „ნაციონალური მოძრაობა“ -126, „დედასამშობლო“ - 88, „ჭეშმარიტი გზის“- 83, დამოუკიდებელი

დეპუტატები - 113. ამ ვითარებიდან გამომდინარე, პარლამენტში მთავარ ოპოზიციურ ძალად იქცა თ. ჩილერის „ჭეშმარიტი გზის“ პარტია.

„სათნოების“ პარტიის აკრძალვის შემდეგ, 2001 წლის ივლის-აგვისტოში თურქეთში ჩამოყალიბდა ისლამური ორიენტაციის ორი პარტია: კონსერვატული „ბედნიერების“ პარტია, რომლის თავმჯდომარე გახდა რეჯაი ქუთანი და ნოვატორთა ისლამური „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია, რომლის ლიდერი გახდა სტამბოლის ყოფილი მერი, რეჯეფ თაიფ ერდოღანი.

როგორც ვხედავთ, ისლამური ორიენტაციის პარტიის მცირე მარცხის მიუხედავად, XXI საუკუნის დასაწყისში, ახალი პარტიების აღმოცენებით, ქვეყანაში კვლავ შეინიშნება მათი მიზანსწრაფვა და საქმისადმი ერთგულება. აქედან გამომდინარე, ჩვენთვის საინტერესოა 2002-2011 წლებში, თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში შექმნილი მდგომარეობა.

საკონტროლო კითხვები:

- 1) დაახასიათეთ თურქეთის საშინაო პოლიტიკური მდგომარეობა XX საუკუნის 90-იან წლებში;
- 2) ახსენით, რა ადგილს იკავებს ისლამისა და ლაიციზმის საკითხი 90-იანი წლების თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში;
- 3) რა ადგილს იკავებს 90-იანი წლების თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში ისლამური პოლიტიკური პარტიები;
- 4) რა როლი უჭირავს სახელისუფლებო და ოპოზიციურ პარტიებს თურქეთის საშინაო ცხოვრებაში;

- 5) ახსენით, სამხედროების როლი 90-იანი წლების თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში;
- 6) რა მსგავსებასა და განსხვავებას ხედავთ 90-იან წლებში მოღვაწე პოლიტიკურ ლიდერებს შორის.

პრაქტიკული დავალება:

გაანალიზეთ XX საუკუნის 90-იანი წლების თურქეთის საშინაო პოლიტიკის ძირითადი საკითხები.

გამოყენებული ლიტერატურა და ვებგვერდები:

1. ადეიშვილი ვ., თურქეთის პოლიტიკური პარტიები ხელისუფლებისათვის ბრძოლაში, აღმოსავლეთმცოდნეობა, თსუ შრომები, №341, თბილისი, 2002.
2. ბატიაშვილი ზ., არმიის ადგილი და როლი თურქეთის რესპუბლიკაში (1923-2000 წლებში), თბილისი, 2003, საკანდიდატო დისერტაცია.
3. ბატიაშვილი ზ, ცნობარი თურქეთზე, საქართველოს სტრატეგიული კვლევების და განვითარების ცენტრი, ბიულეტენი, №23, თბილისი, 1999.
4. ბატიაშვილი ზ, თურქეთის შეიარაღებული ძალები, თბილისი, 2000.
5. თურქეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, თურქულიდან თარგმნა და კომენტარები გაუკეთა გიორგი სორდიაშვილმა, თბილისი, 2000.
6. კომახია მ., პოლიტიკური ისლამი თურქეთში, საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, ბიულეტენი, №47, თებერვალი 2001.
7. ლებანიძე ტ., თურქეთის პოლიტიკური პარტიების ისტორიული მიმოხილვა, თბილისი, 2011.

8. მაჩიტაძე ელ., ისლამისტური პარტიები თანამედროვე თურქეთში, ორიენტალისტური ძიებანი, კრებული, 3-4, თბილისი, 1995.
9. მაკარაძე ე., თანამედროვე თურქეთის აქტუალური საკითხები, ბათუმი, 2000.
10. სვანიძე მ., თურქეთის ისტორია, თბილისი, 2007.
11. სანიკიძე გ., ალასანია გ, გელოვანი ნ, ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობა სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.-XXI ს.-ის დასაწყისი), თბილისი, 2011.
12. Киреев Н.Г. История турции XX века. Москва, 2007
13. Деловая Турция, Т. XV-XVI Москва, 2009.
14. Шувалова Н.Б. Турция XX век(сборник обзоров). Москва, 2002.
15. Ahmet Akçül, „Dünyanın Değişimi ve Erbakan Dervimi,“ İstanbul. 1995.
16. Akşit N, „Milli Tarih,“ c.II. İstanbul, 1993.
17. Bilge. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Kiş 7. Ankara, 1999.
18. Bodgener D., Ankara's pipe dreams come true. Meed, 22 April 1994.
19. Erbil Tuşalp., Şeriatı beklerken. İstanbul, 1996.
20. Çavdar Tevfik., Türkiye' nin Demokrası Tarihi. Ankara, 2003.
21. Türkiye Tarihi, № 5, Bugünkü Türkiye(1980-2003), İstanbul, 2005.
22. Zürcher E. J Turkey: a modern history. 2004
23. www.turkishdailynews.com.tr
24. www.iimes.ru.
25. www.akparti.org.tr
26. www.chp.org.tr
27. www.mhp.org.tr
28. www.dyp.org.tr
29. www.anap.org.tr
30. www.dp.org.tr

თავი IV

თურქეთის საშინაო პოლიტიკა XXI საუკუნის 10-იან წლებში

1. თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 2002-2011 წლებში

2002 წლის დასაწყისისათვის, თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში არამყარი სიტუაცია შეიქმნა. გაზაფხულის მინურულიდან კი პოლიტიკურ წრეებში დაიწყო საუბარი ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნების შესაძლო ჩატარებაზე. ქვეყნის ხელისუფლების მიერ ამგვარი შესაძლებლობის უარყოფის მიუხედავად, ანალიტიკოსთა დიდი ნაწილი იმთავითვე მიიჩნევდა, რომ ქვეყანაში შექმნილი ვითარება მოვლენების ამგვარი განვითარების რეალურ საფუძველს იძლეოდა. კერძოდ, პრემიერ-მინისტრ ბ. ეჯევითის შერყეული ჯანმრთელობა და ევროკავშირში ინტეგრაციის პროცესში პარტიებს შორის წარმოქმნილი უთანხმოება მოსალოდნელი სამთავრობო თუ პოლიტიკური კრიზისის შესაძლო დასაწყისად იყო მიჩნეული.

ივნისის დასაწყისში საზოგადოებასთან შეხვედრისას ბ. ეჯევითმა განაცხადა პრეზიდენტის „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიასთან დაპირისპირების შესახებ. პარტიის ლიდერი დევლეთ ბაჰჩელი სასტიკად ეწინააღმდეგებოდა თურქეთის კონსტიტუციაში იმგვარ ცვლილებათა შეტანას, როგორცაა: სიკვდილით დასჯის გაუქმება; ქურთულ ენაზე სწავლებისა და სატელევიზიო გადაცემათა შემოღება და სხვა, რაც ევროკავშირში განწევრიანების უმთავრეს წინაპირობას წარმოადგენდა.

ისეთ პრინციპულ საკითხზე, როგორც ევროკავშირში თურქეთის ინტეგრაციაა, მმართველ პარტიებს შორის კონსენსუსის მიუღწევლობა ქვეყანაში სამთავრობო კრიზისის დაწყების მიზეზი შეიძლებოდა გამხდარიყო. პრემიერი იტოვებდა იმედს, რომ ოპოზიციურ პარტიათა ლიდერებთან კონსულტაციებით მოახერხებდა პარლამენტში ზემოხსენებულ საკონსტიტუციო ცვლილებათა მიღებას. თუმცა, პოლიტიკურ წრეებში კრიზისის თავიდან აცილების ერთადერთ საშუალებად ვადამდელი არჩევნების ჩატარებას იმთავითვე მიიჩნევდნენ. ამ მოსაზრებას დევლეთ ბაჰჩელის განცხადება აძლიერებდა: „მისი პარტიის პოზიცია ხელს შეუშლიდა სამთავრობო პოლიტიკური კურსის გატარებას.“

ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნების გამართვის ირგვლივ დებატები მას შემდეგ გამწვავდა, რაც პრემიერ-მინისტრმა, „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტიის ლიდერმა ბიულენტ ეჯევიტმა, დეპუტატებთან შეხვედრისას განაცხადა, რომ „ჰორიზონტზე არჩევნების გამართვის შესაძლებლობა ჩანდა და თანაპარტიელებს მოუწოდა წინასაარჩევნო კამპანიისაკენ.“ ეჯევიტის ეს განცხადება შეიძლება შეფასდეს როგორც მთავრობის მიერ (რომელიც მოვლენათა ამგვარი განვითარების კატეგორიული წინააღმდეგი იყო) ვადამდელი არჩევნების ჩატარებასთან დაკავშირებით მიცემულ პირველ „ნიშნად.“

მოვლენათა ამგვარმა განვითარებამ ეჯევიტი აიძულა საზოგადოებისათვის განემარტა მისი სიტყვები, რომ ის „ჰორიზონტის“ მიღმა 2004 წელს დაგეგმილ საპარლამენტო არჩევნებს გულისხმობდა და არა ვადამდელს.

ქვეყანაში შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე, ეჯვევითის გადადგომის აუცილებლობაზე დებატები კიდევ უფრო გამწვავდა. ოპოზიციურ პარტიის დეპუტატებთან ერთად თავად პრემიერ-მინისტრის თანაპარტიელთა ერთი ნაწილიც გადადგომის მოთხოვნით გამოვიდა.

ქვეყანაში დიდი გამოხმაურება მოჰყვა „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის ლიდერისა და ვიცე-პრემიერის დევლეთ ბაჭჩელის 5 ივლისის განცხადებას ვადამდელი არჩევნების ჩატარებაზე (სამთავრობო კოალიციის წევრ პარტიათა ლიდერები – ბ. ეჯვევითი და მ. ილმაზი კატეგორიულად ეწინააღმდეგებოდნენ ვადამდელი არჩევნების ჩატარებას). მისი მოსაზრებით, პოლიტიკური გაურკვეველობა ქვეყანაში ეკონომიკური პროგრამის განხორციელების ერთ-ერთ უმთავრეს შემაფერხებელ ფაქტორად განიხილებოდა, რის გამოც აუცილებელი ხდებოდა მოენჯიათ პარლამენტის სხდომა და მიეღოთ გადაწყვეტილება ვადამდელი არჩევნების ჩატარების შესახებ. მისი აზრით, ეს უნდა მომხდარიყო 3 ნოემბრისათვის. ყოველივე ეს კი იმას მოასწავებდა, რომ თურქეთის მოქმედი ხელისუფლება არჩევნებს ჯანსაღ ატმოსფეროში ჩაატარებდა.

პოლიტიკურ წრეებში არაერთგვაროვანი გამოძახილი მოჰყვა ბაჭჩელის ამ გამოსვლას. სამთავრობო კოალიციის წევრის „დედასამშობლოს“ პარტიის ლიდერის მ. ილმაზის განცხადებით, „ის არჩევნების დაგეგმილ დროს ჩატარების მომხრე იყო.“ „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიის თავმჯდომარის დ. ბაიკალის თქმით, „ქვეყანაში არსებული ვითარებიდან ერთადერთი გამოსავალი ვადამდელი არჩევნების ჩატარება იყო.“ ისლამური ორიენტაციის მქონე „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის ლიდერის რეჯეფ ერდოღანის გან-

ცხადებით, „დეველეთ ბაჰჩელიმ გამოსვლა ძალზე დაავიანა, აუცილებელი იყო არჩევნები უფრო ადრე ჩატარებულიყო.“

დენიზ ბაიკალი

თურქეთის წინასაარჩევნო პოლიტიკურ ცხოვრებაში საზოგადოების ყურადღება კიდევ ორმა ფაქტორმა მიიპყრო: პირველი – სახელმწიფო მინისტრის ქემალ დევრიშის აღიარებამ, რომ აპირებდა პოლიტიკური მოღვაწეობის დაწყებას (იგი ერთადერთი მინისტრი იყო, რომელიც არცერთი პოლიტიკური პარტიის წევრი არ იყო) და მეორე – პრემიერ-მინისტრ ბ. ეჯევითსა და მის უახლოეს თანაპარტიელსა და ვიცე-პრემიერ ჰუსამეთინ ოზქანს შორის წარმოქმნილი დაპირისპირება (ორივე ფაქტი შეფასდა, როგორც წინასაარჩევნო პოლიტიკური ცხოვრებისათვის დამახასიათებელი მოვლენა), რაც ჰ. ოზქანის როგორც პარტიის, ისე ვიცე-პრემიერის თანამდებობის დატოვებით დამთავრდა. ამ ფაქტმა „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტიის რიგებში დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია. ჰ. ოზქანის ამ ნაბიჯს სამი მინისტრის (სახელმწიფო მინისტრები – რეჯეფ ონადი, მუსტაფა ილმაზი და კულტურის მინისტრ ისთემიჰან თალაის) გადადგომა და ოცამდე დეპუტატის პარტიის რიგებიდან გასვლა მოჰყვა. ამით კი ვადამდელი არჩევნების ჩატარების პროცესმა დამატებითი იმპულსი შეიძინა.

არჩევნების გამართვის კონკრეტულ თარიღზე ალაპარაკდა კოალიციური მთავრობის წევრი, „დედასამშობლოს“ პარტიის თავმჯდომარე მ. ილმაზი. ამ საკითხთან დაკავშირებით პარლამენტში წარმოდგენილ პარტიათა

ლიდერებს შორის განსხვავებული მოსაზრებები არსებობდა, რაც უმთავრესად თურქეთის ევროკავშირში განვერიანების პროცესის კრიტიკულ ფაზაში შესვლით იყო გამოწვეული. კერძოდ, 2002 წლის 20 დეკემბერს კოპენჰაგენში დაგეგმილ ევროპის კავშირის სამიტზე უნდა გარკვეულიყო, თუ რომელი სახელმწიფოები შეძლებდნენ ხსენებულ ორგანიზაციაში განვერიანებაზე დიალოგის დაწყებას. მ. ილმაზი მიიჩნევდა, რომ ნოემბერში არჩევნების გამართვა („ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის ინიციატივა) ხსენებული დიალოგის დაწყებისათვის აუცილებელი პოლიტიკური კრიტერიუმების შესრულების პროცესს მნიშვნელოვნად შეაფერხებდა. მიმომხილველთა გარკვეული ნაწილის აზრით, დ. ბაჰჩელის ეს წინადადება სწორედ ამას ისახავდა მიზნად. იგი სიკვდილით დასჯის კანონის გაუქმების, ეროვნულ უმცირესობათა ენებზე სწავლების და სხვა კატეგორიული წინადადებების წინააღმდეგი იყო.

2002 წლის 5 ივლისს სახელმწიფო მინისტრმა ჰასან გემიჯმა და განათლების მინისტრმა მეთინ ბოსტანჯიოღლუმ დატოვეს „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტია.

თურქეთის საზოგადოების ყურადღება მიიპყრო საგარეო საქმეთა მინისტრმა ისმაილ ჯემმა და სახელმწიფო მინისტრმა ქემალ დევრიშმა. მთავრობაში მიმდინარე კრიზისის ფონზე ისინი განიხილებოდნენ ძალად, რომელსაც სამომავლო გეზი უნდა განესაზღვრა. მათ მოსაზრებებს შეუერთდა გადამდგარი ვიცე-პრემიერი ჰუსამეთინ ოზქანიცი, რამაც გააძლიერა მოსაზრება თითქოსდა ჯემი-დევრიში-ოზქანის სამეული შეეცდებოდა ახალი პოლიტიკური პარტიის ფორმირებას.

2002 წლის 11 ივლისს, ისმაილ ჯემმა დატოვა საგარეო საქმეთა მინისტრის თანამდებობა და „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტიის რიგები. 2002 წლის 22 ივლისს მან ჩამოაყალიბა „ახალი თურქეთის“ პარტია, რაც თურქულ საზოგადოებაში შეფასდა, როგორც ბ. ეჯევითის მთავრობისათვის მიყენებული ყველაზე მძიმე დარტყმა, რომელმაც საბოლოოდ ცხადყო, რომ არსებული ხელისუფლება ფუნქციონირების გაგრძელებას ვერ შეძლებდა. ვადამდელი არჩევნების ჩატარება გარდაუვალ რეალობად იქცა.

ის, თუ რამდენ ხანს შეძლებდა ბ. ეჯევითის მთავრობა პოზიციების შენარჩუნებას, დამოკიდებული იყო ორ ძირითად ფაქტორზე: პირველი, დაიწვედა თუ არა

დეველეთ ბახჩელი

კოალიციური მთავრობის დეპუტატთა რაოდენობა 276-ზე დაბლა (პარლამენტში ნდობის ვოტუმის შესანარჩუნებლად საჭირო რაოდენობა) და მეორე, დარჩებოდა თუ არა მთავრობაში ქემალ დევრიში, რომელსაც შეეძლო ქვეყანაში სტაბილური ეკონომიკური ვითარების შენარჩუნება. ქ. დევრიში პოლიტიკურ პარტიათა ლიდერების

მხრიდანაც ზენოლას განიცდიდა, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც შეიქმნა ჯემი-დევრიში-ოზქანის ახალი პოლიტიკური მოძრაობა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით საინტერესო განცხადება გააკეთა პრემიერმა ბ. ეჯევითმა - დევრიშის გადადგომის შემთხვევაში ისიც დატოვებდა თანამდებობას. ფაქტობრივად, ყოველივე ეს მეტყველებდა დევრიშის დადებით იმიჯზე.

2002 წლის 17 ივლისს გამართულ კოალიციური მთავრობის წევრ პარტიათა ლიდერების შეხვედრაზე გამოიკვეთა ვადამდელი არჩევნების ჩატარების თარიღი. ბ. ეჯევითმა და მ. ილმაზმა გაიზიარეს დ. ბაჰჩელის მოსაზრება არჩევნების 2002 წლის 3 ნოემბერს ჩატარებაზე. იმავდროულად მათ მიიღეს გადაწყვეტილება მთავრობაში დარჩენისა და არჩევნებამდე ხელისუფლების სათავეში ყოფნის შესახებ (მიუხედავად იმისა, რომ კოალიციური მთავრობის წევრი პარტიების დეპუტატთა რიცხვი ნდობის ქვოტების შენარჩუნებისათვის აუცილებელ რაოდენობაზე დაბლა დაეცა – 272 დეპუტატი).

პრემიერ-მინისტრმა და „მემარცხენე-დემოკრატიული“ პარტიის ლიდერმა ბ. ეჯევითმა, რამდენიმე დღის წინ კოალიციური მთავრობის წევრ პარტიათა ლიდერებთან მიღწეული შეთანხმების მიუხედავად განაცხადა, რომ იგი ვადამდელი არჩევნების ჩატარების წინააღმდეგი იყო და კონსულტაციების გამართვა დაიწყო ცალკეულ პოლიტიკურ პარტიებთან. სახელმწიფო ტელევიზიით (TRT-1) გამოსვლისას მან განაცხადა, რომ სოციოლოგიური გამოკითხვების შედეგად, ხელისუფლებაში მოსვლის მაღალი შანსი ჰქონდათ ისლამური ორიენტაციის მქონე „სამართლიანობისა და განვითარების“ და პროქურთული ორიენტაციის პარტიას. ბ. ეჯევითის მოსაზრებით, ისლამური და პროქურთული ორიენტაციის პარტიათა წარმატებამ, შეიძლება სერიოზული საფრთხე შეუქმნას ქვეყანაში არსებულ ლაიცისტურ რეჟიმს. მის მოსაზრებას დაუპირისპირდნენ სამთავრობო კოალიციის წევრები დ. ბაჰჩელი და მ. ილმაზი.

თურქეთის პარლამენტმა 2002 წლის 28 ივლისს განაახლა მუშაობა და 1 აგვისტოს მიიღო საბოლოო გა-

დაწყვეტილება ვადამდელი არჩევნების მიმდინარე წლის 3 ნოემბერს გამართვის შესახებ.

ანალიტიკოსთა აზრით, არჩევნებში საზოგადოება ძველ და ტრადიციულ პოლიტიკურ პარტიებს ნაკლებად ენდობოდა და სურდა ხელისუფლებაში ახალი პოლიტიკური ძალების მოსვლა. ვარაუდით, არჩევნებში გამარჯვების რეალური შანსი შედარებით ახალ, ისლამური ორიენტაციის მქონე „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიას ჰქონდა. წინასწარი სოციოლოგიური გამოკითხვების შედეგებიც ქვეყანაში ამ პარტიის ლიდერის რეჯეფ თაიფ ერდოღანის მზარდ პოპულარობაზე მეტყველებდა.

არჩევნებში წარმატების რეალური შანსი გააჩნდათ მემარცხენე ორიენტაციის მქონე „სახალხო-რესპუბლიკურ“ (თავმჯდომარე - დენიზ ბაიკალი) და „ახალი თურქეთის“ (თავმჯდომარე - ისმაილ ჯემი) პარტიებსაც. უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ დ. ბაიკალმა 1999 წლის საპარლამენტო არჩევნებში 10%-იანი ბარიერის გადალახვა ვერ შეძლო და პარლამენტს მიღმა დარჩა. აქედან გამომდინარე, იგი ამ ეტაპზე ხელისუფლებაში მყოფ პოლიტიკურ ძალებთან არ ასოცირდებოდა, რაც მისი პარტიის რეიტინგის ზრდას მნიშვნელოვნად უწყობდა ხელს. ისმაილ ჯემი კი თურქეთის ერთ-ერთ ყველაზე პოპულარულ და წარმატებულ პოლიტიკურ მოღვაწედ ითვლებოდა, მის მიერ ფორმირებული პარტია საზოგადოებაში ნოვატორული იდეებისა და მიდგომების გამტარებელ ძალად აღიქმებოდა. წინასწარჩევნო პერიოდში დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა საკითხს, თუ რომელ პარტიაში გაერთიანდებოდა სახელმწიფო მინისტრი ქემალ დევრიში? მისი განევრიანება იმ პოლიტიკური ერთეულის რეიტინგს მნიშვნელოვნად გაზ-

რდიდა. 2002 წლის 5 აგვისტოს იგი გადადგა დაკავებულ თანამდებობიდან, თუმცა ამაში მოულოდნელი არაფერი ყოფილა. ფაქტი ერთია, რომ მისი სახელი ბოლო დროს ხშირად ასოცირდებოდა ყოფილ საგარეო საქმეთა მინისტრ ისმაილ ჯემთან და მის პარტიასთან. 15 აგვისტოს ქ. დევრიშის განცხადებამ თავისი არჩევანის მემარცხენე-ცენტრისტულ „სახალხო-რესპუბლიკურ“ პარტიაზე შეჩერების შესახებ ქვეყნის პოლიტიკურ წრეებში არაერთგვაროვანი რეაქცია გამოიწვია. განცხადების თანახმად, მისი მიზანი არჩევნების წინ მემარცხენე-ძალების გაერთიანება იყო. ამისკენ მოუწებდა, „ახალი თურქეთისა“ და „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიები, თანაც ისე, რომ მემარცხენე ძალების ხელისუფლების სათავეში მოსვლის შემთხვევაში თვითონ უარს ამბობდნენ პრემიერ-მინისტრის პოსტზე და აღნიშნულ თანამდებობას როტაციული პრინციპით ორორი წლის განმავლობაში ისმაილ ჯემსა და დენიზ ბაიკალს სთავაზობდა. ი. ჯემმა უარი განაცხადა ასეთ შემოთავაზებაზე, რაც საკმარისი აღმოჩნდა ქ. დევრიშისათვის, რათა არჩევანი დ. ბაიკალზე შეეჩერებინა, რაც ცხადია, არაერთგვაროვნად იქნა აღქმული. ერთნი ფიქრობდნენ, რომ მისი ეს ნაბიჯი რ. ერდოღანის ისლამური „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის ხელისუფლების სათავეში ერთპიროვნულად მოსვლის აღკვეთის სურვილმა განაპირობა. მეორენი კი მიიჩნევდნენ, რომ ქ. დევრიშის ახალი თურქეთის პარტიაში განვერიანების შემთხვევაშიც კი კითხვის ნიშნის ქვეშ რჩებოდა აღნიშნული პარტიის მიერ 10%-იანი საარჩევნო ბარიერის გადალახვის საკითხი.

სექტემბრისათვის ქვეყანაში საარჩევნო სამზადისი სრული დატვირთვით მინდინარეობდა, რაც ძირითადად

პარტიებს შორის წინასაარჩევნო ბლოკების ჩამოყალიბებასა და პარტიული სიების ახალი წევრებით გამტკიცების მცდელობაში გამოიხატებოდა. მაგალითად: სამთავრობო კოალიციის წევრი პარტიებიდან „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტია ყოველგვარ საარჩევნო ბლოკში გაერთიანების კატეგორიული წინააღმდეგი იყო. პრემიერ-მინისტრ ბ. ეჯევიტის „დემოკრატიული-მემარცხენე“ პარტია კი არჩევნების წინ დეპუტატთა ნახევარმა დატოვა. კოალიციის მესამე წევრმა - „დედა-სამშობლოს“ პარტიამაც დეპუტატთა დიდი რაოდენობა დაკარგა, ამ შემთხვევაში მიზეზად მ. ილმაზისადმი უნდობლობას ასახელებდნენ.

როგორც ადგილობრივ, ისე საერთაშორისო საინფორმაციო საშუალებებში დიდი რეზონანსი გამოიწვია 20 სექტემბერს უმაღლესი საარჩევნო კომისიის მიერ გამოტანილმა დადგენილებამ, რომლის მიხედვით „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის ლიდერს რ. ერდოღანსა და ცნობილ ისლამისტ ნ. ერბაქანს აკრძალათ არჩევნებში დეპუტატობის კანდიდატის სტატუსით მონაწილეობის მიღება. ისინი კონსტიტუციის 312-ე მუხლით იყვნენ ნასამართლევნი, რაც იდეოლოგიური დანაშაულის ჩადენისა და ანარქისტული მოღვაწეობის ნაქეზების გამო პოლიტიკურ მოღვაწეობაში გარკვეულ შეზღუდვებს ითვალისწინებდა, მათ შორის, პარლამენტის წევრად არჩევის უფლების ჩამორთმევასაც. მიუხედავად იმისა, რომ იმ დროისათვის პარლამენტის მიერ გაუქმებული იყო 312-ე მუხლის მეორე ნაწილი, უმაღლესმა საარჩევნო კომისიამ შეუძლებლად მიიჩნია ძველი ფორმულირების მიხედვით გასამართლებული პირების უდანაშაულოდ ცნობა. ამას დაემატა საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება, რომელიც აიძულებდა რ. ერდოღანს პარტიის დამფუძნებ-

ლის სტატუსზე უარი ეთქვა და თავმჯდომარის თანამდებობა დაეტოვებინა. იგი გადაწყვეტილების მხოლოდ პირველ ნაწილს დაემორჩილა. მიმომხილველთა აზრით, ერდოლანი მემკვიდრის ვინაობას არჩევნების შემდეგ დაასახელებდა.

არჩევნების წინ ეჭვს არ იწვევდა ის გარემოება, რომ 10%-იან საარჩევნო ბარიერს გადალახავდა „სახალხო-რესპუბლიკური“ და „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიები. მესამე პარტია, რომელსაც წარმატებას უწინასწარმეტყველებდნენ „ჭეშმარიტი გზის“ პარტია იყო.

კონსტიტუციის თანახმად, პრეზიდენტის განკარგულებით სამთავრობო კაბინეტის ჩამოყალიბება იმ პარტიას დევალუბოდა, რომელიც არჩევნებში ხმათა უმრავლესობას მოიპოვებდა და შესაბამისად, პრემიერ-მინისტრის ადგილსაც ის დაიკავებდა. მსგავს სიტუაციაში სამართლებრივ გადაწყვეტილებას მიიღებდა ქვეყნის პრეზიდენტი აჰმედ ნეჯდეთ სეზერი.

2002 წლის 3 ნოემბერს თურქეთში ჩატარდა ვადამდელი საპარლამენტო არჩევნები, რომლებშიც მონაწილეობა მიიღო ამომრჩეველთა დაახლოებით 80%-მა. შედეგების მიხედვით, არჩევნებში მონაწილე 19 პარტიიდან, 10%-იანი ბარიერი გადალახა მხოლოდ „სამართლიანობისა და განვითარების“ და „სახალხო-რესპუბლიკურმა“ პარტიებმა.

ამომრჩეველთა ხმების მონაპოვართ „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიამ 550 სადეპუტატო მანდატიდან მიიღო 363, რაც ხელისუფლების სათავეში აღნიშნული პარტიის ერთპიროვნული მოსვლის მაუწყებელი იყო.

1	სამართლიანობისა და განვითარების პარტია (AKP)	34.1	363
2	სახალხო-რესპუბლიკური პარტია (CHP)	19.02	178
3	დამოუკიდებელი დეპუტატები		9

არჩევნებში ისლამური პარტიის გამარჯვებასთან დაკავშირებით მიმომხილველები აღნიშნავენ, რომ 1983-1987 წლების შემდეგ თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში მსგავსი ფაქტი (ერთი პარტიის ხელისუფლების სათავეში მოსვლა) არ მომხდარა.

არჩევნების შედეგად, პარლამენტს მიღმა დარჩნენ როგორც ქვეყნის ხელისუფლების სათავეში მყოფი კოალიციური მთავრობის წევრები, ასევე პარლამენტში წარმოდგენილი სხვა ოპოზიციური პარტიები.

არჩევნების შემდეგ დღის წესრიგში დადგა პრემიერ-მინისტრის საკითხი. ერთ-ერთ რეალურ კანდიდატად „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის თავმჯდომარის პირველი მოადგილე პოლიტიკურ საკითხებში აბდულა გული განიხილებოდა, რომელსაც პოლიტიკური მოღვაწეობის საკმაოდ დიდი გამოცდილება ჰქონდა. აქვე უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ ქვეყნის პრეზიდენტი სეზერი არჩევნების შემდეგ სიმპათიებით იყო გამსჭვალული თურქეთის კონტროლის პალატის ყოფილი თავმჯდომარის ვეჯდი გიონულის მიმართაც. პრემიერ-მინისტრის შესაძლო კანდიდატურად იმ პერიოდში სახელდებოდა აგრეთვე ცნობილი თურქი სახელმწიფო მოღვაწეები: აბდულქადირ აქსუ და ბიულენტ არდინჩი, თუმცა პოლიტიკოსთა აზრით, ახალი პრემიერის მოღვაწეობა მოკლევადიანი იქ-

ნებოდა, რადგანაც ერდოლანის პოლიტიკურ აკრძალვებს ვადა 2003 წლის იანვარში გასდიოდა.

363 სადეპუტატო მანდატის მფლობელ „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიას 4 დამოუკიდებელი ან „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიის დეპუტატის მხარდაჭერით შეეძლო კონსტიტუციაში ცვლილებების შეტანისათვის აუცილებელი ხმების საერთო რაოდენობის ორი მესამედის მოგროვება, რაც მას შესაბამისი საკანონმდებლო ცვლილებების განხორციელების საშუალებას მისცემდა.

არჩევნების შესახებ პირველი შეფასებები რიგ პარტიათა ლიდერებმა წინასწარი შედეგების გამოქვეყნებისთანავე გააკეთეს. „დედასამშობლოს“ პარტიის თავმჯდომარის მოადგილემ სელჩუკ ფეჰლ ივანოლლუმ უარყო ერთპარტიული პარლამენტის კანონიერება.

პრემიერ-მინისტრმა ბ. ეჯევითმა არჩევნების შედეგებით თავისი უკმაყოფილება გამოხატა. მისი აზრით, სამთავრობო კოალიციის წევრმა პარტიებმა ვადამდელი არჩევნების ჩატარების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებით საკუთარ თავს თვითმკვლელობის განაჩენი გამოუტანეს. ეჯევითმა ეჭვი გამოთქვა „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის დემოკრატიული ფასეულობებისადმი ერთგულებაზე. ის ფაქტი, რომ აღნიშნულ პარტიას ხელისუფლების სათავეში მოსვლის შემთხვევაში თავისი სამომავლო პროგრამის შესახებ არ განუცხადებია, მას ოპტიმიზმის საფუძველს არ აძლევდა. თუმცა, მან მაინც გამოთქვა იმედი, რომ „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია ლაციზმისა და დემოკრატიის გზით ივლიდა.

„ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის ლიდერმა დევლეთ ბაჰჩელმა საკუთარ თავზე აიღო პასუხისმგებლობა არჩევნებში პარტიის წარუმატებლობის გამო.

რ. ერდოლანის განცხადებით, „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის არჩევნებში გამარჯვება თურქეთში ახალი ეპოქის დასაწყისი იყო. სპეციალურ ინტერვიუში მან განაცხადა, რომ კოპენჰაგენის სამიტამდე დარჩენილ მოკლე დროში მისი პარტია ძალ-ღონეს არ დაზოგავდა, რათა სრულფასოვნად შეასრულოს თურქეთის ევროკავშირში განწევრიანების პროცესის შეუფერხებლად წარმართვისათვის ყველა აუცილებელი პირობა, რაც შეეხება პრემიერ-მინისტრის კანდიდატურას, იგი პრეზიდენტთან მოლაპარაკებით გადაწყდებოდა. ყურნალისტებთან შეხვედრა ერდოლანმა მუსტაფა ქემალ ათათურქის სიტყვებით დაიწყო: „ძალაუფლება უპირობოდ ხალხს ეკუთვნის,“ რითაც ლაიციზმის პრინციპებისადმი თავისი ერთგულება დაადასტურა.

რ. ერდოლანმა არჩევნების შეფასებისას გამოყო რიგი მნიშვნელოვანი საკითხები, რამაც ქვეყანაში შექმნილი სიტუაციის განმუხტვა გამოიწვია. პრესკონფერენციაზე მან ისაუბრა იმ ძირითადი გარანტიების შესახებ, რასაც „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია ქვეყნის მოსახლეობას ჰპირდებოდა, რომ ხელისუფლება პატივისცემით მოეკიდებოდა მოქალაქეთა ცხოვრების წესს; დააჩქარებდა ევროპის კავშირში თურქეთის სრულფასოვანი განწევრიანების პროცესს; გაძლიერდებოდა თურქეთის მსოფლიო საზოგადოებებში ინტეგრაცია; წაახალისებდა უცხოურ კაპიტალდაბანდებების განხორციელების პროცესს; გააგრძელებდა მსოფლიო სავალუტო ფონდის პროგრამების განხორციელებას და სხვა. ის შეეხო სხვა საკითხებსაც: კერძოდ, თავსაბურავის თემას, რომელიც საზოგადოებაში დაპირისპირების მიზეზს წარმოადგენდა, უპირატესობა არ მიენიჭება მას და მოხდებოდა აღნიშნული პრობლემის ურთიერთდათმობათა გზით გადაწყვეტა;

დაცული იქნებოდა რწმენის თავისუფლება, პატივისცემით მოეკიდებოდნენ ქვეყნის ნებისმიერი მოქალაქის რელიგიურ აღმსარებლობას; ცხოვრებაში გაატარებდნენ საკანონმდებლო ცვლილებებს ეროვნულ უმცირესობისათვის მშობლიურ ენაზე ტელე-რადიო მაუწყებლობის განხორციელებასა და განათლების მიღებას; ქვეყნის სამხედრო ხელისუფლებასთან შეთანხმებით შემოღებულ იქნება ფასიანი სამხედრო სამსახური, რომელიც ბიუჯეტში შემოსავლების გაზრდის მნიშვნელოვან წყაროდ გადაიქცევა და სხვა.

თურქეთში გამართულ საპარლამენტო არჩევნებს ფართო გამოხმაურება მოჰყვა მსოფლიო მასობრივ საინფორმაციო საშუალებებში. ტელეკომპანია STT-მ, არჩევნების შედეგები „პოლიტიკურ მიწისძვრად“ შეაფასა და ტრადიციული პარტიების წარმატებლობა თურქეთში არსებულ ეკონომიკურ კრიზისს დაუკავშირა.

ფრანგული საინფორმაციო სააგენტო FAK-ის შეფასებით, ქვეყანა, სადაც დემოკრატიული ფასეულობების შენარჩუნება არმიის ძალისხმევით ხდება, პოლიტიკური სტაბილურობისაგან შორსაა. სააგენტოს განცხადებით, სამთავრობო კოალიციის წევრი პარტიებიდან ეკონომიკური კრიზისით შეწუხებული მოსახლეობის პროტესტის გამო ვერცერთმა ვერ შეძლო საარჩევნო ბარიერის გადალახვა.

თურქეთის საქმიანი და პოლიტიკური წრეები „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის მიერ მემარჯვენე ცენტრისტული პოზიციის დაკავებას ელიან, რაც, მათი აზრით, აღნიშნულ ძალას უფრო მეტ წარმატებას მოუტანს, ვიდრე რადიკალური ისლამის გზით სვლისას. თურქეთში 3 ნოემბერს გამართულმა საპარლამენტო არჩევნებმა დადებითი გამოხმაურება ჰპოვა

მსოფლიო საზოგადოებრიობის (საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, ევროპის კავშირი) მხრიდანაც. მსოფლიოს წამყვანმა ქვეყნებმა ერდოლანის ხელისუფლებასთან თანამშრომლობის სურვილი დაადასტურეს. არჩევნების შედეგებით კმაყოფილება გამოხატეს ქვეყნის საფინანსო-ეკონომიკურმა წრეებმაც. გავლენიანი თურქი ბიზნესმენების აზრით, ხელისუფლების სათავეში ერთი პარტიის მოსვლამ ეკონომიკური რეფორმების გატარების პროცესი უნდა გააადვილოს, რაც ქვეყნის კრიზისიდან გამოსვლას შეუწყობდა ხელს. ერდოლანის დამამედებელმა და მომრიგებლურმა განცხადებებმა ხელი შეუწყო ქვეყანაში პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობის სწრაფ სტაბილიზაციას.

არჩევნებში მემარჯვენე ცენტრისტული პარტიების კრახი საბედისწერო აღმოჩნდა. „ჭეშმარიტი გზის“, „დედასამშობლოს“ და „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიების ლიდერებმა (თ. ჩილერი, მ. ილმაზი და დ. ბაჰჩელი) არჩევნების შემდეგ განაცხადეს პარტიის თავმჯდომარის პოსტიდან გადადგომისა და აქტიური პოლიტიკური მოღვაწეობის დასრულების შესახებ. უფლებამოსილების მოხსნის განცხადებით პრეზიდენტის წინაშე წარსდგა პრემიერ-მინისტრი ბ. ეჯევითი. პრეზიდენტმა ა. ნ. სეზერმა დააკმაყოფილა აღნიშნული მოთხოვნა, თუმცა, ეჯევითს სთხოვა ხელისუფლების სათავეში დარჩენა ახალი მთავრობის ჩამოყალიბებამდე.

2002 წლის 18 ნოემბერს ქვეყნის პრეზიდენტმა ა. სეზერმა პრემიერ-მინისტრის თანამდებობა და 58-ე მთავრობის ჩამოყალიბება დაავალა ერდოლანის პირველ მოადგილეს - აბდულა გულს.

პრემიერად აბდულა გულის მოსვლის შემდეგ დღის წესრიგში დადგა აუცილებლობა პარლამენტს მოკლე დროში მიეღო ის საკონსტიტუციო ცვლილებები, რომლის შედეგად ერდოლანის პრემიერ-მინისტრად გახდომას სამართლებრივი წინააღმდეგობა აღარ ექნებოდა.

საკონსტიტუციო ცვლილებების შედეგად, რ. ერდოლანს მიეცა უფლებამოსილება მონაწილეობა მიეღო საპარლამენტო არჩევნებში, რომელშიც ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა.

2003 წლის 14 მარტს ერდოლანი გახდა თურქეთის რესპუბლიკის პრემიერ-მინისტრი, რომელსაც ქვეყნის პრეზიდენტმა სეზერმა ოფიციალურად დაავალა 59-ე მთავრობის ჩამოყალიბება.

როგორც ვხედავთ, საერო, რესპუბლიკური თურქეთის უმაღლეს სახელისუფლებო ეშელონებში მთავარ პარტიად და ქვეყნის მეორე პირად მოგვევლინა ისლამური ორიენტაციის „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია, რომელსაც გააჩნდა ყველა სახელისუფლებო ბერკეტი და მოსახლეობაში აქტიური მხარდაჭერა იმისა, რომ მომავალ 2007 წლის საპრეზიდენტო არჩევნებში ის წამოაყენებდა თავის კანდიდატურას.

2007 წლის დასაწყისში, თურქეთში არსებულმა შიდა პოლიტიკურმა მოვლენებმა მთავრობაზე დიდი გავლენა მოახდინა, რაც აგრეთვე დაკავშირებული იყო პრეზიდენტის წინასაარჩევნო კამპანიასთან, რადგან ახალი პრეზიდენტის არჩევით თურქეთის პოლიტიკა შვიდი წლით წინასწარ იქნებოდა განსაზღვრული.

2007 წლის აპრილში თურქეთის პოლიტიკური ძალები მიმართული იყო საშინაო პოლიტიკის კურსზე. ერთ მხარეს იდგნენ – მოქმედი პრეზიდენტი (აჰმედ ნეჯდეთ სეზერი), ჯარი, პროფკავშირები, უნივერსიტე-

ტის რექტორები, ოპოზიციური პარტიები, ხოლო მეორე მხრივ – მმართველი „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია.

მხარეთა დაპირისპირების ძირითადი მიზეზი მოქმედი პრემიერ-მინისტრის რეჟეფ თაიფ ერდოღანის მიერ პრეზიდენტის თანამდებობაზე თავისი კანდიდატურის დასახელება იყო, რასაც ოპოზიციის მხრიდან 2007 წლის 14–15 აპრილს ანკარაში ნახევარმილიონიანი მიტინგი მოჰყვა.

აბდულა გული

თავად ერდოღანი და მისი მომხრეები აქტიურ მოლაპარაკებებს აწარმოებდნენ მხარდამჭერ პარლამენტის წევრებთან, ახალგაზრდულ და ქალთა ორგანიზაციებთან.

2007 წლის 18 მარტს, მმართველმა პარტიამ, შვიდსაათიანი შეხვედრის დროს განიხილა ერდოღანის საკითხი პრეზიდენტობის კანდიდატობასთან დაკავშირებით. პარტიამ თავად ერდოღანს მიანდო ამ საკითხის გადაწყვეტა. დიდი ფიქრის შემდეგ, რეჟეფ თაიფ ერდოღანმა მოხსნა თავისი კანდიდატურა და პრეზიდენტობის კანდიდატად დაასახელა თავისი მოადგილე, საგარეო საქმეთა მინისტრი აბდულა გული.

მმართველი „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიიდან აბდულა გულის პრეზიდენტობის კანდიდატად დასახელებამ ოპოზიციის, საერო და სამხედრო ელიტის გაღიზიანება გამოიწვია. მთელ ქვეყანაში გაიმართა საპროტესტო აქციები, რომლებშიც მონაწილეობა მილიონობით ადამიანმა მიიღო. დემონსტრანტებმა მმართველი პარტია სახელმწიფოს საერო პრინ-

ციკლების უარყოფასა და თურქეთის ისლამიზაციის მცდელობაში დაადანაშაულებს. გენშტაბის ხელმძღვანელების გამოსვლებში საუბარი იყო სახელმწიფოში არსებული ისლამიზაციის საფრთხის შესახებ, ხოლო ცენტრალური საინფორმაციო საშუალებები კი ახალი სამხედრო გადატრიალების შესახებ ლაპარაკობდნენ.

თურქეთში შექმნილმა წინააღმდეგობამ და დაძაბულობამ, ქვეყანა ვადამდელ საპარლამენტო არჩევნებამდე მიიყვანა.

2007 წლის 22 ივლისს თურქეთში ჩატარდა საპარლამენტო არჩევნები, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო 42.5 მილიონმა ამომრჩეველმა. 10%-იანი ბარიერი გადალახა სამმა პოლიტიკურმა პარტიამ.

№	პარტიის დასახელება	პროცენტი	დეპუტატების რაოდენობა
1	სამართლიანობისა და განვითარების პარტია (AKP)	46,58	341
2	სახალხო-რესპუბლიკური პარტია (CHP)	20,87	112
3	ნაციონალური მოძრაობის პარტია (MHP)	14,27	71
4	დემოკრატიული პარტია (DP)	5,41	-
5	დამოუკიდებელი	5,19	26

პრემიერ-მინისტრ რეჯეფ თაიფ ერდოღანის „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიამ, 2002 წლის საპარლამენტო არჩევნებთან შედარებით, ხმების რაოდენობა 34,1 პროცენტიდან 46,47 პროცენტამდე გაზარდა. თუმცა წინა მოწვევის პარლამენტისაგან განსხვავებით, პარტიას დეპუტატთა ნაკლები რაოდენობა

ეყოლებოდა. რისი მიზეზიც გახლდათ ორი ოპოზიციური პარტიის ათპროცენტიანი საარჩევნო ბარიერის გადალახვა.

მმართველმა პარტიამ ბოლოს 53 წლის წინათ შეძლო არჩევნებში უკეთესი შედეგის ჩვენება. მსგავსი წარმატების მიღწევა 1954 წელს „დემოკრატიულმა“ პარტიამ მოახერხა. ამის შემდეგ ყველა მმართველი პარტია კარგავდა მხარდამჭერთა რაოდენობას. 2007 წლის არჩევნების შედეგები პრემიერ-მინისტრის მორალური გამარჯვებაც იყო. მხარდამჭერებთან შეხვედრისას ერთდოლანი აცხადებდა, რომ „დემოკრატიამ თურქეთში ძალიან მნიშვნელოვანი ტესტი ჩააბარა. ვისთვისაც არ უნდა მიგეცათ ხმა, ჩვენ პატივს ვცემთ თქვენს არჩევანს და განსხვავებულ აზრს. ჩვენი პასუხისმგებლობაა დავიცვათ რესპუბლიკის პრინციპები, რაც მუსტაფა ქემალ ათათურქმა დაუსახა თურქ ერს.“

2007 წლის საპარლამენტო არჩევნების შედეგები, ოპოზიციური „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიის ლიდერის დ. ბაიკალისათვის არასასიამოვნო ინფორმაცია იყო. პარლამენტს დაუბრუნდა ულტრამემარჯვენე „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტია, დევლეთ ბახჩელის ხელმძღვანელობით.

პარლამენტში განსაკუთრებით დიდი რაოდენობით მოხვდნენ (28) დამოუკიდებელი დეპუტატები, რაც დიდი წარმატება იყო. მათ შორის 25 დეპუტატი „ქურთული დემოკრატიული“ პარტიის წევრები იყვნენ.

2007 წლის 20 აგვისტოს ჩატარდა პრეზიდენტის არჩევნების პირველი ტური, რომელსაც ბოიკოტი გამოუცხადა მეჯლისში შემავალმა ოპოზიციურმა პარტიებმა. შედეგად, არჩევნების პირველ ტურში პრეზიდენტობის ერთადერთმა კანდიდატმა აბდულა გულიმ ფარული კენჭისყრით მოაგროვა 367 ხმა, რაც საკმარისი არ

აღმოჩნდა გამარჯვებისათვის. თურქეთის კონსტიტუციის მიხედვით, პირველ და მეორე ტურში, 550 ადგილიან მეჯლისში პრეზიდენტობის კანდიდატმა ხმათა კონსტიტუციური უმრავლესობა უნდა მოაგროვოს.

2007 წლის 28 აგვისტოს, თურქეთის პარლამენტმა მესამე ტურში, სახელმწიფოს ახალი მეთაური ხმათა უმრავლესობით აირჩია. სახელმწიფოს მეთაურის უფლებამოსილება 56 წლის აბდულა გულმა ქვეყნის მოქმედი პრეზიდენტისაგან (ახმედ ნეჯდეთ სეზერი) ანკარაში, ჩანკაიშის რეზიდენციაში გადაიბარა.

2007 წლის 21 ოქტომბერს თურქეთში მმართველი პარტიის ინიციატივით ჩატარდა რეფერენდუმი საკონსტიტუციო ცვლილებების (მათ შორის პრეზიდენტის პირდაპირი არჩევის) შესახებ. ცვლილებებს მხარი დაუჭირა მასში მონაწილეთა 68,95%-მა. მმართველმა პარტიამ აღნიშნული ცვლილებების შემდეგ განაგრძო ახალი რეფორმების გატარება.

„სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის ამ ცალსახა წარმატებების მიუხედავად, ლაიცისტურად მიჩნეულ ძალებს არ შეუწყვეტიათ ბრძოლა. ერთ-ერთი ბოლო გაბრძოლება იყო 2008 წელს საკონსტიტუციო სასამართლოში მმართველი პარტიის დახურვის მოთხოვნით საქმის აღძვრა. აღნიშნული საქმე პარტიის სასარგებლოდ დასრულდა.

თუმცა არც სამართალდამცავი ორგანოები მსხდან რან გულხელდაკრეფილნი. 2007 წლიდან დაიწყო და დღემდე გრძელდება ე. წ. „ერგენეკონის საქმის“ გამოძიება, რომელსაც თან ახლავს ათეულობით სამხედროს, ყურნალისტის, მეცნიერების, პოლიტიკოსებისა და ა. შ. დაჭერის ტალღები. მათ ბრალად ედებათ ტერორისტული ორგანიზაციის შექმნა, რომელსაც უნდა გამოეწვია არეულობები ქვეყანაში. შექმნილი ქაოსის

ფონზე კი გაეხსნებოდათ გზა სამხედრო გადატრიალების მოწყობისათვის. ორგანიზაციას ჰქონდა 6 სამმართველო (მათგან 4 სამხედრო და 2 სამოქალაქო).

გავრცელებული ინფორმაციით, ორგანიზაციას ჰყავდა შეიარაღებული დანაყოფები, გააჩნდათ მოქმედების კონკრეტული გეგმა. არსებობს ეჭვი, რომ მათ კავშირი ჰქონდათ თურქეთში მოქმედ სხვა ტერორისტულ ორგანიზაციებთანაც.

ე. ნ. „ერგენეკონის საქმე“ იმითაც არის განსაკუთრებული თურქეთის ისტორიისათვის, რომ პირველად მოხდა მოქმედი თურქი სამხედრო მოსამსახურეების (მათ შორის გენერლების) დაკავება–გასამართლება.

როგორც გამოძიების მასალებიდან ჩანს, აღნიშნულმა ორგანიზაციამ მის გაშიფვრამდე უკვე მოასწრო გარკვეული სახის ტერორისტული აქტების ჩატარება.

ორგანიზაციის წინააღმდეგ თურქეთის სხვადასხვა გუბერნიაში განხორციელებული დაკავებებისა და ჩხრეკების დროს სამართალდამცავმა ორგანოებმა ამოიღეს შეიარაღების დიდი პარტიები და დოკუმენტაცია, რაც გამოძიებაზე წარმოდგენილ იქნა სამხილის სახით.

საინტერესოა, რომ დაკავებულთა მიმართ სიმპათიები გამოთქვეს როგორც მემარჯვენე, ისე მემარცხენე ძალებმა (მათ შორის ოპოზიციურმა პოლიტიკურმა პარტიებმა).

აღსანიშნავია, რომ ე. ნ. „ერგენეკონის საქმესთან“ დაკავშირებული ძიება ჯერჯერობით არ დასრულებულა და როგორც თურქი მიმომხილველები ვარაუდობენ, შესაძლებელია მას დაჭერების ახალი სერია მოჰყვეს.

2009 წლის 29 მარტს თურქეთში, მძიმე ეკონომიკური და პოლიტიკური ვითარების ფონზე ჩატარდა ადგილობრივი არჩევნები, რომელშიც მონაწილეობდა

21 პოლიტიკური პარტია და დამოუკიდებელი კანდიდატები.

ადგილობრივი არჩევნები თურქეთში მძიმე და დაძაბულ ვითარებაში მიმდინარეობდა. საარჩევნო უბნებზე არეულობის დროს დაიღუპა შვიდი, ხოლო დაიჭრა ასამდე ადამიანი.

თურქეთის მასშტაბით 177.221 საარჩევნო უბანზე 70 მილიონიდან ხმა მისცა 48 მილიონმა ამომრჩეველმა. მმართველმა „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიამ ამომრჩეველთა 38,17% მოიპოვა. 23,5%-ით მეორე ადგილზე გავიდა „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტია, 14,3%-ით მესამე ადგილი დაიკავა „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიამ.

მმართველმა პარტიამ შეინარჩუნა თავიანთი პოსტები თურქეთის დიდ ქალაქებში, როგორცაა: სტამბული და ანკარა, მაგრამ დათმო პოზიციები ანტალიაში, დიარბაქირსა და იზმირში.

არჩევნების შემდეგ ერდოლანმა განაცხადა: „ჩვენ მივიღეთ გამოწვევა ხალხისაგან და ავიღეთ მათგან მაგალითი.“

„სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის ინიციატივით 2010 წლის 12 სექტემბერს ჩატარდა რეფერენდუმი საკონსტიტუციო ცვლილებებზე. ამჯერად რეფორმების პაკეტი მოიცავდა 26 მუხლის ცვლილებას. რეფერენდუმში მონაწილე 57,88%-მა მხარი დაუჭირა შემოთავაზებულ წინადადებას.

რეფერენდუმის შედეგად ცვლილებები განხორციელდა საკონსტიტუციო და სამხედრო სასამართლოებში, მოსამართლეთა და პროკურორთა უმაღლეს საბჭოებში; გაიზარდა ადამიანის უფლებები, შეიცვალა პარლამენტის უფლებამოსილების ვადა და ა. შ.

ერდოლანის მთავრობის ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული პროექტი იყო ე. წ. „ქურთული ინიციატივა“, რომელიც მიზნად ისახავდა ქურთული წარმოშობის მოქალაქეების წინაშე არსებული პრობლემების მოგვარებას. ამ მიზნით თურქეთის სახელმწიფო ტელევიზიაში 24 საათიანი მაუწყებლობა დაიწყო ქურთულენოვანმა არხმა, გაიხსნა ქურთული ენის შემსწავლელი კურსები და ფაკულტეტები უმაღლეს სასწავლებლებში; შემუშავდა და განხორციელდა სოციალური და ეკონომიკური ხასიათის პროექტები ქვეყნის სამხრეთ-აღმოსავლეთში მცხოვრებ მოქალაქეებისათვის. თუმცა ამის

რ. ერდოლანი და ა. გული

მიუხედავად, პროქურთულ ორგანიზაციებს მაინც არასაკმარისად მიაჩნდათ ხელისუფლების ქმედებები. ისინი მოითხოვენ ე. წ. „დემოკრატიულ ავტონომიას“, რაც მიუღებელია თურქეთის ხელისუფლებისათვის. შედეგად, „ქურთისტანის მუშათა“ პარტია ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე სხვადასხვა ინტენსიურობით აწყობდა ტერორისტულ აქტებს, რასაც ასეულობით ადამიანის სიცოცხლე ეწირებოდა. ხშირი იყო შეიარაღებული შეტაკებები თურქეთის პოლიციასა და სამხედროებთან.

2011 წლის 21 თებერვალს, თურქეთის მმართველი „სამარ თლიანობისა და განვითარების“ პარტია, მეჯლისში შევიდა წინადადებით, რომ მეჯლისის არჩევნები დანიშნულიყო 2011 წლის 12 ივნისს, პარლამენტმა ეს წინადადება 2011 წლის 3 მარტს დაამტკიცა.

2011 წლის 11 აპრილს პოლიტიკურმა პარტიებმა უმაღლეს საარჩევნო საბჭოში წარადგინეს საკუთარი

კანდიდატების სია. 24 პოლიტიკური პარტიიდან ექვსმა განაცხადა უარი მონაწილეობის მიღებაზე, დანარჩენმა 18-მა კი გამოხატა სრული მზადყოფნა ბრძოლისთვის.

წინასწარი მონაცემებით, ხსენებული 18 პარტიიდან 10%-იანი ბარიერს მხოლოდ „სამართლიანობისა და განვითარების“, „სახალხო-რესპუბლიკური“ და „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიები გადალახავენ.

ქურთული „მშვიდობისა და დემოკრატიის“ პარტიამ აირჩია უკვე გამოცდილი და წარმატებული ტაქტიკა. თავისი წარმომადგენლები დამოუკიდებელ კანდიდატებად წარადგინა. კანონით ეს ნებადართულია. სამხრეთ-აღმოსავლეთ საარჩევნო ოლქებში, რომლებიც უპირატესად ეთნიკური ქურთებით არიან დასახლებული, ამ კანდიდატებს გამარჯვების სრულ გარანტიას აძლევდა. ახალი პარლამენტის მუშაობის დაწყების შემდეგ ეს დეპუტატები ჩამოაყალიბებდნენ საკუთარ ფრაქციას და დააფიქსირებდნენ, რომ წარმომადგენდნენ „მშვიდობისა და დემოკრატიის“ პარტიის ინტერესებს.

პარტიათა დანარჩენი ნაწილების მცდელობა, გაერთიანებულიყვნენ ბარიერის გადასალახად, როგორც მოსალოდნელი იყო კრახით დასრულდა.

ერთი შეხედვით, ძალთა ასეთი მარტივი განაწილება არ ხდოდა საპარლამენტო არჩევნების წინასწარჩევნო კამპანიას მძაფრს. საქმე ისაა, რომ გამარჯვების შემთხვევაში მმართველ „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიას (უკვე მესამედ), საშუალება ეძლეოდა, ჩამოეყალიბებინა ერთპარტიული მმართველობა, რაც რეკორდული იქნებოდა თურქეთის მრავალპარტიული სისტემის ფუნქციონირების ისტორიაში. სწორედ ეს

ჰქონდა მიზნად დასახული მმართველ პარტიას და მის ლიდერს - რეჯეფ ერდოღანს.

წინასაარჩევნო მზადების პროცესის ანალიზი გვაძლევს საშუალებას გავაკეთოთ დასკვნა, რომ საარჩევნო მართონი პირველ ეტაპზე ყველაზე წარმატებით და ორგანიზებულად მმართველმა პარტიამ გაიარა. რა თქმა უნდა, დიდ როლს თამაშობს ადმინისტრაციული რესურსიც, თუმცა ასევე უნდა აღინიშნოს ამ პარტიის წინასაარჩევნო ბრძოლის ყველა მიმართულებით გამოყენებული მოქნილი ტაქტიკა და სტრატეგია.

ამ დასკვნას ამყარებდა წინასაარჩევნო გამოკითხვები. მაგალითად, თურქული კვლევითი ცენტრის, Andy-ar – ის მიერ ჩატარებული შედეგებიდან აშკარად ჩანდა, თუ როგორ იმატა მმართველი პარტიის მხარდამჭერთა რაოდენობამ 2010 წლის სექტემბრის შემდეგ, რაც გვაფიქრებინებდა იმას, რომ ეს მართლაც წარმატებული წინასაარჩევნო კამპანიის შედეგი იყო.

„ნაციონალური მოძრაობის“ და „სახალხო-რესპუბლ იკური“ პარტიის წარმატების შემთხვევაში ექსპერტები განიხილავდნენ მათ მიერ კოალიციური მთავრობის ჩამოყალიბების შესაძლებლობას. თუმცა, მოვლენების ამგვარი განვითარება ნაკლებად სავარაუდო იყო, უპირველეს ყოვლისა იმის გამო, რომ პარტიებს შორის დიალოგში საკმაოდ დიდი სირთულეები არსებობდა.

გარდა ამისა, უკანასკნელ პერიოდში „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის გარშემო საკმაოდ დიდი აჟიოტაჟი შეიქმნა (გამოქვეყნდა კანიდატების ეროტიკული სკანდალური ვიდეოები). ექსპერტების წრეში საკმაოდ აქტიურად განიხილებოდა ვერსია, რომ ეს სკანდალები ინიცირებული იყო კონკრეტული პოლიტიკური ძალის

მიერ, იმ მიზნით, რომ ნაციონალისტებს დაეკარგათ 10%-იანი ბარიერის გადალახვის შანსი. არიელ კონემა (ექსპერტთა საბჭოს, Trend-ის წევრი) გამოთქვა მოსაზრება, რომ ეს აჟიოტაჟი ყველაზე მეტად ხელს მმართველ პარტიას აძლევდა, ვინაიდან თუკი ნაციონალისტები ვერ გავიდოდნენ პარლამენტში, ამით „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიას რეალური შანსი ექნებოდა მოეპოვებინა საკონსტიტუციო უმრავლესობა.

ექსპერტთა ნაწილი გამოთქვამდა მოსაზრებას, რომ

თურქეთში პოლიტიკური პარტიების წარმატება არჩევნებზე, განსაკუთრებით მათ ლიდერებზე იყო დამოკიდებული.

ამ ფონზე საინტერესოა 2010 წლის დეკემბერში თურქული სტრატეგიული და სოციალური კვლევების ცენტრის „Metropol“-ის მიერ ჩატარებული გამოკითხვები, რომელთა შედეგად 40.6%-მა პოლიტიკური პარტიის სასურველ ლიდერად დაასახელა რეჯეფ ერდოღანი („სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია), 22.5%-მა ქემალ კილიჩდაროღლუ („სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტია), 8.6%-მა კი დევლეთ ბაჰჩეელი („ნაციონალური მოძრაობა“). ეს ყველაფერი მიუთითებდა იმაზე, რომ მმართველ პარტიას ჰყავდა ქარიზმატული ლიდერი, რაც მრავალი ექსპერტის აზრით, წარმატების ერთ-ერთი საკმაოდ მნიშვნელოვანი წინაპირობა იყო.

რეჯეფ თაიფ ერდოღანის უმთავრესი მიზანი იყო, ქვეყანა სერიოზული არეულობის გარეშე მიეყვანა

რეჯეფ თაიფ ერდოღანის უმთავრესი მიზანი იყო, ქვეყანა სერიოზული არეულობის გარეშე მიეყვანა

საპარლამენტო არჩევნებამდე, ვინაიდან, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მმართველი პარტიის რეიტინგი მკვეთრად შემცირდებოდა.

შიდაპოლიტიკური დესტაბილიზაცია ქვეყანაში შეეძლო გამოეწვია მხოლოდ „ქურთების მუშათა“ პარტიას. თუმცა, 2010 წლის 13 ოქტომბერს ერდოღანმა ქურთების წინამძღოლის, სამუდამო პატიმრობაში მყოფი აბდულა ოჯალანის დახმარებით საპარლამენტო არჩევნებამდე შეძლო მუშათა პარტიასთან მოლაპარაკება. მიუხედავად ამისა, ქურთების საკითხი კვლავ ნომერ პირველ პრობლემად რჩებოდა ქვეყანაში.

წინასაარჩევნო მართონის დროს, პირველი სერიოზული გამწვავება ქურთული „მშვიდობისა და დემოკრატიის“ პარტიის კანდიდატების გამო მოხდა 19 აპრილს, როდესაც უმაღლესმა საარჩევნო საბჭომ სიიდან ამოიღო პარტიის შვიდი კანდიდატი იმ მიზეზით, რომ ისინი ნასამართლევნი იყვნენ, რაც არ აძლევდა მათ უფლებას კენჭი ეყარათ პარლამენტში. ამ გადაწყვეტილების წინააღმდეგ თურქეთის მთელ რიგ პროვინციებში ასეულობით დემონსტრანტი გამოვიდა. მმართველი პარტიის ოპონენტებმა ეს გადაწყვეტილება შეაფასეს, როგორც დემოკრატიულ პრინციპებთან წინააღმდეგობაში მყოფი. ამ ვერდიქტმა კრიტიკა ევროპელი პოლიტიკოსების მხრიდანაც დაიმსახურა.

წარმოქმნილი პრობლემის გადასაჭრელად პრეზიდენტის რეზიდენციაში შედგა შეხვედრა ქვეყნის პრეზიდენტ აბდულა გულსა და დიდი ნაციონალური კრების სპიკერ მეჰმეთ ალი შახინს შორის. შეხვედრამდე თავის განცხადებაში პრეზიდენტმა აღნიშნა: „პრობლემის გადაჭრის საკითხს ყველა კონსტრუქციულად უნდა მიუდ-

გეს... ამასთან, მათი კანდიდატურები მოხსნილია გარკვეული დოკუმენტაციის არწარდგენის გამო.” თავის მხრივ, შახინმა განაცხადა, რომ სურს ეს გადაწყვეტილება გადაიხედოს, თუ კანონმდებლობის მხრიდან არ არის რაიმე ბარიერი ამ კანდიდატებთან დაკავშირებით. შეხვედრიდან 24 საათის შემდეგ ქურთული პარტიის დეპუტატების კანდიდატურები იქნა აღდგენილი.

ქურთული პრობლემა და მისი გადაჭრის გზები წინასაარჩევნო კამპანიის განმავლობაში ბევრი პარტიისთვის პოტენციური მომხრეების რაოდენობის ზრდის სერიოზულ ბერკეტს წარმოადგენდა. „სახალხო-რესპუბლიკურმა“ პარტიამ ამ საკითხთან დაკავშირებით თავისი პროგრამაც კი გამოაქვეყნა. დოკუმენტში შეთავაზებული იყო მთელი რიგი ცვლილებები პოლიტიკურ, სოციალურ, კულტურულ და ეკონომიკურ სფეროებში. განსხვავებით მმართველი პარტიისგან, რომელიც ამტკიცებდა, რომ ქვეყნის აღმოსავლეთ რეგიონების ეკონომიკური განვითარება გადაჭრიდა თურქეთში მცხოვრები ქურთების ყველა პრობლემას. „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიის გენერალური თავმჯდომარე, ქემალ კილიჩდაროღლუ ხაზს უსვამდა ქურთებთან სერიოზული პრობლემების არსებობას დემოკრატიისა და ადამიანთა უფლებების კუთხით.

აპრილში ასევე წამოიჭრა პოლემიკა ქვეყანაში საპრეზიდენტო მმართველობის შემოღების პერსპექტივაზე. მთავრობის ხელმძღვანელი, თავის სამოქმედო გეგმაში აცხადებდა, რომ თურქეთში უნდა ჩატარდეს რეფერენდუმი, ახალ საპრეზიდენტო მმართველობის ფორმაზე გადასვლაზე.

2011 წლის 12 ივლისს თურქეთში ჩატარდა საპარლამენტო არჩევნები, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო 50.2 მილიონმა ამომრჩეველმა. 10%-იანი ბარიერი გადალახა სამმა პოლიტიკურმა პარტიამ.

	პარტიის დასახელება	პროცენტი	დეპუტატების რაოდენობა
1	სამართლიანობისა და განვითარების პარტია (AKP)	49,85	327
2	სახალხო-რესპუბლიკური პარტია (CHP)	25,98	135
3	ნაციონალური მოძრაობის პარტია (MHP)	13,04	53
4	დამოუკიდებელი	6,58	35

როგორც ვხედავთ, საპარლამენტო არჩევნებში „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიამ ტრიუმფალურად, დამაჯერებლად გაიმარჯვა. საერთო ჯამში, მმართველმა პარტიამ შეძლო არა მარტო მიღებული ხმების რაოდენობის გაზრდა, არამედ თურქეთის 81 გუბერნიიდან გაიმარჯვა 61-ში (მათ შორის სტამბოლში, ანკარაში, ტრაპიზონში, ანტალიაში, ართვინში და ა. შ.).

2011 წლის საპარლამენტო არჩევნებში მმართველი პარტიის წარმატების ერთ-ერთ ძირითად ფაქტორად, თურქეთის წარმატებულ ეკონომიკასა და სახელმწიფო უწყებების მუშაობის გაუმჯობესებას მიიჩნევენ. 2010 წელს თურქეთის ეკონომიკის ზრდამ 8,9%

შეადგინა, ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავალი კი 10079 დოლარამდე გაიზარდა.

პარტიის გეგმებში შედის ისეთი პროექტების განხორციელება, როგორცაა: არხების გაყვანა შავი და ეგეოსის ზღვის აუზებში, სტამბულთან ახალი ქალაქის აშენება, ახალი ხიდების, აეროპორტების, საავადმყოფოების მასობრივი მშენებლობა და სხვა.

2011 წლის 12 ივნისის საპარლამენტო არჩევნების შემდეგ, თურქეთში ყველაზე აქტუალური საკითხი საკონსტიტუციო ცვლილებები იყო. გასულ წლის სექტემბერში ჩატარებული რეფერენდუმის დროს, ამ ნაბიჯს მოსახლეობის 58% მიემხრო.

„სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის (AKP) მიერ შემუშავებულ საკონსტიტუციო ცვლილებათა პაკეტში, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი, იუსტიციის სისტემის რეორგანიზაცია იყო, რომელიც მიზნად ისახავდა სამხედროების პოლიტიკური გავლენის შესუსტებას.

თურქეთის რესპუბლიკის ისტორიის მანძილზე პოლიტიკა და ჯარი ერთმანეთისგან გამიჯნული არ ყოფილა. წლების განმავლობაში სამხედროები ქემალისტური რესპუბლიკის პრინციპების სადარაჯოზე იდგნენ. ყოველთვის, როცა პროდასავლური, ანტიკომუნისტური ან სეკულარული პრინციპები საფრთხის ქვეშ დგებოდა, სახელმწიფო საქმეებში თურქული ჯარი ერეოდა. სამხედრო ძალამ, ბოლო 50 წლის განმავლობაში, არჩეული მთავრობა 4-ჯერ გადააყენა. სამხედროების მიერ ჩამოყალიბებული „ღრმა სახელმწიფო“ (Derin Devlet), დროთა განმავლობაში პარალელურ მთავრობად იქცა. იგი წარმოადგენდა „გლადიოს“ ტიპის ქსელს, რომელიც NATO-ს

ქვეყნებში 1950-იან წლებში ჩამოყალიბდა. ამ უკანასკნელის მისია ანტიკომუნისტური კამპანიისა და საბჭოთა ოკუპაციის შემაკავებელი ძალების ცენტრის შექმნა გახლდათ. თავდაპირველად ეს ორგანიზაცია იდეოლოგიური საფრთხეების წინააღმდეგ ინტელექტუალური ელიტის კონსოლიდაციას ითვალისწინებდა. თუმცა პერიოდულად „ღრმა სახელმწიფოს“ ოფიცრები სამხედრო ოპერაციებშიც მონაწილეობდნენ. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, აქცენტი „ქურთების მუშათა“ პარტიის (PKK) მიერ წამოწყებული საშიშ კამპანიაზე გადაიტანეს. „ღრმა სახელმწიფოს“ თურქეთში ორი განშტოება ჰქონდა: 1) სპეციალური სამხედრო ერთეული, რომელიც სამხედრო ელიტისგან შედგებოდა; 2) სამოქალაქო-პოლიტიკური ფრთა.

2007–2012 წლებში, სამხედრო გენერალიტეტის საქმიანობასთან დაკავშირებული გამოძიების დროს, 500–მდე გენერალი და ოფიცერი დააკავეს. პროკურორები დაობდნენ, რომ მკვლევლობების, ტერორიზმის და ქაოსის გამო, თურქეთის სტაბილურობას ექმნებოდა საფრთხე და ახალი სამხედრო გადატრიალებისთვის ნიადაგი მზადდებოდა. დღეს AKP, სასამართლოზე კონტროლის გამკაცრებით, სამხედრო ხუნტის საქმიანობის აღკვეთას ცდილობს.

სამხედროებსა და სამოქალაქო ძალებს შორის დაძაბულობა ეს არის დაპირისპირება ლაიციზმისა და ისლამიზმის მომხრეებს შორის. ქვეყანაში საკანონმდებლო ცვლილებების მიუხედავად, რომელთაც შეზღუდეს არმიის პოლიტიკური როლი, არმიის ვალდებულებები უცვლელი რჩება უკვე 70 წლის განმავლობაში. სახელმწიფოს შიგნით არმია არის სრულიად ავტონომიური ინ-

სტიტუტი. ის მნიშვნელოვან როლს ასრულებს პოლიტიკური გადაწყვეტილებების გამოტანისას და როგორც „სახელმწიფო სუვერენიტეტის მცველი“ აკონტროლებს პოლიტიკურ ხელისუფლებას. „ტერმინი,“ სამხედრო პატრონაჟის სისტემა,“ საკმაოდ ზუსტად აღწერს პოლიტიკურ წყობას, რომელიც ფუნქციონირებს თურქეთში.

პირველად თანამედროვე თურქეთის ისტორიაში 2010 წლის ნოემბერში სამი გენერალი დაითხოვეს თავიანთი პოსტებიდან სამოქალაქო ხელისუფლების გადანაცვლებით. ეს გენერლები არიან იმ 200 ოფიცერს შორის, რომლებიც ეჭვმიტანილნი არიან 2003 წლის სამხედრო გადატრიალების მოწყობის მცდელობაში (საქმე აღიძრა 2010 წელს). გამოძიებამ შეთქმულებით, რომელსაც არ ადასტურებენ სამხედროები, გაამწვავა ურთიერთობა მთავრობასა და არმიას შორის.

სამხედროებსა და ხელისუფლებას შორის დაპირისპირება 2012 წელსაც გრძელდება. ხელისუფლებასთან კონფლიქტის შემდეგ, რასაც შეიარაღებული ძალების ძველი ხელმძღვანელობის გადადგომა მოჰყვა, თურქეთის პრეზიდენტმა აბდულა გულმა დაამტკიცა შეიარაღებული ძალების უმაღლესი ხელმძღვანელობის ახალი შემადგენლობა.

თურქეთის შეიარაღებული ძალების გენერალური შტაბის უფროსად დაინიშნა ქვეყნის ჟანდარმერიის ყოფილი უფროსი ნეჯდეთ ეზელი, სახმელეთო ჯარების ხელმძღვანელობ ა ჩაიბარა გენერალმა ჰაირი ქივრიქოღლუმ, სამხედრო-საზღვაო ძალებს უხელმძღვანელებდა ადმირალი ემინ მურად ბილგელი, ხოლო სამხედრო-საჰაერო ძალებს - გენერალი მეჰმედ ერთენი.

როგორც ცნობილია, თურქეთის შეიარაღებული ძალების უმაღლესმა ხელმძღვანელებმა 2012 წლის მარ-

ტში პროტესტის ნიშნად დატოვეს თავიანთი თანამდებობები, რაც დაკავშირებული იყო არმიის მაღალჩინოსანი ოფიცრებისა და გენერლების დაპატიმრებასთან, რომლებსაც ბრალი ედებოდათ რეჟიმის ეროვნული მთავრობის დამხობის მცდელობაში.

რესპუბლიკური თურქეთის არმია ამჟამად წარმოადგენს საკმაოდ იდეოლოგიზირებულ ლობისტურ ჯგუფს, რომლის უფლებაა – ჩაერიოს ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ჩანერილია კონსტიტუციაში. თურქეთის სამხედრო წრეების პოლიტიკური იდეოლოგიის საფუძველი არის ნაციონალიზმი, ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობა და ათათურქის იდეალებისადმი ერთგულება. თურქულ არმიას აქვს დიდი გავლენა ქვეყნის ეკონომიკაზე კომპანიების ჯგუფის სახით, რომლებიც გაერთიანებული არიან ფონდში – *ჯარის ურთიერთდახმარების ასოციაცია*. უნდა აღინიშნოს, რომ არმია მნიშვნელოვანი პოპულარობით სარგებლობს ქვეყნის მოსახლეობაში, ამასთან არა როგორც უსაფრთხოების გარანტი, არამედ როგორც პოლიტიკური ძალა.

თურქეთში, სამოქალაქო და მილიტარისტულ ინსტიტუტებს შორის დაპირისპირება მხოლოდ აზრთა სხვადასხვაობით არ შემოიფარგლება. დღის წესრიგში ქვეყნის ორიენტაციის საკითხიც დგას - რა პოლიტიკურ გზას აირჩევს ის. დარჩება დასავლეთის მოკავშირედ, თუ მისი საგარეო პოლიტიკა აღმოსავლეთზე, პირველ რიგში, ისლამურ ქვეყნებზე გადაერთვება.

თურქეთი 1960-იანი წლებიდან ევროკავშირში განუერთიანების კანდიდატი ქვეყანაა. AKP-ს პირველი ვადის დროს გატარებულმა რეფორმებმა, ევროკავშირთან მოლაპარაკებების განახლებას ბიძგი მისცა. სხვადასხვა დოკუმენტში ხაზგასმულ რეფორმებში, რომლებსაც

ბრიუსელი მხარს უჭერს, საკონსტიტუციო ცვლილებებიც იგულისხმება. მაგრამ ორგანიზაციაში თურქეთის მიღებას საფრანგეთი და გერმანია ეწინააღმდეგებიან. შედეგად, განეწინააღმდეგებინა იმედიც ნელ-ნელა იკლებს. მოსალოდნელია, რომ ევროპიზაციის სახელით მომხდარ დემოკრატიზაციას, თურქეთის ისლამიზაცია მოჰყვეს და ქვეყანამ პროდასავლური საგარეო კურსიდან საბოლოოდ გადაუხვიოს.

თურქეთის პრემიერ-მინისტრმა რეჯეფ თაიფ ერდოღანმა 2011 წლის 8 ივლისს მეჯლისში წაიკითხა ახალი, რიგით 61-ე მთავრობის პროგრამა, რომელიც იქცევა მომავალი ოთხი წლის თურქეთის საშინაო პოლიტიკის მთავარ მამოძრავებელ ძალად.

მიმომხილველები ვარაუდობენ, რომ თურქეთში საკონსტიტუციო ცვლილებების განხორციელების შემდეგ, პრემიერი რეჯეფ თაიფ ერდოღანი სერიოზულად იფიქრებს საპრეზიდენტო არჩევნებზე საკუთარი კანდიდატურის დაყენებაზე.

2011 წლის 12 ივლისის არჩევნებში რეჯეფ თაიფ ერდოღანის პარტიის გამარჯვებამ კიდევ ერთხელ აჩვენა ის კურსი, რასაც „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია ახორციელებს და რომელსაც მხარს უჭერს თურქეთის მოსახლეობის დიდი ნაწილი.

საკონტროლო კითხვები:

- 1) დაახასიათეთ თურქეთის საშინაო პოლიტიკური მდგომარეობა XX საუკუნის ბოლოს;

- 2) ახსენით, რა ადგილს იკავებს მმართველი „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში;
- 3) რა როლი უკავია ისლამურ და ოპოზიციურ პარტიებს 2002–2011 წლების თურქეთის საშინაო ცხოვრებაში;
- 4) ახსენით, სამხედროების როლი თანამედროვე თურქეთში;
- 5) დაახასიათეთ რ. თ. ერდოღანისა და ა. გულის პოლიტიკური მოღვაწეობა და მათი ადგილი თანამედროვე თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში.

პრაქტიკული დავალება:

- 1) გააანალიზეთ XXI საუკუნის 10–იანი წლების თურქეთის საშინაო პოლიტიკის ძირითადი საკითხები.

გამოყენებული ლიტერატურა და ვებგვერდები:

1. ადეიშვილი ვ., თურქეთის პოლიტიკური პარტიები ხელისუფლებისათვის ბრძოლაში, აღმოსავლეთმცოდნეობა, თსუ შრომები, №341, თბილისი, 2002.
2. კომახია მ., პოლიტიკური ისლამი თურქეთში, საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, ბიულეტენი, №47, თებერვალი 2001.
3. ლებანიძე ტ., თურქეთის პოლიტიკური პარტიების ისტორიული მიმოხილვა, თბილისი, 2011.
4. სვანიძე მ., თურქეთის ისტორია, თბილისი, 2007.
5. სანიკიძე გ., ალასანია გ, გელოვანი ნ, ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობა სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.–XXI ს.–ის დასაწყისი), თბილისი, 2011.

6. Киреев Н.Г. История Турции XX века. Москва, 2007
7. Деловая Турция, Т. XV-XVI Москва, 2009.
8. Шувалова Н.Б. Турция XX век (сборник обзоров). Москва, 2002.
9. Егоров В.К. Турецкие исламисты во власти. Ислам и общественное развитие в начале XXI века. Москва, ИВ РАН, 2005.
10. Volkan S. Siyasal İslam ve AKP, Ankara, 2002.
11. Türkiye Tarihi, № 5, Bugünkü Türkiye(1980-2003), Istanbul, 2005.
12. Zürcher E. J Turkey: a modern history. 2004
13. www.turkishdailynews.com.tr
14. www.Türkiye Büyük Millet Meclisi.org.tr
15. www.iimes.ru.
16. www.akparti.org.tr
17. www.chp.org.tr
18. www.mhp.org.tr
19. www.anap.org.tr
20. www.dp.org.tr
21. www.bbp.org.tr

ბიოგრაფიული ცნობები

მუსტაფა ქემალ ათათურქი - დაიბადა 1881 წელს ქ. სალონიკში მოსამსახურის ოჯახში. დაამთავრა სალონიკის სამხედრო საშუალო სკოლა და სამხედრო ლიცეუმი. 1902 წელს სამხედრო სასწავლებელი (ლეიტენანტის წოდებით), ხოლო 1905 წელს სტამბოლის გენერალური შტაბის აკადემია. უმაღლეს სამხედრო სასწავლებელში ყოფნისას ის გაიტაცა თანზიმათის პერიოდის თურქ ნაციონალისტთა იდეებმა და დაუკავშირდა სულთან აბდულ-ჰამიდ II-ის მიმართ ოპოზიციურად განწყობილ ახალგაზრდა ოფიცრებს.

აკადემიის დამთავრების შემდეგ, მუსტაფა ქემალმა 1906 წელს დამასკოში, შემდეგ კი სხვა ქალაქებში თანამოაზრეებთან ერთად დააარსა „სამშობლოსა და თავისუფლების საზოგადოება“, რომელიც მოგვიანებით შეუერთდა „ერთიანობისა და პროგრესის“ ორგანიზაციას. მალე იგი დანიშნეს „ახალგაზრდა თურქთა“ მიერ შექმნილი „მოქმედების არმიის“ შტაბის უფროსად. მონაწილეობდა იტალია-ოსმალეთისა (1911-1912 წ.წ.) და ბალკანეთის მეორე (1913 წ.) ომებში. 1913-1914 წლებში იყო ოსმალეთის სამხედრო ატაშე ბულგარეთში, საიდანაც მოქმედ არმიის გადაიყვანეს.

პირველ მსოფლიო ომში (1914-1918) ის იბრძოდა სხვადასხვა ფრონტზე. აქ მან მიიღო ფაშას ანუ გენერლის ტიტული.

1919 წლის 19 მაისს მან ქ. სამსუნიდან წამოიწყო თურქი ხალხის განმათავისუფლებელი ბრძოლა. იმავე წელს გახდა რევოლუციური „უფლებათა დაცვის საზოგადოების“ სივასის კონგრესის მიერ არჩეული წარმომად-

გენლობითი კომიტეტის თავმჯდომარე. ინგლისელების მიერ სტამბოლში დეპუტატთა პალატის გარეკვის შემდეგ, მუსტაფა ქემალმა 1920 წლის 23 აპრილს ანკარაში მოიწვია დიდი ეროვნული კრება (მეჯლისი, პარლამენტი), რომელმაც იგი აირჩია პარლამენტისა და მთავრობის თავმჯდომარედ. იმავე დროს მუსტაფა ქემალი სათავეში ჩაუდგა შეიარაღებულ ძალებსაც.

1922 წელს ინტერვენტებზე საბოლოო გამარჯვების შემდეგ მთელი რეალური ძალაუფლება თურქეთში მუსტაფა ქემალის ხელში აღმოჩნდა, რასაც მოჰყვა სახელმწიფო სისტემის შეცვლა, რომელიც ისტორიაში ქემალისტური რევოლუციის სახელით შევიდა.

მუსტაფა ქემალის ხელმძღვანელობით გატარდა რიგი პროგრესული რეფორმა. 1923 წლის 29 ოქტომბერს თურქეთი რესპუბლიკად გამოცხადდა, იმავე დღეს ქემალი აირჩიეს რესპუბლიკის პირველ პრეზიდენტად. 1934 წელს თურქეთში გვარების შემოღებასთან დაკავშირებით დიდმა ეროვნულმა კრებამ მუსტაფა ქემალს ათათურქის („თურქთა მამა“) გვარი მიანიჭა.

მუსტაფა ქემალ ათათურქი გარდაიცვალა 1938 წლის 10 ნოემბერს სტამბოლში. დაკრძალეს ანკარაში სპეციალურად აგებულ მავზოლეუმში.

ნაჯმეთთინ ერბაქანი - დაიბადა 1926 წელს სინოპში. დაამთავრა მექანიკის ინსტიტუტი, სტამბოლის და ეიხენის ტექნიკური უნივერსიტეტები. 1948-1966 წლებში მუშაობდა ჯერ ასისტენტად, შემდეგ კი ლექტორად მექანიკის ინსტიტუტსა და სტამბოლის ტექნიკურ უნივერსიტეტში. 1951 წელს გახდა პროფესორი. 1966-1968 წლებში იყო თურქეთის სავაჭრო-სამრეწველო პალატის ინდუსტრიული დეპარტამენტის დირექტორი. 1970 წელს დაა-

ფუძნა „ისლამისტური ეროვნული წესრიგის“ პარტია, რომელიც მალე აიკრძალა. 1973 წელს ჩამოაყალიბა და სა-თავეში ჩაუდგა „ეროვნული ხსნის“ პარტიას, რომელიც სამხედროების მიერ აიკრძალა 1981 წელს. 1974 წელს იყო ვიცე-პრემიერი და სახელმწიფო მინისტრი. 1975-1977 წლებში კვლავ უკავია ვიცე-პრემიერის თანამდებობა. 1980 წელს ის დააპატიმრეს, 1983 წელს ჩამოაყალიბა „კეთილდღეობის“ პარტია. 1996 წლის 29 ივლისს „რეფაჰიო-ლის“ მთავრობაში დაიკავა პრემიერ-მინისტრის თანამდებობა. 1998 წლის თებერვალში კეთილდღეობის პარტიის დახურვასთან ერთად ნ. ერბაქანს ხუთი წლით აეკრძალა პოლიტიკური მოღვაწეობა.

ნეჯმეთინ ერბაქანი, 2011 წლის 27 თებერვალს მძიმე ავადმყოფობის შემდეგ, 85 წლის ასაკში გარდაიცვალა.

თურბუთი ოზალი - დაიბადა 1927 წელს ქ. მალა-თიაში. საშუალო სკოლის დამთავრების შემდეგ სწავლას აგრძელებს სტამბოლის ტექნიკური უნივერსიტეტის ელექტრონიკის ფაკულტეტზე, რომელსაც 1950 წელს ამთავრებს. 1952 წელს სასწავლებლად ამერიკის შეერთებულ შტატებში მიემგზავრება. 1960 წელს თ. ოზალი თურქეთის რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის სპეციალურ ტექნიკურ, ხოლო 1967 წლიდან სახელმწიფო საგეგმო კომიტეტის მრჩეველად ინიშნება. 1971 წელს სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ აღნიშნული თანამდებობიდან გადადგა და აშშ გაემგზავრა. 1979 წელს ს. დემირელის მიერ შედგენილ ე. წ. „უმცირესობის მთავრობაში“ თ. ოზალი ინიშნება სახელმწიფო საგეგმო კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილედ. 1980 წლის 12 სექტემბრის სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ თ. ოზალი პრემიერ-მინისტრის მოადგილის პოსტს იკავებს (1982 წლის 18 ივლისამდე).

გადადგომის შემდეგ 1983 წელს შექმნა „დედასამშობლოს პარტია. 1989 წლის ოქტომბერში ის გახდა ქვეყნის რიგით მერვე პრეზიდენტი.

თ. ოზალი გარდაიცვალა 1993 წლის 17 აპრილს.

სულეიმან დემირელი - დაიბადა 1924 წლის 1 ნოემბერს ისპარტას ვილაეთის სოფელ ისლამქოიში. 1949 წელს დაამთავრა სტამბოლის ტექნიკური უნივერსიტეტი, ინჟინერ-ჰიდროტექნიკოსის სპეციალობით. 1954 წლიდან ს. დემირელი ხელმძღვანელობდა ერთ-ერთ სახელმწიფო ორგანიზაციას – წყალთა მეურნეობის სამმართველოს. 1960 წლიდან კი სამეცნიერო-პედაგოგიურ მოღვაწეობას შეუდგა და 1964 წლამდე ასწავლიდა ანკარის შუა აღმოსავლეთის ტექნიკურ უნივერსიტეტში. 1964 წელს ს. დემირელი აირჩიეს „სამართლიანობის» პარტიის გენერალურ თავმჯდომარედ. 60 - იანი წლებიდან მოყოლებული ს. დემირელი რამდენიმეჯერ იქნა არჩეული პრემიერ-მინისტრად. 1983 წელს მისი აქტიური მონაწილეობით შეიქმნა „ჭეშმარიტი გზის” პარტია. 1987 წელს, კი იგი გახდა ამ პარტიის თავმჯდომარე.

1993-2000 წლებში იყო თურქეთის რესპუბლიკის რიგით მეცხრე პრეზიდენტი.

მესუთ ილმაზი – დაიბადა 1947 წლის 6 ნოემბერს ქ. სტამბოლში. დაამთავრა სტამბოლის ვაჟთა უმაღლესი სკოლა, ანკარის, კიოლნისა და ლონდონის უნივერსიტეტების პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტი. 1983 წლიდან რიზეს ვილაეთის უცვლელი დეპუტატია. 1986-1987 წლებში იყო სახელმწიფო, კულტურისა და ტურიზმის მინისტრი. 1987-1990 წლებში უკავია საგარეო საქმეთა მინისტრის პორტფელი. თ. ოზალის პრეზიდენტად არ-

ჩვეის შემდეგ ხდება „დედასამშობლოს“ პარტიის თავმჯდომარე.

1991 წელს სამი თვის განმავლობაში იყო პრემიერ-მინისტრი. 1995 წლის 24 დეკემბრის არჩევნების შემდეგ აყალიბებს კოალიციურ მთავრობას, სადაც მთავრობის თავმჯდომარის პოსტი უკავია. პრემიერობამ კვლავ სამი თვე გასტანა. გადადგა 1996 წლის 7 ივნისს. ზუსტად ერთი წლის შემდეგ კვლავ ჩამოაყალიბა ახალი მთავრობა.

ჰყავს მეუღლე და ორი შვილი.

ბიულენთ ეჯევიტი – დაიბადა 1925 წლის 28 მაისს ქ. სტამბოლში. დაამთავრა პრესტიჟული ინგლისურენოვანი რობერტ კოლეჯი (ახლანდელი ბოსფორის უნივერსიტეტი). ცოდნა გაიღრმავა სტამბოლის, ანკარის, ლონდონის და ჰარვარდის უნივერსიტეტებში. 1946-1950 წლებში მსახურობდა ლონდონში. პოლიტიკაშია 60-იანი წლებიდან. 1961-1965 წლებში შრომის მინისტრია, 1966-1971 წლებში სრპს (სახალხო-რესპუბლიკური პარტია) გენერალური მდივანია, ხოლო 1972-1980 წლებში ამავე პარტიის ლიდერი. 1974, 1977, 1978-1979 წლებში იყო თურქეთის პრემიერ-მინისტრი.

80-იან წლებში სამხედრო გადატრიალების შემდეგ რამდენჯერმე იქნა დაპატიმრებული და აეკრძალა პოლიტიკური მოღვაწეობა. 1987 წელს აკრძალვა მოეხსნა და ორი წლის შემდეგ სათავეში ჩაუდგა „მემარცხენე-დემოკრატიულ“ პარტიას. სხვადასხვა დროს იყო ანკარისა და ზოგნულდაქის ვილაიეთების დეპუტატი. 1997 წლიდან არის ვიცე პრემიერი, ხოლო 1999-2002 წლებში კი პრემიერ-მინისტრი.

ბიულენთ ეჯევიტი გარდაიცვალა 2006 წლის 5 ნოემბერს.

თიანსუ ჩილირი – დაიბადა 1945 წელს ქ. სტამბოლში. დაამთავრა რობერტ კოლეჯი, სტამბოლის კონექტიკუტის და იელის უნივერსიტეტები.

1983 წელს გახდა პროფესორი. მსახურობდა სხვადასხვა უნივერსიტეტში, განსაკუთრებით გამოირჩეოდა მისი მოღვაწეობა ბოსფორის უნივერსიტეტის ეკონომიკურ ფაკულტეტზე. 1990 წელს შევიდა „ჭეშმარიტი გზის“ პარტიაში. 1991 წელს აირჩიეს დეპუტატად და დაიკავა ეკონომიკის სახელმწიფო მინისტრის პოსტი. 1993-1996 წლებში იყო თურქეთის პრემიერ-მინისტრი. 1996-1997 წლებში შეთავსებით ეკავა ვიცე-პრემიერის და საგარეო საქმეთა მინისტრის პოსტები. ნ. ერატანთან კოალიციის დაშლისა და ხელისუფლებაში მ. ილმაზის მოსვლის შემდეგ ოპოზიციაშია.

2002 წელს არჩევნებში მარცხის შემდეგ ჩამოშორდა პოლიტიკურ მოღვაწეობას.

დენიზ ბაიკალი – დაიბადა 1938 წელს ქ. ანთალიაში. 1960 წელს დაამთავრა ანკარის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. 1968 წელს გახდა პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დოცენტი, სადაც 1973 წლამდე მოღვაწეობდა.

1968 წელს ბაიკალი შევიდა „სახალხო-რესპუბლიკურ“ პარტიაში. 1973-1980 წლებში იგი იყო მეჯლისის დეპუტატი, ფინანსთა მინისტრი (1974), ენერგეტიკისა და ბუნებრივი რესურსების მინისტრი (1978-1979). 1980 წლის 12 სექტემბრის სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ დ. ბაიკალს აპატიმრებენ.

1984 წელს დ. ბაიკალი შევიდა „სოციალ-დემოკრატიულ“ პარტიაში. „სახალხო“ პარტიასთან გაერთიანების შემდეგ ის გახდა „სოციალ-დემოკრატიული სახალხო“

პარტიის თავმჯდომარე. 1989 წლიდან კი - გენერალური მდივანი.

1992 წელს „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიის აღდგენისთანავე ის დაინიშნა პარტიის გენერალურ თავმჯდომარედ, რომელსაც 2010 წლის 10 მაისამდე ედგა სათავეში.

2010 წელს მის მიმართ განხორციელებული „ვიდეო კასეტების“ თემის შემდეგ ის ჩამოშორდა აქტიურ პოლიტიკურ მოღვაწეობას.

ლევლით ბაჰჩელი - დაიბადა 1948 წელს ქ. ოსმანიეში, ფეთაჰოლულარებად ცნობილ დიდ თურქმენულ ოჯახში. პირველდანიეებითი განათლება ოსმანიეში, ხოლო საშუალო სტამბულში მიიღო. შემდეგ სწავლა გააგრძელა ანკარის ეკონომიკური და მართვის მეცნიერებათა აკადემიაში.

1970-1971 წლებში თურქეთში სტუდენტთა ეროვნული ფედერაციის გენერალური მდივნის მოვალეობას ასრულ ებდა. 1972-1973 წლებში იყო ანკარის ვაჭრობისა და ეკონომიკის სამეცნიერო აკადემიისა და მასთან დაკავშირებულ უმაღლეს სასწავლებლებში ეკონომიკის კათედრის ასისტენტი. გაზის უნივერსიტეტის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა ინსტიტუტის ეკონომიკის დოქტორის ნოდების მიღების შემდეგ იმავე უნივერსიტეტში 1987 წლამდე კითხულობდა ლექციებს.

1987 წლის 17 აპრილს აღფარსლან თურქემის ხელშეწევით დ. ბაჰჩელს „ნაციონალური შრომის“ პარტიის დიდ ყრილობაზე გენერალური მდივნის მოვალეობა დაეკისრა.

1997 წლის 6 ივლისს „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის რიგგარეშე კონგრესზე დ. ბაჰჩელს პარტიის გე-

ნერალური თავმჯდომარის მოვალეობის შესრულება დაეკისრა.

1997 წლის 23 ნოემბერს „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის მე-5 კონგრესზე ის არჩეული იქნა პარტიის გენერალურ თავმჯდომარედ.

1999 წლის 18 აპრილის საპარლამენტო არჩევნებში „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიის გამარჯვების შემდეგ დ. ბაჰჩელი კოალიციურ მთავრობაში შევიდა და მან დაიკავა ვიცე-პრემიერისა და სახელმწიფო მინისტრის თანამდებობა.

2007 წლიდან დღემდე თურქეთის მეჯლისის დეპუტატია.

აჰმედ ნეჯდეთ სეზერი – დაიბადა 1941 წლის 13 სექტემბერს ქ. აფიონში. 1958 წელს წარჩინებით დაამთავრა აფიონის საშუალო სკოლა. 1962 წელს უმაღლესი განათლება მიიღო ანკარის უნივერსიტეტის სამართლის ფაკულტეტზე. ა. სეზერმა სავალდებულო სამხედრო სამსახური, სამხედრო აკადემიაში რეზერვის ოფიცრის რანგში დაასრულა. 70-იანი წლების დასაწყისში სეზერი დიჯლესა და იერქოიში მუშაობდა სასამართლო სისტემაში. საინდენაც იგი საკასაციო სასამართლოში გამომძიებლად ინიშნება.

1977-1978 წლებში ანკარის სასამართლოს უმაღლეს სკოლაში მან მიიღო ხარისხი სამოქალაქო სამართალში. 1988 წლის 27 სექტემბერს ექს-პრეზიდენტმა ქ. ევრენმა იგი საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრად დანიშნა. 1998 წლის 6 იანვარს სეზერი აირჩიეს საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარედ.

2000 წლის 5 მაისს თურქეთის დიდმა მეჯლისმა მას ანდო თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტის პოსტი, რომელიც 2007 წლის 28 აგვისტომდე ეკავა.

ახმედ ნეჯდეთ სეზერი კავკასიიდან გადმოსახლებულთა ოჯახშია დაბადებული.

2007 წლის 28 აგვისტოდან იგი ჩამოშორდა პოლიტიკურ საქმიანობას.

აბდულა გული - დაიბადა 1950 წლის 29 ოქტომბერს ქ. კაისერში. დაამთავრა სტამბოლის უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტი და იქვე მიენიჭა დოცენტის ხარისხი. სადოქტორო დისერტაციის დაცვის შემდეგ ლექციებს კითხულობდა საქარიის უნივერსიტეტის საინჟინრო-ინდუსტრიულ ფაკულტეტზე. 1983-1991 წლებში ეკონომისტად მუშაობდა საუდის არაბეთში ისლამური აღორძინების ბანკში. 1991 წელს მონაწილეობა მიიღო ვადამდელ საპარლამენტო არჩევნებში და „კეთილდღეობის“ პარტიის სიით დეპუტატი გახდა კაისერის ვილაიეთიდან.

1992 წლიდან აბდულა გული არის ევროსაბჭოს საპარლამენტო ასამბლეის წევრი. 1991-1995 წლებში იყო პარლამენტის დაგეგმარებისა და საბიუჯეტო კომიტეტის წევრი. ნ. ერბაქანის მიერ ჩამოყალიბებულ 54-ე კოალიციურ მთავრობაში ეკავა სახელმწიფო მინისტრისა და მთავრობის სპიკერის თანამდებობები. „კეთილდღეობის“ და „სათნოების“ პარტიის აკრძალვის შემდეგ დაფუძნებულ „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის თავმჯდომარის მოადგილეა.

2002 წლის 18 ნოემბერს მას პრემიერ-მინისტრად ირჩევნ. 2003 წლის 14 მარტიდან ის არის ვიცე-პრემიერი და საგარეო საქმეთა მინისტრი.

2007 წელიდან დღემდე არის თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტი.

რეჯეფ თაიფ ერდოღანი – დაიბადა 1954 წლის 26 თებერვალს. 1981 წელს დაამთავრა მარმარას უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტი.

1994 წლის 27 მარტს ერდოღანი არჩეული იქნა სტამბოლის მერად, რომელსაც სათავეში ედგა 1998 წლამდე. 2003 წლიდან ის სათავეში უდგას „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიას.

2011 წელს ის მესამე ვადით აირჩიეს პრემიერ-მინისტრის პოსტზე.

რეჯეფ თაიფ ერდოღანი ქართული წარმომავლობისაა. მისი წინაპრები ბათუმიდან გადავიდნენ რიზეში საცხოვრებლად.

ემზარ მაკარაძე

დაიბადა 1971 წლის 24 იანვარს ბათუმში, მოსამსახურის ოჯახში. 1992 წელს დაამთავრა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტი. 1994-1998 წლებში სწავლობდა თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აპსირანტურაში თურქეთის ისტორიის სპეციალობით.

1998 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია და მოიპოვა ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხი.

1992 წლიდან მუშაობს ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. ამჟამად არის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტის, ასოც.პროფესორი. ამავე დროს ხელმძღვანელობს თურქეთისმცოდნეობის საგანმანათლებლო პროგრამას.

პროფ. ემზარ მაკარაძის ინტერესთა სფეროს წარმოადგენს თანამედროვე თურქეთის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის პრობლემები. ამ საკითხებს არაერთი საყურადღებო გამოკვლევა მიუძღვნა.

პროფ. ემზარ მაკარაძე მონაწილეობას ღებულობს სხვადასხვა რესპუბლიკურ და საერთაშორისო კონფერენციებში, კონგრესებსა და სიმპოზიუმების მუშაობაში. მას გამოქვეყნებული აქვს 40-ზე მეტი ნაშრომი ქართულ, რუსულ და თურქულ ენებზე. აქედან 6 წიგნი.

ჰყავს მეუღლე და ერთი შვილი.

Emzar Makaradze

24 Ocak 1971'de Batum'da doğdu. 1992 yılında Batum Şota rustaveli Devlet Üniversitesi, Tarih ve Filoloji Fakültesi'nden mezun oldu. 1994-1998 yıllarında İvane Javakhişvili Tiflis Devlet Üniversitesi, Türk Tarihi Bölümü'nde lisansüstü okudu. Doktorasını 1998 yılında İvane Javakhişvili Tiflis Devlet Üniversitesi'nde tamamladı.

1992 yılından bu yana Batum Şota rustaveli Devlet Üniversitesi'nde çalışmaktadır. Tarih, Arkeoloji ve Etnoloji Bölümü Profesörü. Aynı zamanda Türklük Bilimi Lisans Programı nın Başkanı.

Prof. Dr. Emzar Makaradze ilgi alanı modern Türkiye'nin iç ve dış siyasetin sorunlarıdır. Birçok çalışmada bu konuya dikkat verdi ve önemli araştırmalar yaptı.

Prof. Dr. Emzar Makaradze birçok ulusal ve uluslararası konferans, kongre ve sempozyumlara katılmaktadır. 40'ten daha fazla Gürcü, Rus ve Türk dillerinde yayınlanmış bilimsem çalışmaları vardır. Bunlardan 6 tane kitaptır.

Eşi ve bir oğlu vardır.